

**Vilniaus Universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra**

Žygimanto Uckaus
V kurso, baudžiamosios justicijos
studijų šakos studento

Magistro darbas

**NETEISĖTAS ŽMONIŲ GABENIMAS PER VALSTYBĖS SIENĄ PREKYBOS
ŽMONĖMIS KONTEKSTE**

**ILLEGAL TRANSPORTATION OF HUMANS ACROSS COUNTRY BORDER IN
THE CONTEXT OF TRAFFICKING OF HUMANS**

Vadovas: prof. dr. A. Gutauskas
Recenzentas: prof. dr. J. Prapiestis

Vilnius
2022

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame darbe analizuojama neteisėtas žmonių gabenimas per valstybės sieną prekybos žmonėmis kontekste. Šis nusikaltimas darbe analizuojamas ir kaip objektyvios realybės reiškinys aptariant jo sampratą, pasireiškimo būdus, prielaidas bei reikšmingus veiksnius ir kaip nusikaltimas analizuojant tarptautinį bei nacionalinį reguliavimą skirtą kovai su šiuo nusikaltimu. Neteisėtas žmonių gabenimas per valstybės sieną darbe lyginamas su prekyba žmonėmis, išskiriant jų panašumus ir skirtumus bei analizuojant tarpusavio santykį. Atskirai šio nusikaltimo analizės kontekste dėmesys atkreipiamas į jurisdikcijos problemas, žmogaus teisių dimensijas bei naujausias nacionalines šio nusikaltimo tendencijas Lietuvos teismų praktikoje bei prie Lietuvos Respublikos saugomų išorinių Šengeno erdvės sienų.

Pagrindiniai žodžiai: nelegali migracija, migracijos krizė, nelegalių migrantų kontrabanda, prekyba žmonėmis

This thesis analyses human smuggling in the context of human trafficking. In the thesis the crime is also analysed as a phenomenon of objective reality by discussing its concept, ways of manifestation, preconditions and significant factors, and as a crime in the analysis of international and national regulation aimed at combating this crime. The thesis compares human smuggling with human trafficking, outlining their similarities and differences and analysing the relationship between them. In the context of the analysis of this crime, attention is paid to the problems of jurisdiction, human rights dimensions and the latest national tendencies of this crime in Lithuanian case law and at the external borders of the Schengen area protected by the Republic of Lithuania.

Keywords: illegal migration, migration crisis, migrant smuggling, human trafficking

TURINYS

IŽANGA	4
1 NETEISĖTAS ŽMONIŲ GABENIMAS PER VALSTYBĖS SIENĄ: SAŲOKA, MECHANIZMAS IR REIKŠMINGI VEIKSNIAI	9
1.1 NETEISĖTO ŽMONIŲ GABENIMO PER VALSTYBĖS SIENĄ (ANGL. <i>MIGRANT SMUGGLING</i>) SAŲOKA	9
1.2 NETEISĖTO ŽMONIŲ GABENIMO PER VALSTYBĖS SIENĄ (ANGL. <i>MIGRANT SMUGGLING</i>) IR PREKYBOS ŽMONĖMIS (ANGL. <i>TRAFFICKING IN HUMANS</i>) PANAŠUMAI BEI SKIRTUMAI	15
1.3 NETEISĖTO ŽMONIŲ GABENIMAS PER VALSTYBĖS SIENĄ PRIELAIDOS, MECHANIZMAS, IR LATENTIŠKUMO PROBLEMATIKA	23
2 JURISDIKCIJOS PROBLEMATIKA PERSEKIOJANT IR BAUDŽIANT UŽ NETEISĖTĄ ŽMONIŲ GABENIMĄ PER VALSTYBĖS SIENĄ	31
3 NETEISĖTO ŽMONIŲ GABENIMO PER VALSTYBĖS SIENĄ TEISINIS VERTINIMAS NACIONALINĖJE TEISĖJE BEI NACIONALINĖS TENDENCIJOS	36
3.1 NETEISĖTO ŽMONIŲ GABENIMO PER VALSTYBĖS SIENĄ BAUDŽIAMASIS TEISINIS APIBRĖŽIMAS BAUDŽIAMAJAME KODEKSE IR REGULIAVIMO YPATUMAI	36
3.2 TARPTAUTINIŲ TEISĖS AKTŲ ĮTAKA NACIONALINEI TEISĖKŪRAI NETEISĖTO ŽMONIŲ GABENIMO PER VALSTYBĖS SIENĄ KRIMINALIZAVIMO SRITYJE	43
3.3 NETEISĖTAS ŽMONIŲ GABENIMAS PER VALSTYBĖS SIENĄ: NACIONALINĖS TENDENCIJOS IR NACIONALINIŲ TEISMŲ PRAKTIKA	51
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	68
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	73
SANTRAUKA	80
SUMMARY	82

IŽANGA

Magistro darbo temos aktualumas:

Neteisėtas žmonių gabenimas per valstybės sieną yra tarptautinio pobūdžio nusikaltimas, kuris pasireiškia vienos valstybės piliečių gabenimu į kitą valstybę pažeidžiant šios valstybės sienos perėjimo tvarką. Savo pobūdžiu šis nusikaltimas yra panašus į prekybą žmonėmis, kuri pasireiškia panašiais būdais bei gali kilti iš neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną ir atvirkščiai – neteisėtas žmonių gabenimas per valstybės sieną gali kilti iš prekybos žmonėmis. Iki pat 2021 m. šis nusikaltimas retai būdavo fiksuojamas Lietuvoje, o bylos, kuriose asmenys teisiami už šio nusikaltimo padarymą retai sutinkamos nacionalinių teismų praktikoje. Šis nusikaltimas epizodiškai minimas ir akademiniam diskurse, dažniausiai prekybos žmonėmis kontekste. Manytina, jog šiam nusikaltimui didesnio dėmesio nebuvo skiriama, kadangi anksčiau ši nusikaltimą kriminalizuojanti baudžiamojo įstatymo norma buvo taikoma retai, aplinkybės tokio pobūdžio bylose būdavo analogiškos ar labai panašios, Lietuvoje nelegalios migracijos mąstai nebuvo dideli, be to, Lietuva nelegalioje asmenų kelionėje būdavo viso labo tik tranzito valstybė, todėl, manytina, žymesnių teorinių ar praktinių problemų taikant baudžiamąją atsakomybę už šį nusikaltimą nekildavo. Vis dėl to, poreikis analizuoti neteisėtą žmonių gabenimą per valstybės sieną kaip reiškinių bei kaip nusikaltimą pastaruoju laikotarpiu išaugo, o jo mechanizmas yra aktualus kaip niekada anksčiau. To priežastimi yra 2021 m. viduryje prie išorinių Europos Sąjungos sienų (tame tarpe ir Lietuvos Respublikos) kilusi nelegalios migracijos krizė, kuri buvo dirbtinai sukurta ir palaikoma Baltarusijos Respublikos valstybinės valdžios, kuri instrumentalizavusi pabėgėlių teisės sistemą ir geresnio gyvenimo Europoje ieškančius neteisėtai emigruojančius trečiųjų šalių piliečius, šia krize darė spaudimą Europos Sąjungai siekdama savo geopolitinių tikslų. Šios krizės atgarsiai pasireiškė ir Lietuvoje – Lietuvos Respublikos Migracijos departamentas prie VRM pradėjo gauti tūkstančius prieglobsčio prašymų, VSAT pareigūnai buvo priversti intensyviau patruliuoti prie rytinės šalies sienos bei sulaikinti nelegaliai į valstybę patekusius asmenis, per 2021 m. daugiau kaip 300 proc., lyginant su praėjusiais laikotarpiais, išaugo ikiteisminių tyrimų, pradedamų pagal Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 292 str., skaičius, valstybėje buvo paskelbta nepaprastoji padėtis, Lietuvos centrinė valdžia buvo priversta skubiai pasienio savivaldybėse ieškoti patalpų nelegaliai į valstybę patekusių asmenų apgyvendinimui bei skirti papildomų lėšų iš valstybės biudžeto fiziniam rytinės sienos su Baltarusija stiprinimui, buvo sustiprintas

patruliavimas pasienyje pasitelkiant savanorius ir kt. Būtent dėl šios beprecedentės situacijos buvo pasirinkta rengti darbą apie neteisėtą asmenų gabenimą per valstybės sieną prekybos žmonėmis kontekste, kadangi yra akivaizdu, jog be prekyvių žmonėmis ar žmonių kontrabandininkų pagalbos tūkstančiai Irako ar kitų nuo Europos nutolusių valstybių piliečių nesugebėtų pasiekti Europos Sąjungos sienų ir juolab susirasti transportą Europos Sąjungos viduje, kuris juos nugabentų nuo sienos perėjimo vietos iki Vakarų ar Vidurio Europos valstybių. Be to, ši beprecedentė situacija sukūrė poreikį pažvelgti į nelegalų asmenų gabenimą ir prekybą žmonėmis giliau, patyrinėti juos Lietuvos kontekste ir peržvelgti nacionalinį reguliavimą, susijusį su šiais nusikaltimais ir jų aukomis. Šiame darbe buvo pasirinkta nagrinėti neteisėtą žmonių gabenimą per valstybės sieną atskleidžiant jo sąvoką, prielaidas, pasireiškimo būdus, nacionalinį nusikaltimo ir jo aukų teisinės padėties reguliavimą, panagrinėti šio nusikaltimo latentškumo, jurisdikcijos nustatymo problematiką bei nacionalines tendencijas, analizę atliekant prekybos žmonėmis kontekste t.y. nagrinėti šį reiškinį lyginant jį su prekyba žmonėmis, atskleisti jų tarpusavio ryšį.

Darbo originalumas:

Rengiant darbą buvo pastebėta, jog neteisėtas žmonių gabenimas per valstybės sieną Lietuvos akademiniam diskurse anksčiau nebuvo išsamiai analizuotas nei kaip reiškinys, nei kaip nusikaltimas. Šiai temai Lietuvos akademinėje literatūroje dėmesio skiriama mažai, apie ją yra užsimenama siaurai ir tik kitų temų analizės kontekste, pavyzdžiui, analizuojant prekybą žmonėmis, valstybės sienos apsaugos tarnybų veiklą ar atliekant tam tikrus antropologinius tyrimus. Lietuvos akademiniam diskurse nėra sutinkama darbų, dedikuotų išskirtinai šio reiškinio analizei, taip pat nėra plačiau analizuojama ir jo santykis su prekyba žmonėmis. Lietuvos teismų praktika neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną bylose taip pat nėra išsami, kadangi laikotarpiu nuo 2003 m. iki 2022 m. gegužės mėnesio tik 9 bylos pagal Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 292 str. pasiekė Lietuvos Aukščiausiąją Teismą, o žemesniųjų instancijų teismų praktika tokio pobūdžio bylose taip pat nėra nuosekli. Rengiant darbą taip pat buvo pastebėta, jog iš esmės su neteisėtu žmonių gabenimu per valstybės sieną susijusios bet kokio tipo literatūros lietuvių kalba yra nedaug. Dėl šių priežasčių rengiant darbą dėmesys buvo kreipiamas ir buvo remiamasi užsienio akademinės srities šaltiniais bei įvairiomis tarptautinių ir nacionalinių institucijų ataskaitomis, statistiniais duomenimis, straipsniais, tyrimais ir kita medžiaga. Darbo originalumas taip pat pasireiškia jo aktualumo kontekste, kadangi darbe, be kita ko, analizuojama kiek mažiau nei vienerių metų senumo įvykiai bei naujausia Lietuvos teismų praktika neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną bylose, taip pat ir susijusiose su

2021 m. kilusia nelegalios migracijos krize bei aptariamoms šios krizės išryškintos teisinės problemos.

Tyrimo objektas: neteisėtas žmonių gabenimas per valstybės sieną kaip objektyvios realybės reiškinys ir kaip nusikaltimas prekybos žmonėmis kontekste.

Darbo tikslas: išanalizuoti neteisėtą žmonių gabenimą per valstybės sieną kaip objektyvios realybės reiškinį ir kaip nusikaltimą bei jo santykį su prekyba žmonėmis.

Darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną sąvoką bei palyginti neteisėtą žmonių gabenimą per valstybės sieną su prekyba žmonėmis;
2. Aptarti neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną prielaidas, mechanizmą ir latentiško problematiką;
3. Išanalizuoti jurisdikcijos taikymo problematiką neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną nusikaltimo atveju;
4. Aptarti neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną apibrėžimą ir reguliavimo ypatumus Lietuvos Respublikos nacionalinėje teisėje;
5. Įvertinti tarptautinių teisės aktų įtaką nacionalinei teisėkūrai neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną kriminalizavimo srityje;
6. Aptarti ir išanalizuoti neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną kaip nusikaltimo tendencijas Lietuvoje, atskirai atkreipiant dėmesį į naujausias tendencijas po 2021 m. viduryje kilusios nelegalios migracijos krizės bei pateikti pasiūlymus ir išvadas.

Darbo metodologija:

1. Abstrakcijos metodas naudojamas analizuojant neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną ir prekybos žmonėmis sampratą siekiant atskleisti pagrindinius šių reiškinių bruožus ir esmę;
2. Genetinis metodas naudojamas aptariant neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną egzistavimo prielaidas ir priežastis, išorinių veiksnių įtaką šiam reiškiniui;
3. Sintezės metodas naudojamas pateikiant rekomendacijas ir siūlymus Lietuvos nacionalinių teisės aktų ir teisinės doktrinos pokyčiams, remiantis darbe padarytomis išvadomis;
4. Analogijos metodas naudojamas teikiant pasiūlymus dėl doktrininio ir materialiojo teisinio neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną vertinimo, taikant analogiją su kitomis baudžiamojo įstatymo normomis;

5. Lyginamasis metodas naudojamas lyginant skirtingų autorių išsakomas nuomones apie neteisėtą žmonių gabenimą per valstybės sieną bei prekybą žmonėmis, lyginant nacionalinių teismų pozicijas bylose, lyginant tarptautinės teisės šaltinius ir nacionalinės teisės normas, lyginant neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną ir prekybos žmonėmis atskirus elementus bei neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną tendencijas ir dinamiką laikotarpiu nuo 2017 m. iki 2022 m.;
6. Sisteminės analizės metodas naudojamas analizuojant baudžiamąjį įstatymą kaip normų visumą, taip pat analizuojant neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną bei prekybos žmonėmis elementus ir jų tarpusavio ryšį;
7. Dedukcijos metodas naudojamas tiriant užsienio literatūrą ir supranacionalinius teisės aktus su tikslu pateikti pasiūlymus nacionalinės teisės aktų bei teisinės doktrinos tobulinimui;
8. Indukcijos metodas naudojamas tiriant skirtinguose šaltiniuose pateikiamą informaciją, apibendrinant nacionalinių teismų praktikos tendencijas bei statistinius duomenis ir pateikiant apibendrinimus bei išvadas;
9. Loginės analizės metodas naudojamas tiriant nacionalinius ir tarptautinius teisės aktus su tikslu išskirti šiuose šaltiniuose aptariamus būdingiausius neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną bei prekybos žmonėmis bruožus ir požymius, tai pat analizuojant nacionalinę teismų praktiką bei užsienio autorių publikacijas, tarptautinių organizacijų ataskaitas, straipsnius, vertinimus, studijas ir kitą literatūrą bei analizuojant problemas, susijusias su jurisdikcijos taikymo neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną atžvilgiu.
10. Lingvistinis metodas naudojamas analizuojant tarptautiniuose bei nacionaliniuose teisės aktuose pateikiamus neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną ir prekybos žmonėmis apibrėžimus ir juose vartojamas formuluotes siekiant išanalizuoti jų turinį;
11. Istorinis metodas naudojamas analizuojant neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną, kaip reiškinių raidą, tarptautinių teisės aktų šioje srityje priėmimo istorinį kontekstą, taip pat šio nusikaltimo kriminalizavimo pokyčius Lietuvos Respublikos baudžiamajame įstatyme.
12. Aprašomasis metodas naudojamas analizės metodo pagalba išanalizuotuose užsienio šaltiniuose aprašyto neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną mechanizmo aprašymui atskleidžiant būdingiausius jo bruožus ir pasireiškimo būdus;
13. Apibendrinimo metodas naudojamas pateikti išvadas, apibendrinimus ir pasiūlymus.

Svarbiausi šaltiniai:

Darbe nėra išskiriama vienas ar keletas svarbiausių šaltinių, kuriais būtų remiamasi visame tyrime, kadangi analizuojant skirtingus darbo temos aspektus yra cituojami skirtingo pobūdžio ir turinio šaltiniai. Bendra tendencija yra jog darbe remiamasi užsienio akademikų publikacijomis aptariant skirtingus temos aspektus – tiek neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną sampratą, mechanizmą, prielaidas, reikšmingus veiksnius ir kitus šio reiškinių probleminius aspektus, tiek ir aptariant naujausias šio reiškinių tendencijas. Taip pat darbe cituojama ir Jungtinių Tautų, Tarptautinės Migracijos Organizacijos, INTERPOL bei kitų tarptautinių organizacijų atlikti tyrimai, straipsniai, studijos, informaciniai pranešimai. Teisinei analizei, be kita ko, pasitelkiami Lietuvos Respublikos, Jungtinių Tautų Organizacijos bei Europos Sąjungos priimti teisės aktai, aptariant nacionalines šio nusikaltimo tendencijas Lietuvoje remiamasi ir skirtingų instancijų Lietuvos teismų praktika bei statistiniais duomenimis.

1 NETEISĖTAS ŽMONIŲ GABENIMAS PER VALSTYBĖS SIENĄ: SĄVOKA, MECHANIZMAS IR REIKŠMINGI VEIKSNIAI

Darbo temos nagrinėjimą yra tikslinga pradėti nuo ne teisinių jos aspektų. Ši darbo dalis yra skirta aptarti neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną (angl. *Migrant Smuggling*) sąvoką ir jos istorinę raidą, taip pat aptarti neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną bei prekybos žmonėmis (angl. *Trafficking in Humans*) tarpusavio santykį, lyginant šių nusikaltimų sampratas norminiuose šaltiniuose, jų mechanizmo elementus ir teisinę aukų padėtį, taip pat atskirai atkreipiamas dėmesys į neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną, kaip nusikaltimo, mechanizmą, galimus jo pasireiškimo būdus, nusikaltėlių veikimo būdus, socialinius, ekonominius, politinius ir kitus veiksnius, sudarančius prielaidas tiek nusikaltėlių, tiek aukų įsitraukimui į šią nusikalstamą veiką, taip pat atskirai aptariamos ir priežastys, dėl kurių šiam nusikaltimui būdingas latentiskumas.

1.1 NETEISĖTO ŽMONIŲ GABENIMO PER VALSTYBĖS SIENĄ (ANGL. *MIGRANT SMUGGLING*) SĄVOKA

Pirmasis aspektas, kurį svarbu aptarti pradėdant analizuoti temą, yra neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną sąvoka. Pažymėtina, jog nei Lietuvos Respublikos nacionaliniuose teisės aktuose, nei teismų praktikoje nėra įtvirtinta išsami šio reiškinių sąvoka, o Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – ir BK) (Valstybės žinios, 2000-10-25, Nr. 89-2741, su aktualiais pakeitimais ir papildymais) 292 straipsnyje pateikiamas šio reiškinių, kaip nusikalstamos veikos, apibrėžimas, manytina, tinkamai neatskleidžia visų svarbiausių jo aspektų, tuo tarpu išsamesnio šio reiškinių apibrėžimo formulavimas yra paliktas mokslinei analizei. Be to pažymėtina, jog reiškinių sąvoka nėra pateikiama ir supranacionaliniu Europos Sąjungos (toliau – ir ES) teisėkūros lygmeniu. Nepaisant to, darbo autoriaus nuomone vis tiek yra tikslinga skirti šią darbo dalį neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną sąvokos analizei ir jos istorinei raidai. Šiame kontekste svarbu atkreipti dėmesį, jog reiškinys, kuris lietuvių kalba įvardijamas kaip „neteisėtas žmonių gabenimas per valstybės sieną“, tarptautiniu lygmeniu yra įvardijamas sąvoka „*Migrant Smuggling*“, kuri, pažodžiui išvertus ją iš anglų kalbos reiškia „neteisėtas migrantų įvežimas“, tačiau nepaisant to, jog šis vertimas nėra tiesioginis lietuvių kalboje vartojamos sąvokos atitikmuo, šio darbo tikslais sąvoka „*Migrant Smuggling*“ bei jos vertimas į lietuvių kalbą – „neteisėtas migrantų įvežimas“ bus vartojami kaip sąvokos

„neteisėtas žmonių gabenimas per valstybės sieną“ sinonimai. Taigi, šioje dalyje, remiantis juridiniais bei kitais šaltiniais toliau bus analizuojama skirtingos šio reiškinio sampratos.

Plačiausiai paplitusi ir dažnai akademiniame diskurse kartojama bei analizuojama šio reiškinio sąvoka pateikiama 2000 m. Jungtinių Tautų Organizacijos (toliau – ir JTO) konvencijos prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą (vadinamosios „Palermo Konvencijos“) protokole dėl neteisėto migrantų įvežimo sausuma, jūra ir oru, papildančiame minėtąją JTO konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą, kurią Lietuvos Respublika ratifikavo 2003 m. (toliau – Protokolas). Iki šio Protokolo priėmimo, tarptautinėje teisėje nebuvo konsensuso dėl to, kaip apibrėžti šį reiškinį, kuris tiek akademinėje literatūroje, tiek tarptautinių organizacijų buvo vadinamas „prekyba migrantais“, „neteisėtas žmonių gabenimas“ arba „neteisėtas užsieniečių gabenimas“ (Aljehani, 2015). Nesant vieningos šio nusikaltimo apibrėžties, galimybės su juo kovoti buvo ganėtinai ribotos – nesant tarptautinio sutarimo dėl šio nusikaltimo apibrėžties ir įsipareigojimo su juo kovoti, valstybės neturėjo prievolės kriminalizuoti šią veiką nacionaliniuose įstatymuose ir persekioti kaltininkus. Pirmieji bandymai spręsti šią problemą buvo dvišalės valstybių sutartys, kurios, Anne T. Gallagher nuomone, didžiąja dalimi buvo neefektyvios (Gallagher, 2015). Šiame kontekste, tikslinga trumpai panagrinėti Protokolo priėmimo kontekstą. XX amžiaus pabaigoje - XXI amžiaus pradžioje sparčiai didėjo pasaulio gyventojų skaičius, intensyvėjo globalizacijos bei tarptautinės prekybos procesai, išaugo darbo jėgos ir darbuotojų mobilumo poreikis. Kaip teigia Anna Triandafyllidou, nors migracija kaip reiškinys egzistavo ir anksčiau, tačiau minėti veiksniai XX amžiaus pabaigoje – XXI amžiaus pradžioje lėmė žmonių judėjimo tarp valstybių sugriežtinimus tiek biurokratiniame - formaliajame, tiek fizinės sienų apsaugos lygmenyje, o tai savo ruožtu nulėmė socialinių ir kriminalinių tinklų, kurių tikslas sudaryti sąlygas neteisėtam valstybių sienų kirtimui, atsiradimą (Triandafyllidou, 2018). Šį teiginį taip pat pagrindžia ir kito autoriaus, Raimo Väyrynen cituojama statistika, skelbianti, jog XX amžiaus dešimtojo dešimtmečio viduryje, vidutiniškai 250 – 300 tūkstančių nelegalių migrantų kasmet atvykdavo į Vakarų Europą, o iki šio dešimtmečio pabaigos šis skaičius išaugo iki pusės milijono (Väyrynen, 2003). Be to, dešimtajame XX amžiaus dešimtmetyje pradėjo ryškėti organizuoto migrantų gabenimo iš Kinijos tendencija, kuri paskatino šios migracijos bangos paveiktas valstybes raginti tarptautinę bendruomenę spręsti šią problemą teisiniais instrumentais. JTO, siekiant užkirsti kelią neteisėto asmenų gabenimo nusikaltimams bei atsižvelgiant į augančias nelegalios migracijos tendencijas globaliai, taip pat remiantis JTO Generalinės Asamblėjos 1998 m. priimta rezoliucija, kuria buvo nutarta

parengti tarptautinę konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą bei aptarti neteisėto migrantų gabenimo klausimus, 2000 m. priėmė JTO Konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą. Pati konvencija laikytina bendro pobūdžio dokumentu, kuris, kaip teigiama jos 1-ajame straipsnyje, skirtas paskatinti valstybes, JTO nares, bendradarbiauti siekiant užkirsti kelią tarptautiniam organizuotam nusikalstamumui ir didinti kovos su juo efektyvumą, taip pat, be kita ko, reguliuojantis tam tikrus kai kurių nusikalstamų veikų kaip veikimas organizuotoje grupėje ar pinigų plovimas, taip pat bendruosius materialinius ir procesinius baudžiamosios justicijos klausimus. Savo ruožtu šią konvenciją papildęs Protokolas buvo daug konkretnesnis dokumentas, priimtas 2002 m., kurio tikslas, kaip teigiama jo 2 straipsnyje, yra užkirsti kelią neteisėtam migrantų įvežimui ir su juo kovoti, taip pat skatinti valstybių, šio Protokolo Šalių, bendradarbiavimą kartu apsaugant neteisėtai įvežamų migrantų teises. Šis Protokolas, anot JTO Narkotikų ir nusikalstamumo biuro (angl. *United Nations Office On Drugs and Crime*) (toliau – ir UNODC), laikytinas pirmuoju ir pagrindiniu teisiniu instrumentu, kuriuo siekiama tarptautiniu lygmeniu kovoti su valstybių sienas peržengiančia neteisėtos migracijos problema (The Protocol). Protokolo 3 straipsnio a punkte numatoma, jog neteisėtas migrantų įvežimas – pasirūpinimas, kad asmuo nelegaliai įvažiuotų į valstybę, šio Protokolo Šalių, siekiant gauti tiesiogiai ar netiesiogiai finansinės ar kitos materialinės naudos, kai asmuo nėra tos valstybės, šio Protokolo Šalies, pilietis ar nuolatinis gyventojas. Siekiant geriau suprasti šią sąvoką, tikslinga giliau panagrinėti tam tikrus jos turinio aspektus. Visų pirma, atkreiptinas dėmesys, jog ši sąvoka apima neteisėtą migrantų įvežimą tik siaurąja prasme t.y. neapima pasirėngimo daryti šį nusikaltimą veiksmų. Žinoma tai nereiškia, jog, pavyzdžiui pagal Lietuvos Respublikos baudžiamuosius įstatymus, asmens negalima bausti už pasirėngimą daryti šį nusikaltimą, tačiau pažymėtina, jog Protokole nesant nuorodos į parengiamuosius veiksmus ar pavyzdinio parengiamųjų veiksmų sąrašo, būdingų būtent neteisėtam migrantų įvežimui, tai gali apsunkinti šiuos veiksmus atliekančių asmenų persekiojimą ir nubaudimą būtent už kėsiniimąsi padaryti šį nusikaltimą. Antra, pabrėžtina, jog siekiant maksimaliai išplėsti šio nusikaltimo kriminalizavimo ribas, veiksmai, kuriais jis gali būti padaromas yra apibrėžti kaip „pasirūpinimas, kad asmuo nelegaliai įvažiuotų į valstybę.“ Tai reiškia, jog bet kokie vykdytojo, organizatoriaus ar kitų bendrininkų veiksmai, nukreipti į nusikalstamo tikslo – neteisėto sienos perėjimo – pasiekimą yra laikomi šio nusikaltimo sudėtį sudarančiais veiksmais. Darbo autoriaus nuomone tai reiškia, jog visi asmenys, prisidėję prie šio tikslo siekimo, gali būti persekiojami ir baudžiami, pavyzdžiui, gali būti baudžiami ne tik asmenys, kurie faktiškai

pergabeno asmenis per valstybės sieną nelegaliai, bet ir asmenys, kurie parūpino degalus automobiliui, kuriuo asmenys buvo pergabenti per valstybės sieną (su sąlyga, kad įrodoma tokių asmenų tyčia ir konkretaus tikslo siekimas). Trečia, atkreiptinas dėmesys, jog būtinuolu šio nusikaltimo požymiu yra finansinė ar kita materialinė nauda, kurios siekiama ar kuri gaunama tiesiogiai ar netiesiogiai. Šis požymis, vėlgi, suformuluotas maksimaliai plačiai siekiant kriminalizuoti visą ir bet kokią naudą, kurią neteisėtą valstybės sienos perėjimą organizavę ar sąlygas jam sudarę asmenys gali gauti ar gauna už šių veiksmų atlikimą. Šiame kontekste pažymėtina keletas Protokole numatytos sąvokos ypatybių – visų pirma, Protokolo prasme nusikaltimu laikoma tik tie atvejai, kai siekiama finansinės ar kitos materialinės naudos, kas reiškia, jog padėjimas neteisėtai kirsti valstybės sieną dėl humanitarinių priežasčių (kai nesiekama finansinės ar kitos materialinės naudos) nėra laikomas nusikaltimu, tačiau praktikoje, manytina, yra sudėtinga nustatyti, ar atliekant veiksmus buvo siekiama iš to gauti naudos ar ne, be to, nagrinėjant tokias bylas pareiga įrodyti, jog nebuvo siekiama naudos faktiškai tenka kaltinamajam; antra, Protokole esanti sąvokos formuluotė „siekiant gauti tiesiogiai ar netiesiogiai finansinės ar kitos materialinės naudos“ nedetalizuoja, ar į šio požymio taikymo sritį patenka ir atvejai, kai nelegaliai gabenant asmenis per valstybės sieną siekiama naudos tretiesiems asmenims (pavyzdžiui, kai asmenys nelegaliai atgabenami į valstybę iš anksto žinant, jog po kurio laiko kita nusikalstama grupuotė juos užverbuos prostitucijai, tačiau tokiu atveju, matyt, būtų galima kalbėti apie kontrabandininko ir prekyvio žmonėmis bendrininkavimą vykdant prekybą žmonėmis). Kitas įdomus aspektas yra tai, kaip sąvokoje apibrėžiama nusikaltimo auka – „asmuo nėra tos valstybės, šio Protokolo Šalies, pilietis ar nuolatinis gyventojas.“ Šis požymis referuoja į tai, kad asmuo, kuris neteisėtai atgabenamas į valstybės teritoriją, nėra jokiam teisiniame santykiu su šia valstybe t.y. nėra nei pilietis, nei leidimą gyventi toje valstybėje turintis asmuo. Darbo autoriaus nuomone tai reiškia, jog teoriškai yra įmanoma situacija, kai asmuo turi valstybės išduotą vizą, tačiau į jos teritoriją yra atgabenamas nelegaliai t.y. nesilaikant nustatytos valstybės sienos perėjimo tvarkos. Kalbant apie šio apibrėžimo santykį su nacionaline teise, pažymėtina, jog nors nacionaliniuose Lietuvos teisės aktuose nėra įtvirtinta išsami neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną sąvoka, tačiau Protokole pateikiama sąvoka laikytina nacionalinės teisės dalimi, kadangi remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 138 straipsniu, tarptautinės sutartys (tame tarpe ir jas papildantys protokolai), kurias ratifikuoja Lietuvos Respublikos Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992), todėl galima teigti, jog cituotas apibrėžimas dar iki BK įsigaliojimo jau egzistavo Lietuvos

teisinėje sistemoje ir, manytina, turėjo įtakos BK rengimui, formuluojant atitinkamas nusikalstamų veikų sudėtis. Plačiau apie tarptautinės teisės aktų įtaką Lietuvos nacionalinei teisėkūrai neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną kontekste bus pasisakoma kitoje šio darbo dalyje. Atkreiptinas dėmesys, jog kitų tarptautinės teisės šaltinių, pateikiančių tokio pobūdžio šio reiškimo apibrėžimą nėra priimta, taigi, juridinėje dimensijoje Protokolas yra vienintelis tarptautinės teisės šaltinis, eksplicitiškai įtvirtinantis šio reiškimo sąvoką. Kalbant apie ne norminio pobūdžio šaltinius, įvairioje literatūroje bei informaciniuose šaltiniuose pateikiami neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną arba *Migrant Smuggling* apibrėžimai, priklausomai nuo mokslinio konteksto, kuriame siekiama apibrėžti šį reiškinį neretai arba yra panašūs, į Protokole pateiktą sąvoką, arba šiuose šaltiniuose yra pacituojama Protokole vartojama sąvoka ir nuo jos yra atsispiriama kalbant apie neteisėtą žmonių gabenimą per sieną. Štai, pavyzdžiui, JTO Narkotikų ir nusikalstamumo biuras (angl. *United Nations Office On Drugs and Crime - UNODC*) neteisėtą žmonių gabenimą per valstybės sieną (angl. *Migrant Smuggling*) apibrėžia kaip sąlygų sudarymą migrantams, kurie nėra valstybės piliečiai ar gyventojai, neteisėtai kirsti valstybės sieną už finansinę ar kitą materialinę naudą (*Migrant Smuggling, UNODC*). Tuo tarpu akademinėje literatūroje, kai kurie autoriai remiasi Protokole pateikta sąvoka (Icduygu and Toktas, 2002; Väyrynen, 2003), o kiti pateikia savitą sąvokos apibrėžimą, pavyzdžiui Jeroen Doomernik šį reiškinį sociologiniame kontekste apibrėžia kaip „bet kokią veiksmą, kuriuo migrantui yra padedama kirsti tarptautinę sieną, kai tokiam kirtimui nei tiesiogiai, nei netiesiogiai nepritaria valstybė, į kurią atvykstama“ (Doomernik, 2001 cituoja VAN LIEMPT, 2003). Vis dėl to, nepriklausomai nuo konteksto, visi cituojami apibrėžimai, įskaitant apibrėžimą pateikiamą Protokole, turi tuos pačius esminius elementus: neteisėtumo elementas, trečiųjų asmenų veiksmų elementas, materialinės naudos elementas. Taigi, darytina prielaida, jog ne teisiniai šaltiniai nenutolsta nuo tarptautiniu mastu pripažinto šio reiškimo apibrėžimo ir apima tuos pačius esminius jo elementus.

Apibendrinant, darytina išvada, jog iki Protokolo priėmimo tarptautinėje teisėje nebuvo vieningai pripažinto neteisėto žmonių gabenimo per sieną apibrėžimo, tačiau priėmus Protokolą šis konsensusas buvo pasiektas. Kadangi Protokolo paskirtis yra kovoti su šiuo reiškiniu kaip su nusikaltimu, o Protokolą pasirašiusios valstybės prisiėmė įsipareigojimą šį reiškinį kriminalizuoti, todėl jame pateikiama juridinė šio reiškimo apibrėžtis yra plati, siekianti kriminalizuoti jį plačiausia įmanoma apimtimi. Ne norminėje literatūroje, nepriklausomai nuo mokslinio šio reiškimo analizavimo konteksto, pateikiami

apibrėžimai savo ruožtu yra arba analogiški arba labai panašūs į pateiktąjį Protokole. Iki Protokolo priėmimo su nelegalios migracijos problema buvo kovojama epizodiškai nacionaliniame lygmenyje, tačiau dėl transnacionalinio šio reiškinio pobūdžio valstybės narės paskatino JTO priimti Protokolą, kurio tikslas yra užkirsti kelią XX-ojo ir XXI-ojo amžių sandūroje išryškėjusiam neteisėto žmonių gabenimo per sieną arba *Migrant Smuggling* fenomenui.

1.2 NETEISĖTO ŽMONIŲ GABENIMO PER VALSTYBĖS SIENĄ (ANGL. MIGRANT SMUGGLING) IR PREKYBOS ŽMONĖMIS (ANGL. TRAFFICKING IN HUMANS) PANAŠUMAI BEI SKIRTUMAI

Aptarus neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną apibrėžimą, svarbu atskirai pasisakyti apie šio reiškinių santykį su kitu panašiu reiškiniu – prekyba žmonėmis. Abu reiškiniai savo prigimtimi yra panašūs, tačiau turi tam tikrų savitų ypatumų. Tinkamas jų atribojimas yra svarbus kuriant ir įgyvendinant tarptautinę bei nacionalinę baudžiamąją politiką kiekvieno iš jų atžvilgiu ir siekiant efektyviai persekioti bei nubausti kaltus asmenis. Be to, šiuos reiškinius taip pat yra svarbu atskirti ir dėl kitų, su baudžiamąja šių reiškinų dimensija nesusijusių, priežasčių. Viena iš jų yra susijusi su statistiniais šių nusikaltimų rodikliais. Tinkamai neatskyrus šių dviejų reiškinų tampa labai sunku arba tam tikrais atvejais net ir neįmanoma parengti statistinius duomenis ir nustatyti tikrąjį kiekvieno iš šių reiškinų mastą. Žinoma, šiuo aspektu yra svarbu ir latentiskumo problematika, tačiau apie ją bus pasisakoma kitoje šio darbo dalyje. Kita priežastis yra asmenims priklausančių teisių užtikrinimas, ypač turint galvoje tai, jog, kaip bus dėstoma toliau, prekybos žmonėmis ir neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną aukos yra skirtingoje teisinėje padėtyje su iš to išplaukančiomis skirtingos teisėmis. Tarpusavio santykiuose šie reiškiniai egzistuoja gretimai kaip atskiri nusikaltimai, tačiau užsienio literatūroje galima sutikti nuomonę, jog neteisėtas asmenų gabenimas per sieną laikytinas specialiu neteisėtos migracijos būdu, o prekyba žmonėmis yra neteisėto asmenų gabenimo per sieną dalis (Väyrynen, 2003). Praeitoje darbo dalyje buvo kalbama, jog iki Protokolo priėmimo, tarptautinėje teisėje nebuvo įtvirtintas juridinis neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną apibrėžimas, todėl dažnai praktikoje kalbant apie neteisėtą žmonių gabenimą per valstybės sieną ir prekybą žmonėmis, šios sąvokos buvo vartojamos kaip sinonimai. Tai pagrindžia ir Tom Obokata, kuris teigia, jog „užsieniečių gabenimas“ ir „prekyba žmonėmis“ buvo laikomi daugiau ar mažiau tuo pačiu reiškiniu ir nebuvo atkreipiamas dėmesys į tai, kaip elgiamasi su šių nusikaltimų aukomis (Obokata, 2005). Panašų požiūrį išsako ir Anne T. Gallagher, jos nuomone pradėjus tarptautiniu lygmeniu spręsti neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną problemą, buvo sudėtinga atskirti šį reiškinį nuo to, ką suvokiame kaip prekybą žmonėmis (Gallagher, 2015). Akademinėje literatūroje šių sąvokų atribojimo problema buvo pradėta spręsti tik antroje XX amžiaus 10-ojo dešimtmečio pusėje, o šios sąvokos buvo naudojamos kaip sinonimai dar XXI amžiaus I-ojo dešimtmečio pradžioje. Be abejonės, toks požiūris buvo ydingas visų pirma

dėl šių nusikalstamų veikų aukų teisinės ir faktinės padėties skirtumų. Šią painiavą bent jau sąlyginai padėjo išspręsti Protokolas dėl neteisėto migrantų įvežimo sausuma, jūra ir oru bei kitas Palermo konvencijos protokolas dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja (toliau – ir Prekybos žmonėmis protokolas). Abu protokolus yra ratifikavęs Lietuvos Respublikos Seimas, taigi, jų nuostatos yra aktualios ir nacionaliniame kontekste. Šiais protokolais pasiektas abiejų reiškinių sąvokų formalizavimas, vis dėl to, laikytinas sąlyginiu atribojimo problemos sprendimu, nes, kaip bus dėstoma toliau, nepaisant abiejų apibrėžimų formalizavimo, praktikoje vis tiek neretai kyla problemų atribojant šiuos reiškinius tarpusavyje. Toliau šioje darbo dalyje tam tikrais aspektais bus tarpusavyje lyginami abu reiškiniai.

Pirmasis aspektas, kuriuo reikėtų lyginti šiuos nusikaltimus yra jų apibrėžimas tarptautiniuose teisės aktuose. Jau minėta, jog Protokolą dėl neteisėto migrantų įvežimo sausuma, jūra ir oru neteisėtas migrantų įvežimas kaip nusikaltimas yra apibrėžiamas sekančiai – pasirūpinimas, kad asmuo nelegaliai įvažiuotų į valstybę, šio Protokolo Šali, siekiant gauti tiesiogiai ar netiesiogiai finansinės ar kitos materialinės naudos, kai asmuo nėra tos valstybės, šio Protokolo Šalies, pilietis ar nuolatinis gyventojas. Tuo tarpu pagal Protokolą dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja prekyba žmonėmis kaip nusikaltimas apibrėžiamas taip – žmonių verbavimas, pervežimas, perdavimas, slėpimas ar jų priėmimas gąsdinant, panaudojant jėgą ar kitas prievartos, grobimo, apgaulės, sukčiavimo formas, piktnaudžiaujant padėtimi ar pažeidžiamumu arba mokant ar priimant pinigus ar kitą naudą tam, kad būtų gautas kito tą žmogų kontroliuojančio asmens sutikimas siekiant išnaudoti. Išnaudojimas apima kitų asmenų išnaudojimą prostitucijos forma ir kitas seksualinio išnaudojimo formas, priverstinį darbą ar paslaugas, vergiją ar veiklą, panašią į vergiją, tarnystę ar organų pašalinimą. Susipažinus su abiem šiais apibrėžimais, akivaizdžiausias skirtumas yra jų apimtis. Prekyba žmonėmis apibrėžta daug plačiau išvardinant visą eilę veiksmų, kurie sudaro šio nusikaltimo esmę – asmenų išnaudojimą, tuo tarpu neteisėto migrantų įvežimo esmę – neteisėtos paslaugos suteikimą už atlygį – sudarantys veiksmai apibrėžiami iš esmės vienu žodžiu „pasirūpinimas.“ Kitas ryškus skirtumas, matomas apibrėžimuose yra atlygio reikšmė nusikaltimo sudėtyje. Lingvistiškai analizuojant neteisėto migrantų įvežimo apibrėžimą darytina išvada, jog siekiant nusikalstamo tikslo visais atvejais finansinė ar materialinė nauda yra būtinas šio nusikaltimo požymis. Tuo tarpu lingvistinė prekybos žmonėmis analizė suponuoja, jog atlygis yra numatytas kaip vienas iš alternatyvių būdų siekiant šio nusikalstamo tikslo – asmens išnaudojimo. Dar vienas, skirtumas yra veikos

padarymo vieta. Neteisėtas migrantų įvežimas savo prigimtimi yra nusikaltimas, kuris gali būti padaromas tik kertant sieną skiriančią dvi valstybes, taigi, visais atvejais šiam nusikaltimui yra būdingas tarptautinis elementas – bent dalis pasirengimo ar veikos darymo veiksmų visada bus atlikta kitos valstybės, nei ta, į kurią neteisėtai gabenami asmenys, teritorijoje. Prekyba žmonėmis, priešingai, gali būti atliekama ir vienos valstybės viduje, kartais, net ir tame pačiame mieste, kuriame iki tol gyveno auka. Kitas skirtumas, kurį verta paminėti yra aukos teisinis santykis su valstybe, kurios teritorijoje padaroma atitinkama veika. Neteisėto migrantų įvežimo atveju auka visais atvejais nėra jokiam teisiniame santykiyje su paskirties valstybe t.y. nėra nei tos valstybės pilietis nei rezidentas, tuo tarpu prekybos žmonėmis atveju aukos teisinis santykis su valstybe, kurioje su auka atliekami neteisėti veiksmai, nėra svarbus. Šiuo aspektu galima kalbėti apie tam tikrą specialųjį veikos aukos požymį, būdingą tik neteisėtam migrantų įvežimui – ryšių su paskirties valstybe nebuvimą. Dar vienas skirtumas, kuris, darbo autoriaus nuomone, yra sąlyginis – aukos ir kaltininko santykiyje esantis piktnaudžiavimas padėtimi ar pažeidžiamumu prekybos žmonėmis atveju, kuris nėra būtinas požymis neteisėto žmonių gabenimo per sieną atveju. Teigiant, jog skirtumas yra sąlyginis norima pasakyti, jog nors neteisėto migrantų įvežimo atveju Protokole pateikiamame apibrėžime tai nėra eksplicitiškai įtvirtinta, tačiau darbo autoriaus nuomone, asmens pažeidžiamumas (socialinis, ekonominis, politinis ar kitoks) dažnu atveju yra priežastis, dėl kurios asmenys nusprendžia migruoti, stumiami tokių veiksnių kaip darbo trūkumas, skurdas, stichinės nelaimės ar persekiojimas kilmės valstybėje. Be to, šis pažeidžiamumas gali būti išnaudojamas pačių kontrabandininkų – žinant, jog asmuo yra pažeidžiamumo padėtyje tuo pasinaudojama stumiant asmenį nelegaliai migruoti ir pasinaudoti kontrabandininkų paslaugomis. Taip pat, manytina, galimos ir situacijos, kada pažeidžiamumo padėtis, kuri įprastai yra siejama su prekyba žmonėmis, siekiant palenksti asmenį nelegaliai migruoti yra sudaroma paties kontrabandininko ar jo paveiktų trečiųjų asmenų. Panašią prielaidą galima daryti ir apie piktnaudžiavimą padėtimi – manytina, jog yra įmanomos situacijos, kai asmuo palenkiamas nelegaliai migruoti ir pasinaudojant juo priklausomumu nuo kaltininko ar jo paveiktų trečiųjų asmenų. Kalbant apie minėtų veikų panašumus, plačiausia prasme jos panašios tuo, jog abiem atvejais veika yra padaroma atliekant neteisėtus veiksmus su kitu asmeniu. Taip pat, nors tai ir nėra tiesiogiai nurodyta komentuojamuose apibrėžimuose, tačiau autoriaus nuomone implicitinis šių nusikaltimų panašumas tam tikrais atvejais taip pat yra prievartos naudojimas. Rengiant šį darbą ir analizuojant šaltinius buvo pastebėta, jog neretai neteisėto migrantų įvežimo aukos kelionės metu patiria smurtą, kurį jų atžvilgiu naudoja

kontrabandininkai (angl. *Smugglers*), gabenantys asmenis į paskirties valstybę. Tai patvirtina ir ne viena UNODC atlikta studija (Jungtinių Tautų Narkotikų ir nusikalstamumo biuras, 2015; Jungtinių Tautų Narkotikų ir Nusikalstamumo biuras, 2021). Taigi, lyginant Palermo konvencijos protokoluose pateiktus apibrėžimus darytina išvada, jog juose išdėstomi kiekvieno iš šių nusikaltimų požymiai, kurie, bent jau teoriškai, padeda atriboti vieną nusikaltimą nuo kito. Vis dėl to, kaip bus dėstoma analizuojant kiekvieno iš šių nusikaltimų mechanizmo elementus, praktikoje dažnu atveju yra sudėtinga tinkamai identifikuoti šiuos požymius ir tarpusavyje atskirti šiuos du nusikaltimus.

Kitas aspektas apie kurį verta pasisakyti, yra su šiais nusikaltimais susijusių šalutinių klausimų reguliavimas tarptautiniame ir nacionaliniame kontekstuose, kuris apima ne baudžiamosios justicijos klausimus, o klausimus, susijusius su nusikaltimo aukomis ir jų padėtimi po to, kai nusikaltimas yra nustatomas, o aukos yra identifikuojamos. Štai kalbant apie tarptautinį reguliavimą, reikėtų sugrįžti prie jau minėtų Palermo konvencijos protokolų ir aptarti jų nuostatas. Atkreiptinas dėmesys, jog didžiaja dalimi abu protokolai numato panašų reguliavimą, tačiau pažymėtinas skirtingas šių nusikaltimų aukų statusas priimančiojoje valstybėje. Šiame kontekste pažymėtina, jog tokį statuso skirtumą, anot Anne T. Gallagher, Jungtinių Tautų vyriausiojo žmogaus teisių komisaro atstovės, lėmė tai, kad rengiant komentuojamus protokolus buvo prieita išvados, jog neteisėtai įvežti migrantai negali būti laikomi „aukomis“ ta pačia šios sąvokos apimtimi, kokia yra taikoma prekybos žmonėmis aukoms. Dar daugiau, šios autorės nuomone neteisėtai įvežtų migrantų teisinė padėtis pagal aptariamus protokolus nesuponuoja šiems asmenims jokių specialių ar papildomų teisių, todėl valstybė protokolo šalis neprivalo šiems asmenims suteikti specialios teisinės padėties vien tik dėl to, jog šie asmenys yra neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną aukos. Autorė taip pat nurodo, jog neteisėtai įvežti migrantai laikomi veikiančiais laisva valia, todėl jiems reikalinga siauresnės apimties apsauga, todėl Protokolas didesnę reikšmę suteikia valstybių sienų kontrolei, nei žmogaus teisių apsaugai (Gallagher, 2002). Šiame kontekste taip pat svarbu pažymėti, jog pozicija dėl neteisėtų migrantų laisvos valios yra verta kritikos. Akivaizdu, jog toks požiūris esminę reikšmę suteikia asmens sutikimui būti neteisėtai gabenamam į paskirties valstybę. Susidaro įspūdis, jog šis sutikimas laikomas tam tikru neteisėtų migrantų savanorišku žmogaus teisių atsisakymu, kitaip sakant, jei asmuo savo valia sutiko būti gabenamas, vadinasi niekas kitas, išskyrus patį asmenį, nėra atsakingas už visas negandas, kurias asmuo gali patirti kelionės metu ir kad šios negandos, remiantis tuo, jog žmogus prisiėmė jų riziką leisdamas į kelionę, nėra laikomos jo teisių pažeidimu. Tokiu būdu tarsi yra „pamirštama“, jog

žmogaus teisės yra universalios bei prigimtinės ir kad niekas negali jų apriboti ar savo noru atsisakyti. Todėl šiame kontekste išsakytina pozicija, jog asmens sutikimas būti neteisėtai gabenamam į kitą valstybę neturėtų būti laikomas takoskyra tarp skirtingų teisių katalogų, suteikiamų neteisėto žmonių gabenimo per sieną ir prekybos žmonėmis aukoms. Abu protokolai numato galimybę į kilmės valstybę grąžinti paveiktus asmenis – tiek neteisėtai įvežtus migrantus, tiek prekybos žmonėmis aukas. Vis dėl to, pagal Prekybos žmonėmis protokolą prekybos žmonėmis aukoms numatoma galimybė pasilikti priimančiojoje valstybėje ir gauti leidimą nuolat ar laikinai gyventi, tuo tarpu pagal Protokolą dėl neteisėto migrantų įvežimo sausuma, jūra ir oru neteisėtai į valstybę įvežtiems migrantams nėra suteikiama tokia teisė ir tai, bent jau teoriškai, reiškia, jog vienintelė išeitis migrantams yra būti deportuotiems į kilmės valstybę. Tai puikiai iliustruoja Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ (toliau – ir UTPI), kuriame numatyta, jog užsieniečiui leidimas laikinai gyventi gali būti išduodamas jei užsieniečiui leidžiama pasilikti gyventi Lietuvoje, nes jis buvo ar yra prekybos žmonėmis auka. Tuo tarpu neteisėtai įvežtiems migrantams UTPI tokios teisės nenumato. Žinoma, tai nereiškia, jog neteisėtai įvežti migrantai negali legalizuoti savo buvimo Lietuvoje, tačiau šių asmenų atveju vienintelis būdas tai padaryti yra prieglobsčio suteikimo procedūra, kuri yra sudėtingesnė ir užtrunka ilgiau. Šis pavyzdys pagrindžia minėtą Anne T. Gallagher poziciją dėl skirtingos neteisėtai įvežtų migrantų ir prekybos žmonėmis aukų teisinės padėties paskirties valstybėje. Be šių teisinės padėties skirtumų, susijusių su asmenų buvimo įteisinimu valstybėje, taip pat svarbu atkreipti dėmesį ir į skirtingus teisių katalogus, suteikiamus kiekvieno iš šių nusikaltimų aukoms. Aukščiau pateiktas pavyzdys iš UTPI apie suteikiamą teisę prekybos žmonėmis aukoms legalizuotis Lietuvoje paprastesniu būdu būtent ir iliustruoja šį teiginį apie skirtingą teisių, priklausančių kiekvieno iš nusikaltimų aukoms, katalogą. Dar daugiau, anot Anne T. Gallagher, skirtinga teisinė padėtis, nustatyta minėtais Palermo konvencijos protokolais yra tam tikras paskatinimas nacionalinės valdžios institucijoms identifikuoti neteisėtai valstybės sieną kirtusius asmenis kaip neteisėtus migrantus, o ne prekybos žmonėmis aukas (Gallagher, 2002). Šiai nuomonei pritariama ir kitoje analizuotoje publikacijoje, kurioje išsakomas pakankamai ciniškas požiūris į nusikaltimo aukas ir nueinama dar toliau pasisakant, jog platesnės apsaugos suteikimas prekybos žmonėmis aukoms sukelia didesnę finansinę ir administracinę naštą valstybėms, o tai savo ruožtu yra aiški paskata nacionalinėms institucijoms pripažinti asmenis neteisėtai įvežtais migrantais, o ne prekybos žmonėmis aukomis (Aljehani, 2015). Taigi, analizuojant akcesorinių klausimų reguliavimą lyginamų nusikaltimų kontekste, darytina išvada, jog prekybos

žmonėmis aukos gali naudotis platesniu teisių spektru, tačiau neteisingai identifikavus prekybos žmonėmis auką kaip neteisėtą migrantą ir nesuteikus atitinkamos apsaugos tai gali sukelti pavojų asmeniui tapti pakartotinio išnaudojimo objektu.

Neteisėtas žmonių gabenimas per valstybės sieną ir prekyba žmonėmis, be jau aptartųjų skirtumų, skiriasi ir vidiniais nusikaltimo mechanizmo elementais, kurie nėra tiesiogiai įtvirtinti jų apibrėžimuose JTO Palermo konvencijos protokoluose. Pavyzdžiui, JTO Narkotikų ir nusikalstamumo biuras išskiria šiuos elementus: jau minėtas teritorinis elementas, išnaudojimo elementas, aukos sutikimo elementas, pajamų šaltinio elementas. Dėl teritorinio elemento jau buvo pasisakyta anksčiau, tačiau kiti elementai bus toliau aptariami plačiau. Išnaudojimo elementas, arba, kaip įvardina O. Fedosiuk – laisvę varžanti kontrolė – reiškia, jog nusikaltimo auka yra disponuojama, ji yra išnaudojama priverstiniam darbui, prostitucijai ar kitai panašiai veiklai ir tai yra požymis, skiriantis neteisėtą žmonių gabenimą per valstybės sieną ir prekybą žmonėmis (Jungtinių Tautų Narkotikų ir nusikalstamumo biuras, 2015). Ši pozicija yra išsakyta JTO Narkotikų ir nusikalstamumo biuro, su ja sutinka ir O. Fedosiuk (Fedosiuk, 2003). Vis dėl to, tam tikrais atvejais yra sudėtinga atskirti lyginamus nusikaltimus vien tik remiantis šiuo kriterijumi, kadangi, kaip teigiama INTERPOL pranešime, migrantai, atgabenus juos į paskirties valstybę, kontrabandininkų neretai yra verčiami dirbti nelegalų darbą, kad galėtų padengti skolas, susidariusias už jiems suteiktas kontrabandininkų „paslaugas“ atgabenant migrantus iki paskirties valstybės (People smuggling – the issues, 2016). Tai, kad toks reiškinytis pasitaiko dažnai patvirtina ir bendros ES ir UNODC programos regioninis patarėjas Martin Reeve (First Person: Human trafficking, migrant smuggling..., 2021). Tokias situacijas galima vertinti dvejopai: vienas požiūris galėtų būti jog net ir neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną atveju galima kalbėti apie išnaudojimo elemento egzistavimą tam tikra apimtimi ir tai įeina į neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną sudėtį, o kitas požiūris jog neteisėtas žmonių per valstybės sieną gabenimas esant vėlesniam išnaudojimui perauga į prekybą žmonėmis. Darbo autoriaus nuomone reikėtų pritarti pastarajam požiūriui. Jį galima pagrįsti toliau šioje pastraipoje aptariamu veikos tęstinumo elementu, kuris neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną atveju pasireiškia tuo, jog ši veika užsibaigia pasiekus tikslą – neteisėtai atgabenus migrantus į paskirties valstybę. Remiantis šiuo aiškinimu galima teigti, jog visi vėlesni veiksmai, kurie atliekami su migrantais sudaro savarankiškas kitų veikų sudėtis, tame tarpe ir prekybos žmonėmis. Kitas skirtumas yra aukos sutikimo elementas. Šis elementas brėžia liniją tarp neteisėto migrantų įvežimo ir prekybos žmonėmis per tai, ar auka davė sutikimą su ja atlikti neteisėtus veiksmus.

Neteisėto migrantų įvežimo atveju, bent jau formaliai, sutikimas visada yra duodamas savanoriškai t.y. asmuo, siekiantis nelegaliai emigruoti iš kilmės valstybės visada savanoriškai kreipiasi į kontrabandininką su prašymu jį išgabenti į kitą valstybę. Šiuo aspektu akademinėje literatūroje teigiama, jog ne kontrabandininkai suranda ir užverbuoja savo potencialius klientus, o migrantai patys savo bendruomenėje ieško kontrabandininko ir sudaro abipusiu pasitikėjimu pagrįstą sutartį (Heckmann F., et. al, 2000 cituoja Aljehani, 2015). Tai reiškia, jog aukos ir kaltininko santykis atsiranda dėl aukos laisva valia išreikšto sutikimo. Kita vertus prekybos žmonėmis atveju laisva valia pareikšto aukos sutikimo atlikti su ja tam tikrus neteisėtus veiksmus nėra arba, jei sutikimas buvo, jis buvo išgautas naudojant prievartą arba apgaulę. Šiuo atveju sutikimas nėra laikomas reikalingu, nes remiantis šio nusikaltimo apibrėžimu laikoma, jog aukos ir kaltininko santykis atsiranda ne dėl aukos valios, o dėl aukos pažeidžiamumo. Žinoma, šis skirtumas laikytinas sąlyginiu, kadangi, kaip buvo minėta, yra galimos situacijos kada neteisėtam gabenimui sutikimas yra duodamas dėl buvimo tam tikroje pažeidžiamumo ar priklausomumo padėtyje. Dar vienas svarbus skiriamasis elementas yra kaltininko pajamų šaltinio elementas. Šiuo atveju reikšmė suteikiama veiksmų, iš kurių kaltininkas gauna finansinės ar kitokios materialinės naudos, pobūdžiui. Neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną atveju pajamos yra gaunamos už neteisėto valstybės sienos perėjimo organizavimą ir kitus veiksmus, kuriais sudaromos prielaidos neteisėtam valstybės sienos kirtimui. Tuo tarpu prekybos žmonėmis atveju, pajamos gaunamos iš tiesioginio aukos išnaudojimo. Šiame kontekste primintina apie jau minėtą išnaudojimo elementą ir sąlyginį jo pasireiškimą neteisėto migrantų įvežimo atveju. Kaip minėta, pastaruoju atveju praktikoje pasitaiko situacijų, kai neteisėtai įvežti migrantai yra verčiami atidirbti su tikslu atsiskaityti už kontrabandininkų suteiktas „paslaugas“, todėl šiuo atveju sąlyginai galima kalbėti apie aukos išnaudojimą, kaip kaltininko pajamų šaltinį. Vis dėl to, tokia prielaida neturėtų susilpninti šio elemento reikšmės atskiriant lyginamus nusikaltimus, kadangi prekybos žmonėmis atveju pajamų gavimas iš aukos veiksmų yra dalis paties nusikaltimo mechanizmo, tuo tarpu neteisėto migrantų įvežimo atveju veika veiksmų požiūriu apsiriboja tik neteisėtu valstybės sienos kirtimu, o visi vėlesni veiksmai, atliekami su migrantais gali būti laikomi kitų nusikaltimų mechanizmo dalimis. Kitas elementas, kurį, autoriaus nuomone, svarbu išskirti yra veikos tęstinumo elementas. Šis elementas aktualus laiko ir veikos tikslo aspektais. Neteisėto migrantų įvežimo atveju, veika yra trumpalaikė ir orientuota į nusikalstamo tikslo pasiekimą – sąlygų neteisėtam valstybės sienos kirtimui sudarymą. Šiuo atveju nusikaltimas užsibaigia pasiekus šį tikslą. Tuo tarpu prekybos žmonėmis atveju veika

įprastai trunka ilgą laiką, o jos tikslas – išnaudoti auką reguliariai verčiant ją atlikti įvairius išnaudojimo veiksmus ir gauti iš to materialinės ar kitokios naudos. Šiame kontekste taip pat svarbu pažymėti, jog abiem nusikaltimams yra būdingas analogiškas požiūris į nusikaltimo auką – abiem atvejais asmenys, kurių atžvilgiu atliekami nusikalstami veiksmai tam tikra prasme yra laikomi „prekėmis“, kurių perleidimas kitam kontrabandininkui ar prekeiviui žmonėmis generuoja dideles pajamas kaltininkams. Tai patvirtina ir akademinė literatūra (Väyrynen, 2003; Gutauskas, 2009). Taigi, be apibrėžimuose nurodytų skirtumų, lyginami nusikaltimai taip pat skiriasi ir vidiniais jų mechanizmo elementais, kuriuos analizuojant kiekvienu konkrečiu atveju galima atskirti prekybą žmonėmis nuo neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną. Darbo autoriaus nuomone, iš visų aukščiau aptartų atitinkamų mechanizmo elementų, siekiant atskirti šiuos nusikaltimus tikslinga kiekvienoje situacijoje analizuoti išnaudojimo elementą, kadangi neteisėtai atgabenus asmenį į paskirties valstybę ir reikalaujant jį už tai atidirbti t.y. asmenį išnaudojant neteisėtas asmens gabenimas perauga į prekybą žmonėmis; tikslinga analizuoti ir pajamų šaltinio elementą – remiantis juo galima nustatyti, kaip ir kada asmuo atsiskaitė su kaltininku, pagal tai galima spręsti ar asmuo sumokėjo už „paslaugą“ iš anksto ir vėliau nebuvo verčiamas atidirbti ar vis dėl to už „paslaugą“ buvo atsiskaityta priverstiniu darbu; be to galima remtis ir tęstinumo elementu – nustačius, jog konkrečioje situacijoje asmuo, net ir nelegaliai jį atgabenus į paskirties valstybę faktiškai buvo kaltininko žinioje ir vykdė jo nurodymus, galima daryti prielaidą, jog vykdoma prekyba žmonėmis.

Apibendrinant šią darbo dalį darytina išvada, jog nors prekyba žmonėmis ir neteisėtas žmonių gabenimas per valstybės sieną buvo tapatinami, tačiau priėmus JTO konvencijos prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą protokolus dėl neteisėto migrantų įvežimo sausuma, jūra ir oru bei dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja šių reiškinių apibrėžimai buvo formalizuoti ir tokiu būdu buvo sudarytos prielaidos šių reiškinių atskyrimui. Apibrėžimų analizė parodė, jog šie reiškiniai turi nedaug bendrų bruožų ir ganėtinai daug skirtumų. Atskirai aptariant vidinius šių nusikaltimų mechanizmų elementus buvo siekiama pagilinti šių reiškinių skirtumų suvokimą ir pabrėžti šių elementų svarbą bei pasiūlyti kaip jų pagalba atskirti šiuos nusikaltimus tarpusavyje. Taip pat šioje dalyje analizuotas akcesorinių klausimų, susijusių su kiekvienu iš šių nusikaltimų, reguliavimas leidžia daryti prielaidą, jog kiekvieno iš šių nusikaltimų aukoms yra suteikiamas skirtingas teisinis statusas, o tai dar kartą pagrindžia šių nusikaltimų atskyrimo svarbą.

1.3 NETEISĖTO ŽMONIŲ GABENIMAS PER VALSTYBĖS SIENĄ PRIELAIDOS, MECHANIZMAS, IR LATENTIŠKUMO PROBLEMATIKA

Aptarus neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną sąvoką ir šio reiškinio atskyrimą nuo prekybos žmonėmis, toliau tikslinga pasisakyti apie prielaidas, lemiančias šio reiškinio egzistavimą, nusikaltimo mechanizmą bei latentiškumo problematiką. Šioje darbo dalyje aptariami socialiniai, ekonominiai ir kiti veiksniai, kurie sudaro sąlygas šio nusikaltimo klestėjimui, taip pat aprašoma kaip praktiškai vyksta neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną procesas, su kokiais sunkumais susiduria gabenami migrantai, kokiais būdais jie yra gabenami, taip pat paliečiama ir nelegalios migracijos tendencijos bei atskirai pasisakoma apie tai, kodėl šios veikos yra pakankamai retai nustatomos ir dar rečiau pilnai ištiriamos.

Visų pirma, svarbu panagrinėti neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną kaip reiškinio egzistavimo prielaidas. Toliau bus dėstomos priežastys, dėl kurių šis nelegalus „verslas“ klesti bei sulaukia tiek naujų „klientų“, tiek naujų „verslininkų“. Visas šio reiškinio egzistavimo prielaidas bendriausia prasme galima suskirstyti į dvi grupes: stumiančias emigruoti (angl. *Push*) ir traukiančias paskirties valstybėje (angl. *Pull*). Tokį skirstymą galima sutikti akademinėje literatūroje, analizuojančioje prekybą žmonėmis, tačiau, manytina, toks prielaidų skirstymas gali būti taikomas ir neteisėto migrantų įvežimo atveju (Gutauskas, 2009). Kalbant apie kontrabandininkus ir jų motyvaciją, pirmiausia reikia paminėti, jog akivaizdi dingstis asmenims įsitraukti į šią nusikalstamą veiką yra finansinė ar kita materialinė nauda, kuri yra gaunama iš šios veikos. Be to, juos skatina ir tai, kad siekiant įsitraukti į šį „verslą“ naujų kontrabandininkų patiriamos išlaidos yra mažos (Väyrynen, 2003). Atkreiptinas dėmesys, jog dažnai kontrabandininkai veikia organizuotose grupėse, yra pasiskirstę vaidmenimis ir atsako už skirtingą kelionės etapą, be to, neretai netgi vienas kito nepažįsta, tačiau veikia pagal išankstinį sutarimą. Priežastys šių grupių egzistavimui yra įvairios – štai pavyzdžiui anot UNODC, jos klesti dėl valdžios institucijų korupcijos, silpnos pinigų srautų kontrolės (Jungtinių Tautų Narkotikų ir nusikalstamumo biuras, 2015). Be šių priežasčių, taip pat galima paminėti ir tokius veiksnius kaip nekokybiška teisėkūra ir nekokybiški teisės aktų įgyvendinimo mechanizmai, prasta valstybės ekonominė padėtis, gajus visuomenės politinis, socialinis, religinis susiskaldymas, politinis nestabilumas valstybės viduje ir kt. Visos šios priežastys sudaro palankias sąlygas nebaudžiamumui, o tai savo ruožtu lemia terpės klestėti nusikalstamumui susidarymą. Tiesa, šios priežastys yra būdingos neišsivysčiusiems

trečiojo pasaulio valstybėms. Kalbant, pavyzdžiui, apie Europos valstybių gyventojų motyvaciją įsitraukti į šį nusikaltimą, kaip priežastys gali būti įvardijamos žemi įsitraukimo į veiklą kaštai bei siekis užsidirbti „greitų pinigų“. Šios tendencijos buvo pastebėtos rengiant kitą šio darbo dalį, kurioje analizuojama šio nusikaltimo tendencijos nacionalinių teismų praktikoje. Atsižėžiant į pačius migrantus, kita vertus, priežasčių spektras yra iš dalies persipinantis su kontrabandininkų, tačiau ir skirtingas. Kaip ir kontrabandininkų atveju, prasta valstybės ekonominė padėtis, visuomenės susiskaldymas, nekokybiška teisėkūra taip pat yra priežastys lemiančios migrantų apsisprendimą emigruoti. Be šių priežasčių, apsisprendimą migruoti taip pat lemia siekis gauti išsilavinimą, susijungti su kitoje valstybėje jau gyvenančia šeima, ginkluotas konfliktas kilmės valstybėje, baimė dėl susidorojimo, taip pat šiame darbe jau minėti veiksniai – skurdas, įsidarbinimo galimybių stoka, stichinės nelaimės, persekiojimas. Šiame kontekste taip pat verta paminėti, jog panašios prielaidos būdingos ir prekybos žmonėmis aukų apsisprendimui įsitraukti į neteisėtą veiklą – štai akademinėje literatūroje teigiama, jog prekyba žmonėmis, be kita ko, yra būdas nevirties apimties asmenims palikti sudėtingą socialinę ir ekonominę aplinką tikintis pakreipti savo gyvenimą geresne linkme (Gutauskas, 2009). Priėmus sprendimą emigruoti, papildomas veiksnys, kuris lemia neteisėtą migraciją yra kontrabandininkų pasiekiamumas. Akivaizdu, jog net ir priėmus sprendimą emigruoti, tačiau nesant galimybės teisėtai išvykti iš kilmės valstybės, pavyzdžiui, dėl to, jog nepakanka lėšų finansuoti šiai kelionei arba nėra galimybės kreiptis į norimos valstybės ambasadą su prašymu išduoti vizą, šis sprendimas galbūt liktų neįgyvendintas, tačiau tose valstybėse, kuriose yra nelegalios migracijos paklausa, dažnu atveju yra ir nelegalios migracijos pasiūla. Štai pavyzdžiui, kaip teigiama INTERPOL pranešime, nelegalios kelionės planavimas asmeniui gali pasirodyti lyg viešbučio atostogoms užsakinėjimas, mat platformos, kuriose pardavinėjamos nelegalaus migrantų įvežimo paslaugos yra valdomos profesionaliai ir veikia pagal tam tikrą verslo modelį (People smuggling – the issues, 2016). Be aukščiau išvardintų priežasčių, verta papildomai paminėti ir tranzito ar paskirties valstybių imigracinę politiką, kaip prielaidą nelegaliai migracijai. Analizuotoje literatūroje buvo pastebėta, jog prielaida tretiesiems asmenims (šiuo atveju – kontrabandininkams) įsitraukti į kitų žmonių emigracijos procesus yra valstybių imigracinė politika, kuri nesuteikia asmenims saugių ir prieinamų teisėtos imigracijos būdų bei stiprina valstybių sienų saugumą (Global Alliance Against Traffic in Women, 2017). Įdomu tai, kad literatūroje buvo pastebėta tiesioginė koreliacija tarp šios imigracinės politikos griežtinimo ir kontrabandininkų poreikio: ribotas kiekis būdų emigruoti teisėtai, lemia didesnę

kontrabandininkų paslaugų poreikį siekiant emigruoti; į tai reaguodama valstybė dar labiau griežtina valstybės sienos kontrolę, o tai didina migrantų priklausomumą nuo kontrabandininkų (Global Alliance Against Traffic in Women, 2017). Tokiai pozicijai pritaria ir Anne T. Gallagher, kurios nuomone griežta imigracinė politika turi atvirkštinį efektą – politikos griežtinimas skatina organizuotą nelegalią migraciją ir netgi skatina gerai organizuotų stambių kriminalinių grupių monopoliją neteisėtos migracijos „versle“ (Gallagher, 2002). Atkreiptinas dėmesys, jog didesnė dalis aukščiau išvardintų prielaidų yra objektyvios, o likusi dalis yra subjektyvios. Žinoma tai nesudaro prielaidos teigti, jog būtent aukščiau išvardintos aplinkybės dauguma atvejų yra aptariamo reiškinio prielaidomis, kadangi, darbo autoriaus nuomone, nėra įmanoma pateikti baigtinio prielaidų sąrašo, nes kiekvieno kontrabandininko ar emigranto situacija yra individuali ir atitinkamas įsitraukimas į neteisėtą žmonių gabenimą per valstybės sieną yra nulemtas visumos unikalių priežasčių, kurios gali būti tiek objektyvios, tiek subjektyvios. Taigi, tam tikros neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną prielaidos lemia tiek kontrabandininkų, tiek neteisėtų migrantų apsisprendimą įsitraukti į šį reiškinį, tačiau konkrečiu atveju šį sprendimą lemia ir kiti, objektyvūs ar subjektyvūs veiksniai, būdingi konkrečiai situacijai.

Sekantis klausimas, kuris aptariamas šioje dalyje yra neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną praktinis veikimas. Anksčiau šiame darbe buvo aptarti tam tikri mechanizmo elementai, skirti atriboti neteisėtą žmonių gabenimą per valstybės sieną nuo prekybos žmonėmis. Šioje dalyje, kita vertus, bus aptariamas konkrečiai neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną praktinis mechanizmas t.y. remiantis įvairiais šaltiniais bus trumpai aptariama kokie ir kaip šį nusikaltimą sudarantys veiksmai yra atliekami ir su kuo šiame procese susiduria migrantai.

Kaip jau buvo minėta, neteisėtas žmonių gabenimas per valstybės sieną visada yra atliekamas organizuotų nusikaltėlių grupių, kurių viduje nariai turi skirtingus vaidmenis ir yra atsakingi už skirtingas proceso dalis, o šių grupių veikla organizuojama pagal tam tikrus veiklos modelius (lot. *modus operandi*). Akademinėje literatūroje išskiriama šios kontrabandininkų rūšys, skirstant juos pagal atliekamus vaidmenis: 1. Organizatorius/investuotojas, kuris investuoja lėšas į gabenimo veiksmus ir juos prižiūri; 2. Verbuotojas, veikiantis kaip tarpininkas tarp organizatoriaus ir nelegaliai migruoti siekiančio migranto; 3. Gabentojas, teikiantis pagalbą migrantams išvykstant iš kilmės valstybės; 4. Korumpuoti valstybės tarnautojai, kurie pasinaudodami savo tarnybine padėtimi, statusu, teisėmis bei darydami kitus nusikaltimus teikia protekciją organizuotai grupei; 5. Informatoriai, atsakingi už informacijos surinkimą ir komunikavimą gabenimo

procesė; 6. Vedliai, atsakingi už nelegalių migrantų gabenimą iš vienos vietos į kitą tos pačios valstybės viduje arba neteisėtą valstybės sienos kirtimą; 7. Prižiūrėtojai, atsakingi už kontrabandininkų ir nelegalių migrantų kontrolę ir tvarkos užtikrinimą; 8. Pagalbininkai ir kiti specialistai, atsakingi už nelegalių migrantų apgyvendinimą ir kitos pagalbos suteikimą tarpinėse kelionės stotelėse; 9. Skolų išieškotojai, atsakingi už nelegalių migrantų mokėtinos sumos už jų nelegalų gabenimą surinkimą paskirties šalyje; 10. Pinigų pervežėjai, atsakingi už iš neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną gautų pajamų įteisinimą (Icdygu and Toktas, 2002). Atsižvelgiant į aptariamo nusikaltimo transnacionalinį pobūdį, manytina, jog visa organizuota grupė, sudaryta iš įvairius vaidmenis atliekančių narių turėtų būti valdoma centralizuotai. Vis dėl to, Icdygu ir Toktas atliktas šio nusikaltimo mechanizmo tyrimas Turkijoje, kurio metu buvo apklausiami įvairius vaidmenis organizuotose grupėse atlikę asmenys bei atliekama neteisėtame migrantų įvežime dalyvavusių asmenų vietinei policijai pateiktų parodymų analizė, parodė, jog šios grupės gali veikti ir decentralizuotai bei būti sudarytos iš mažesnių grupuočių, veikiančių tam tikroje teritorijoje, o šias grupuotes jungiantis elementas gali būti pilietybė, etninė kilmė, svainystė ar draugystė (Icdygu and Toktas, 2002). Šią išvadą patvirtina ir kita akademinė literatūra, kurioje tyrinėjamas šio nusikaltimo apraiškos Kinijoje (Zhang and Chin, 2008). Nors tokias išvadas galima daryti kalbant apie dviejų istoriškai artimų valstybių teritorijose veikiančių kontrabandininkų grupuočių sąveiką, tačiau tas pats nepasakytina apie platesniu mastu veikiančias žmonių kontrabanda užsiimančias grupes. Štai pavyzdžiui būtų sunku įsivaizduoti kaip galėtų funkcionuoti decentralizuota organizuota grupė užsiimanti žmonių kontrabanda ir gabenanti asmenis iš Vietnamo į Vokietiją tranzitu per Rusiją, Lietuvą ir Lenkiją. Taigi, pastaruoju atveju reikėtų kalbėti apie centralizuotai valdomą organizuotą nusikaltėlių grupę, vykdančią neteisėtą žmonių gabenimą per valstybės sieną. Šią poziciją patvirtina ir akademinė literatūra (Bhabha, 2005). Kad organizuotos grupės yra kertinis neteisėtos migracijos variklis patvirtina ir bendra EUROPOL ir INTERPOL ataskaita, kurios duomenimis virš 90% visų 2016 metais į Europos Sąjungą atvykusių migrantų tai padarė padedami nusikalstamų grupuočių (People smuggling – the issues, 2016). Nepaisant to, akademinėje literatūroje galima sutikti nuomonių, jog žmonių kontrabanda užsiimančios grupės, net ir tais atvejais, kai migrantai gabenami dideliais atstumais, nėra valdomos centralizuotai, kadangi bandymai centralizuotai valdyti tokio masto procesus pareikalautų didelių išlaidų (Neske, 2006). Atsižvelgiant į šį požiūrį, reikia patikslinti aukščiau išsakytą poziciją dėl centralizuotai valdomos nusikaltėlių grupės: reikėtų teigti, jog net ir gabenant migrantus dideliais

atstumais, šie veiksmai gali būti atliekami centralizuotai valdomų grupių, tačiau toks centralizuotas valdymas turėtų būti apribotas tam tikra organizuotos grupės veiklos teritorija, grįžtant prie pateikto pavyzdžio, Vietname veikianči centralizuotai valdoma organizuota grupė galėtų būti atsakinga už asmenų nugabenimą iki jų perdavimo vietos Rusijoje veikiančiai centralizuotai valdomai organizuotai grupei ir taip toliau iki pat paskirties valstybėje veikiančios centralizuotai valdomos organizuotos grupės. Atskirai paminėtina, jog šios grupuotės, priklausomai nuo aplinkos, kurioje jos veikia, vykdo savo veiklą pagal tikrus veiklos modelius. Akademinėje literatūroje išskiriami šie neteisėtam migrantų įvežimui būdingi veiklos modeliai: *ad hoc* kontrabandininkų paslaugos; neteisėtas migrantų įvežimas pasinaudojant padirbtais dokumentais; iš anksto organizuota etapinė kontrabanda. Pirmasis modelis būdingas tiems atvejams, kai migruojantis asmuo pradeda kelionę teisėtai, tačiau tam tikrame kelionės etape, nesant reikalingų dokumentų suteikiančių teisę legaliai atvykti į paskirties ar tranzito valstybę asmuo kreipiasi į kontrabandininkus su tikslu pratęsti kelionę nelegaliai. Šis veiklos modelis apima kontrabandininkų įsitraukimą į migranto kelionę tik epizodiškai. Antrasis modelis būdingas tiems atvejams, kai norima atvykti į paskirties valstybę ne slaptai ir „teisėtai“. Šiuo atveju migrantas kreipiasi į kontrabandininkus su tikslu įgyti padirbtą dokumentą, kuris, jeigu būtų įgytas teisėtais būdais, suteiktų teisę atvykti į paskirties valstybę. Ši situacija apima vizų, pasų padirbinėjimą, fiktyvių santuokų sudarymą ar įvaikinimą. Būdingas šios situacijos bruožas yra korumpuotų valstybės tarnautojų dalyvavimas žmonių kontrabandos procese. Trečias modelis, manytina, apima abu prieš tai minėtus ir tam tikra prasme turėtų būti suprantamas kaip pilnas „paslaugų paketas“. Šiuo atveju migrantas kreipiasi į verbuotoją, kuris vėliau bendradarbiaudamas su kitais organizuotos grupės nariais parengia ir vykdo neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną procesą pagal iš anksto parengtą planą (Smuggling of Migrants: A Global Review and Annotated Bibliography of Recent Publications, UNODC, 2010). Taigi, aptariamasis nusikaltimas dauguma atvejų yra atliekamas organizuotų grupių, kurias sudaro įvairius vaidmenis atliekantys dalyviai, o pačios grupės, priklausomai nuo aplinkos, kuriose jos veikia, gali būti centralizuotos arba decentralizuotos bei visais atvejais veikiančios pagal tam tikrus veiklos modelius.

Neteisėtas žmonių gabenimas per valstybės sieną yra vykdomas daugybe įvairių būdų, o šios veikos procese dažnai yra padaromi kiti nusikaltimai bei žmogaus teisių pažeidimai. Kalbant apie gabenimo būdus, bendriausia prasme gabenimo būdai yra žeme, oru arba vandeniui. Konkretus gabenimo būdas priklauso nuo kelionės maršruto, o praktikoje pasitaiko atvejų, kada naudojami keli gabenimo būdai, pavyzdžiui, jei asmuo

gabenamas iš Sudano į Europą, tikėtina, jog dalis kelionės į šiaurę per Sacharos dykumą bus žeme, gabenant asmenis automobiliais arba pėsčiomis, atvykus prie Viduržemio jūros kelionė bus pratęsta vandeniui, o pasiekus Europos krantus galutinė kelionės atkarpa bus įveikiama vėl vykstant pėsčiomis ar automobiliu. Iš visų trijų gabenimo būdų, manytina, gabenimas oru yra rečiausiai pasitaikantis būdas dėl to, jog oro uostuose yra vykdoma griežta keleivių bei teritorijos kontrolė, be to, siekiant patekti į lėktuvą papildomai yra reikalingi padirbti dokumentai. Svarbu paminėti, jog visų rūšių gabenimo būdai, kai asmenys gabenami slapta, yra pavojingi migrantų sveikatai ir netgi gyvybei. Neretai praktikoje sutinkami atvejai, kai migrantai, ypač Europoje, yra gabenami krovininių vilkikų kėbuluose ar užsandarintose priekabose. Akivaizdu, jog tokios sąlygos yra pavojingos, visų pirma dėl pavojaus uždusti, o atsižvelgiant į pastaruosius metus pasaulį krečiančią pandemiją – ir dėl pavojaus užsikrėsti COVID-19 infekcija esant mažoje nevedinamoje uždaroje patalpoje su keliais ar net keliolika kitų asmenų. Štai pavyzdžiui, Europos migrantų kontrabandos centras (angl. *European Migrant Smuggling Centre*) praneša, jog 2019 m. Jungtinėje Karalystėje Esekso policija viename iš Londono pramoninių rajonų krovininio vilkiko puspriekabėje-šaldytuve aptiko 39 kūnus (Europos Migrantų Kontrabandos Centras, 2020). Kitas dažnai praktikoje pasitaikantis atvejis yra migrantų gabenimas vandeniui perpildytuose laivuose. Šis gabenimo būdas visų pirma yra pavojingas, nes laivui esant perpildytam yra pavojus iškristi už borto, taip pat dėl viršytų laivo apkrovos charakteristikų yra pavojus nuskęsti visam laivui ir nusinešti visų jame esančių migrantų gyvybes. Kaip pavyzdį galima paimti migrantų gabenimo maršrutą Viduržemio jūra iš Afrikos į Europą. Šis maršrutas yra įvardijamas kaip vienas pavojingiausių: štai pavyzdžiui UNODC studijoje „Abused and Neglected“ nurodo, jog beveik pusė visų mirtinų nelaimių, nutinkančių migrantų kelionių metu visame pasaulyje, yra fiksuojama būtent Viduržemio jūroje (Jungtinių Tautų Narkotikų ir Nusikalstamumo biuras, 2021). Nors dauguma migrantų, kurie naudojami kontrabandininkų „paslaugomis“ kelionės metu nepatiria smurto, tačiau dėl gabenimo slaptumo ir „jėgos“ disbalanso susidaro palanki terpė nesąžiningiems kontrabandininkams imtis netinkamo elgesio, smurto ir kitų žmogaus teisių pažeidimų migrantų atžvilgiu (Global Alliance Against Traffic in Women, 2011b). Taigi, tais atvejais, kai kontrabandininkai imasi tokių veiksmų, jais yra sukeliamas pavojus migrantų sveikatai bei gyvybei, neišvengiamai pažeidžiamos žmogaus teisės tokios kaip teisė į orumą, kūno neliečiamumą, laisvę judėti, gyvybę, nebūti kankinamam ir kitos. Tai patvirtina ir analizuota literatūra (Väyrynen, 2003; Global Alliance Against Traffic in Women, 2011a;

<https://www.unodc.org/e4j/en/secondary/human-trafficking-and-migrant-smuggling.html>). Be to, kelionės metu migrantų atžvilgiu neretai padaromi ir įvairūs nusikaltimai – išžaginimai, kankinimai, sveikatos sutrikdymai, jau minėta prekyba žmonėmis ir kiti (Jungtinių Tautų Narkotikų ir Nusikalstamumo biuras, 2021). Kai kuriais atvejais šie nusikaltimai yra kontrabandininkų ciniškumo išraiška, o kitais atvejais jų padarymo priežastys yra siekis priversti migrantus paklusti, įbauginti juos ar net atsiskaityti su kontrabandininkais (pavyzdžiui, verčiant moteris ar merginas lytiškai santykiauti su kontrabandininkais tokiu būdu „atsiskaitant“ už jų suteiktas gabenimo ar netikrų dokumentų parūpinimo paslaugas). Taigi, neteisėtas žmonių gabenimas per valstybės sieną atliekamas gabenant migrantus žeme, oru arba vandeniu, o šios kelionės dažnai pasižymi didžiuliu pavojumi migrantų sveikatai ir gyvybei bei yra lydimos žmogaus teisių pažeidimų bei migrantų atžvilgiu daromų nusikaltimų.

Neteisėtas žmonių gabenimas per valstybės sieną, be kita ko, pasižymi dideliu latentškumu. Tai reiškia, jog dauguma atvejų šis nusikaltimas nėra nustatomas, o net ir nustatčius šio nusikaltimo padarymą jis nėra ištiriamas dėl įrodymų trūkumo arba neradus veiką padariusių asmenų. Užsienio literatūroje taip pat laikomasi nuomonės, jog tikslus nelegalios migracijos mastas, tame tarpe ir neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną, nėra žinomas (Gallagher, 2002; Väyrynen, 2003). Latentiškumo priežastys yra įvairios. Šiame darbe nagrinėjant šio reiškinio sąvoką jau buvo užsiminta, jog tinkamas neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną atskyrimas nuo prekybos žmonėmis yra būtinas siekiant tinkamai vesti kiekvieno iš šių nusikaltimų statistiką. Taigi, iki minėtų Palermo protokolų priėmimo, kuriuose buvo pateiktos šių reiškinų sąvokos, latentškumą, manytina, lėmė šių reiškinų sutapatinimas tiek akademinuose, tiek juridiniuose šaltiniuose. Tačiau net ir po minėtų sąvokų juridinio įtvirtinimo, latentškumo problema nebuvo išspręsta. Taip yra todėl, kad latentškumas yra kompleksinis reiškinys, lemiamas daugybės tarpusavyje sąveikaujančių veiksnių. Vienas iš svarbiausių veiksnių yra nusikaltimo aukų nenoras pranešti apie nelegalų migrantų įvežimą. Priežastys tam yra įvairios – štai UNODC studijoje „Abused and Neglected“ nurodoma, jog aukos nėra linkę pranešti teisėsaugos institucijoms apie nusikaltimą dėl baimės patiems būti persekiojamiems dėl savo neteisėto buvimo valstybėje arba dėl aborto ar lytinių santykių su ne sutuoktiniu ar su tos pačios lyties atstovu, kadangi šie veiksmai kai kuriose valstybėse yra baudžiami. Be to, šiame šaltinyje taip pat nurodoma, jog tam tikrais atvejais priežastimi gali būti ir tai, kad prieš asmenį smurtavo pasienio kontrolės punkto tarnautojai, policijos pareigūnai ar nelegalių migrantų sulaikymo centrų darbuotojai. Kitos priežastys vardinamos

šiam šaltinyje yra elementarus informacijos apie teikiamą pagalbą ir paslaugas trūkumas, įskaitant informaciją migrantams suprantama kalba, taip pat teisinių institucijų, kuriose migrantai galėtų saugiai pranešti, trūkumas ir (arba) apribota galimybė kreiptis į šias institucijas dėl kontrabandininkų nustatytų apribojimų; pasitikėjimo valstybės institucijomis trūkumas; baimė būti sulaikytiems ar deportuotiems (Jungtinių Tautų Narkotikų ir Nusikalstamumo biuras, 2021). Latentiškumą, be kita ko lemia ir paties nusikaltimo darymo būdas – slaptas veiksmų pobūdis, migrantų ir kontrabandininkų santykis yra trumpalaikis ir nuasmenintas, kontrabandininkai slepia savo tapatybes po pseudonimais, naudoja nuomotus automobilius, naudojami šifruotais komunikacijos kanalais, reklamuoja savo „paslaugas“ viešajame internete arba vadinamajame „tamsiajame internete“ (angl. *Dark Web*), be to migrantai visos kelionės metu dažnai yra prižiūrimi ir kontroliuojami kontrabandininkų, pauzės kelionės metu yra trumpos ir, manytina, daromos tokiose vietovėse, kuriose objektyviai nėra galimybių pranešti teisės saugoms institucijoms apie daromą nusikaltimą. Pažymėtina, jog latentiškumą lemia ir kokybinis pranešimo aspektas. Jeigu pranešime nurodoma apie konkrečius veiksmus, kurie buvo atlikti migranto atžvilgiu (pavyzdžiui, sutrikdyta sveikata ar padarytas seksualinio pobūdžio nusikaltimas), tačiau nepranešama apie neteisėto migranto gabenimo faktą, tokie pranešimai tiriami atitinkamai kaip kitokio pobūdžio nusikaltimai, pavyzdžiui nusikaltimai žmogaus sveikatai ar seksualinio apsisprendimo laisvei. Tokiu būdu, galima sakyti, jog nelegalus asmenų gabenimas „pasislepia“ po kitais nusikaltimais, kuriuos neretai yra lengviau ištirti ir įrodyti. Taigi, neteisėtam žmonių gabenimui per valstybės sieną yra būdingas aukštas latentškumo lygis, o to priežastys yra susiję tiek su pačių migrantų polinkiu nuslėpti jų atžvilgiu daromus nusikaltimus, tiek su jų atžvilgiu smurtaujančiais asmenimis bei paties nusikaltimo darymo būdu.

2 JURISDIKCIJOS PROBLEMATIKA PERSEKIOJANT IR BAUDŽIANT UŽ NETEISĖTĄ ŽMONIŲ GABENIMĄ PER VALSTYBĖS SIENĄ

Kitas svarbus aspektas, kurį svarbu aptarti yra jurisdikcijos taikymo problematika persekiojant ir baudžiant asmenis už neteisėtą žmonių gabenimą per valstybės sieną. Efektyvus taikytinos jurisdikcijos klausimo išsprendimas yra svarbus siekiant apriboti asmenų galimybes „palengvinti“ savo atsakomybę gabenimui renkantis tas valstybes, kuriose tokie veiksmai yra baudžiami siauresne apimtimi arba švelniau (tam tikras reiškinių, civilinėje teisėje angliškai vadinamo „*Forum shopping*“, atitikmuo). Poreikis išspręsti šią problemą išsakomas ir literatūroje (Obokata, 2005; Gallagher, 2015; Jungtinių Tautų Narkotikų ir Nusikalstamumo biuras, 2021).

Pirmiausia, svarbu aptarti jurisdikcijos taikymo BK 292 str. numatytų veikų atžvilgiu ypatybes nacionaliniame kontekste. Štai Lietuvoje, remiantis galiojančiu teisiniu reguliavimu, veikų, numatytų BK 292 str., kriminalizuojančių neteisėtą žmonių gabenimą per valstybės sieną atžvilgiu Lietuvos jurisdikcija galima pagal bendruosius BK numatytus jurisdikcijos taikymo principus, kuriais remiantis persekiojimas galimas, kai: dalis arba visa veika padaroma Lietuvos teritorijoje (teritorinis principas); dalis arba visa veika padaroma su Lietuvos vėliava plaukiojančiu ar skraidančiu objekte (vėliavos principas); nusikaltimą padaro Lietuvos pilietis užsienyje (aktyvios pilietybės principas); nusikaltimą padaro nuolat Lietuvoje gyvenantis užsienietis, kai veika padaroma užsienyje (aktyvios gyvenamosios vietos principas). Toks Lietuvos jurisdikcijos taikymo šiam nusikaltimui modelis yra kritikuotinas. Pagal jį galimybės persekioti asmenis yra pakankamai siauros ir iš esmės nukreiptos tik į asmenis, kurie arba patys arba jų nusikalstami veiksmai yra susiję su Lietuva. Toks jurisdikcijos taikymas apsunkina asmenų persekiojimą už nelegalių migrantų kontrabandą, kuri, kaip minėta, yra transnacionalinis nusikaltimas padaromas ne mažiau kaip dviejų valstybių teritorijoje. Sprendžiant šią problemą, atkreiptinas dėmesys į jau minėtą Palermo konvenciją, kurios 15 str., numatantis jurisdikcijos taisykles skelbia, jog valstybės, Konvencijos Šalys, gali be teritorinio, vėliavos, aktyvios pilietybės ir aktyvios nuolatinės gyvenamosios vietos jurisdikcijos principų numatyti ir pasyviosios pilietybės ar pasyviosios nuolatinės gyvenamosios vietos jurisdikcijos principų arba kitų baudžiamosios jurisdikcijos principų, numatytų pagal valstybės vidaus teisės normas, taikymą Palermo konvencijoje (ir jos protokoluose, kurie laikomi neatskiriama šios konvencijos dalimi – aut. past.) numatytiems nusikaltimams. Taigi, pagal Palermo konvenciją Konvencijos Šalims tam tikra apimtimi paliekama diskrecija nuspręsti, pagal

kokius jurisdikcijos principus persekioti asmenis. Kitas teisės aktas į kurį šiame kontekste reikėtų atkreipti dėmesį yra 2002 m. lapkričio 28 d. Tarybos pagrindų sprendimas 2002/946/TVR dėl bausmių sistemos stiprinimo siekiant užkirsti kelią padėjimui neteisėtai atvykti, vykti tranzitu ir apsigyventi, kuriame reguliuojami klausimai, susiję su neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną kriminalizavimu. Šiame teisės akte taip pat kalbama apie jurisdikcijos aspektus baudžiant už šį nusikaltimą, konkrečiai jame numatoma pareiga taikyti jurisdikciją remiantis teritoriniu, aktyvios pilietybės ir įsisteigimo vietos (taikoma juridinių asmenų atžvilgiu) principais, tačiau tuo pačiu nėra numatomas draudimas vadovautis kitomis taisyklėmis, nustatančiomis jurisdikcijos taikymą, be to, šio dokumento tikslas yra kovoti su nelegalia migracija. Manytina, jog siekiant šio tikslo bei atsižvelgiant į tai, jog šis dokumentas nedraudžia taikyti kitokios jurisdikcijos taisyklės, o ES antrinės teisės aktai baudžiamosios justicijos srityje numato tik minimalius standartus, valstybės narės gali savo nuožiūra išplėsti jurisdikcijos taikymą nusikaltimams, susijusiems su nelegalia migracija. Atsižvelgiant į abiejuose aukščiau cituotuose teisės aktuose numatytus privalomus jurisdikcijos principus, manytina, Lietuva šiuos principus pilna apimtimi taiko BK 292 str. numatytų veikų atžvilgiu ir atitinka minimalius reikalavimus. Vis dėl to, kaip minėta, nei vienas iš šių teisės aktų nedraudžia išplėsti jurisdikcijos taikymą. Šiame kontekste taip pat pažymėtina ir tai, jog neteisėtas žmonių gabenimas per valstybės sieną yra giminingas nusikaltimas prekybai žmonėmis ir praktikoje šie nusikaltimai dažnai perauga vienas į kitą arba juos identifikuojant yra painiojami; abu nusikaltimai reglamentuojami Palermo konvencijos protokolais. Pabrėžtina, jog prekyba žmonėmis, priešingai nei nelegalių migrantų kontrabanda, yra įtraukta į BK 7 str. pateikiamą sąrašą, numatantį vadinamąją universaliosios jurisdikciją veikų, už kurias atsakomybė numatyta tarptautinių sutarčių pagrindu, atžvilgiu. Nėra visiškai aišku, kodėl įstatymų leidėjas, sudarinėjęs šį sąrašą nusprendė į jį įtraukti tik prekybą žmonėmis ir palikti jai giminingą neteisėtą žmonių gabenimą per valstybės sieną už šio sąrašo ribų. Dėl aukščiau aptartų priežasčių, darbo autoriaus nuomone, siekiant efektyviau kovoti su BK 292 str. numatytu tarptautinio pobūdžio nusikaltimu ir mažinti galimybes kaltininkams rinktis „palankias“ jurisdikcijas, taip išvengiant tinkamo atpildo už savo veiksmus, siūlytina keisti BK 7 str. ir jame numatytą veikų sąrašą papildyti, įtraukiant į jį neteisėtą žmonių gabenimą per valstybės sieną, pakeičiant šią normą taip: *„Asmenys atsako pagal šį kodeksą, nesvarbu, kokia jų pilietybė ir gyvenamoji vieta, taip pat nusikaltimo padarymo vieta bei tai, ar už padarytą veiką baudžiama pagal nusikaltimo padarymo vietos įstatymus, kai padaro nusikaltimus, atsakomybė už kuriuos numatyta tarptautinių sutarčių pagrindu: <...> 14)*

neteisėtą žmonių gabenimą per valstybės sieną (292 straipsnis).“ Be aukščiau minėtų teigiamų padarinių, toks universalios jurisdikcijos išplėtimas sušvelnintų ir galimas neigiamas klaidingo veikos kvalifikavimo pasekmes tais atvejais, kai dėl vienu ar kitu priežasčių nenustačius visų reikšmingų aplinkybių prekyba žmonėmis būtų klaidingai kvalifikuota kaip nelegalių migrantų kontrabanda, ko pasekoje, remiantis dabartiniu jurisdikcijos modeliu pastarojo nusikaltimo atžvilgiu, nepagrįstai būtų susiaurinta Lietuvos jurisdikcija persekioti už prekybą žmonėmis.

Kitas jurisdikcijos problematikos aspektas yra susijęs su nelegalių migrantų kontrabandos gabenimu jūra, kai tai vykdoma naudojant laivus „be vėliavos“ t.y. neregistruotus jokioje valstybėje ir tai daroma atviroje jūroje, nepriklausančioje nei vienos valstybės teritoriniams vandenims. Viena iš šios problemos priežasčių yra tai, jog neteisėtas migrantų įvežimas tarptautinėje teisėje tradiciškai nėra laikomas tokio lygmens tarptautiniu nusikaltimu, kurio atžvilgiu turėtų būti taikoma universali jurisdikcija (Coventry, 2019). Ši problema ypač išryškėjo 2015 m., Europą užplūdus nelegalios imigracijos bangai iš karo alinamos Sirijos, kai asmenys buvo gabenami per Viduržemio jūrą laivais be vėliavos arba pripučiamomis ar medinėmis valtėmis, o Viduržemio jūros pakrantės valstybės ES narės buvo priverstos iš toli stebėti kaip atviroje jūroje šie migrantai kontrabandininkų yra paliekami valtyse ar laivuose ar perkeltami iš vieno laivo į kitą, o šios valstybės negalėjo imtis jokių veiksmų siekiant persekioti ir nubausti kontrabandininkus, kadangi šių asmenų atžvilgiu nebuvo taikomi įprastiniai, jurisdikciją neteisėtų migrantų kontrabandos atžvilgiu apibrėžiantys principai. Tarp 2015 m. ir 2019 m. tokiu būdu Europos krantus pasiekė virš 1,5 mln. nelegalių migrantų. Siekiant suvaldyti šį nelegalios migracijos srautą iš Afrikos, ES 2015 m. birželio mėnesį Viduržemio jūroje pradėjo vykdyti jūrinę operaciją vadinamą „Operacija Sofija“ (angl. *Operation Sophia*), kurios tikslas buvo identifikuoti, sulaikyti ir sunaikinti plaukiojančius objektus, kurie buvo naudojami migrantų kontrabandai iš Afrikos, taip siekiant sutrikdyti žmonių kontrabandos ir prekybos žmonėmis tinklų veiklą. Kadangi siekiant užsibrėžtų tikslų, operacija nebūtų buvusi veiksminga tik teritoriniuose ES vandenyse, todėl jos veikimo teritorija buvo išplėsta ir į atvirą Viduržemio jūros dalį. Tokia operacijos apimtis *de facto* reiškė ES valstybių narių jurisdikcijos išplėtimą už savo teritorijos ribų. Kaip teigia T. Coventry, ši operacija buvo „kruopščiai parengta kaip teisėtas eksteritorinis veiksmas, atitinkantis tarptautinę teisę“ (Coventry, 2019). Iš tiesų, kaip nurodo šis autorius, Operacija Sofija buvo grindžiama JTO Jūrų teisės konvencija ir Palermo konvencijos Protokolu dėl neteisėto migrantų įvežimo sausuma, jūra ir oru, tačiau nei vienas iš šių dokumentų valstybėms tiesiogiai nesuteikia jokių platesnių vykdymo

įgaliojimų, išskyrus laivo sulaikymą ir kratą; laivo konfiskavimas ir jame esančių asmenų sulaikymas nėra numatomi JTO Jūrų teisės konvencijoje, o Protokolo nuostatos šiuo aspektu yra dviprasmiškos. Be to, nei vienas iš šių dokumentų eksplicitiškai nenumato ir galimybės išplėsti jurisdikciją į atvirą jūrą, joje be vėliavos plaukiojančių laivų atžvilgiu. Tai, šio autoriaus nuomone, yra laikytina šiuolaikinės tarptautinės teisės spraga. Tiesa, Protokolo 8 str. 7 d., nustatanti teisę sulaikyti laivą ir atlikti jame kratą taip pat nustato, jog radus įtarimą (apie laivo dalyvavimą neteisėtai įvežant migrantus jūra – aut. past.) patvirtinančių įrodymų, Protokolo Šalis, sulaikiusi laivą ir jame atlikusi kratą, gali imtis reikiamų priemonių pagal atitinkamas vidaus teisės normas ir tarptautinę teisę. Kas Protokolo prasme laikoma „reikiamomis priemonėmis“ ir ar tam, kad jų būtų imtasi turi būti nustatyta tradiciniai jurisdikcijos pagrindai ar šių priemonių gali imtis bet kuri laivą sulaikiusi ir kratą atlikusi valstybė, nėra aišku. T. Coventry nuomone, analizuojant Protokolą sistemiškai su jurisdikciją nustatančiomis jūrų teisės normomis, darytina išvada, jog Protokolas reikalauja nustatyti tradicinius jurisdikcijos pagrindus (Coventry, 2019). Akivaizdu, jog toks teisės normų interpretavimas praktikoje kėlė sunkumų efektyviai kovojant su migrantų kontrabanda, vykdoma pasitelkiant laivus be vėliavos. Šią situaciją buvo imtasi taisyti teismų praktikoje, aprašytoje autorės Marta Bo: 2013 m. rugsėjį FRONTEX patrulių laivas atviroje jūroje, centrinėje Viduržemio jūros dalyje pastebėjo, jog iš žvejybinio laivo į mažesnę laivą buvo perkėlinėjami žmonės. Po šio įvykio FRONTEX patrulių laivas nusekė paskui žvejybinį laivą, plaukiantį į Afrikos pusę, kurį sulaikė ir pareikalavo iš įgulos pateikti dokumentus, tačiau įtarus, jog dokumentai netikri, įgula buvo sulaikyta, o laivas areštuotas. Vėliau vienas iš įgulos narių buvo identifikuotas kaip Harabi Hani, kuris buvo žmonių kontrabandininkas. Jam buvo pareikšti įtarimai dėl nelegalios migracijos organizavimo ir dalyvavimo kriminalinėje organizuotoje grupėje. Harabani Hani apskundė apeliaciniam teismui sprendimą paskirti jam kardomąją priemonę suėmimą grindžiant tuo, jog jo sulaikymas atviroje jūroje ir jo atgabenimas į Italijos teritoriją buvo nepagrįsti tarptautine teise. Italijos Apeliacinis teismas atmetė šį skundą grindžiant tuo, jog Protokolo nuostatos suteikia įgaliojimus valstybei sulaikyti laivus, įtariamus plaukiojant be vėliavos ir nelegaliai gabenančius migrantus jūra. Teismo nuomone Protokolo 8 str. 7 d. pavartota sąvoka „reikiamos priemonės“ leidžia valstybėms atlikti veiksmus sulaikytų laivų atžvilgiui, neapsiribojant tik jų sulaikymu ir krata, o Italijos pasieniečių veiksmai sulaikant Harabi Hani atitiko šią sąvoką. Su šiais teismo argumentais sutiko ir Italijos Aukščiausiasis Kasacinis teismas nurodydamas, jog sąvoka „reikiamos priemonės“ įgalina imtis veiksmų prieš įtartinus laivus ir juose esančius asmenis. Teismas, grįsdamas Italijos

jurisdikciją šiuo atveju atmetė JTO Jūrų teisės konvencijos 110 str. 1 d. c p., nurodanti, jog sulaikymas ir krata galima tik tuo atveju, kai laivas plaukia be vėliavos ir vadovavosi tuo, jog Harabi Hani sulaikymo metu buvo laive, kuris dalyvavo gabenant nelegalių migrantų kontrabandą. Teismas nenurodė, kuo grindžia tokią savo poziciją – ar tuo, jog šiam nusikaltimui taikytina universali jurisdikcija, ar tuo, jog nusikaltimas kėlė grėsmę Italijos saugumui, tačiau šis teismo sprendimas leidžia daryti išvadą, jog nelegalių migrantų kontrabanda laikytina išimtimi iš bendrų jurisdikcijos taisyklių, reikalaujančių nustatyti ryšį tarp asmenį persekiojančios valstybės ir nusikaltimo (Bo, 2014). Šis teismo sprendimas bei Viduržemio jūroje ES vykdoma Operacija Sofija, T. Coventry nuomone, gali būti laikoma praktika, kurios pagrindu Protokolo 8 str. 7 d. pavartota sąvoka „reikiamos priemonės“ gali būti aiškinama kaip suteikianti universalią jurisdikciją laivų be vėliavos, plaukiojančių atviroje jūroje, atžvilgiu. Toks aiškinimas padeda išspręsti minėtą tarptautinės teisės spragą susijusią su laivais be vėliavos atviroje jūroje tais atvejais, kai juose vykdomi tam tikros formos „jūriniai“ nusikaltimai (Coventry, 2019). Taigi, nors tarptautinėje teisėje nelegalių migrantų kontrabanda tradiciškai nėra laikoma nusikaltimu, kurio atžvilgiu turėtų būti taikoma universali valstybių jurisdikcija, tačiau toks suvokimas, kaip aprašyta aukščiau, neatliepia šiuolaikinių šio nusikaltimo darymo realijų, todėl praktikoje siekiant efektyviai kovoti su šiuo nusikaltimu, požiūris į nelegalių migrantų kontrabandą kinta.

3 NETEISĖTO ŽMONIŲ GABENIMO PER VALSTYBĖS SIENĄ TEISINIS VERTINIMAS NACIONALINĖJE TEISĖJE BEI NACIONALINĖS TENDENCIJOS

Kiti svarbūs nagrinėjamos temos klausimai, kurie aptariami šiame darbe yra neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną teisinis vertinimas Lietuvos Respublikos nacionalinėje teisėje, tarptautinių teisės aktų įtaka nacionalinei teisėkūrai šio nusikaltimo ir susijusių klausimų reguliavimo srityje bei nacionalinių teismų praktikos, nagrinėjant neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną bylas, praktikos ypatumai.

3.1 NETEISĖTO ŽMONIŲ GABENIMO PER VALSTYBĖS SIENĄ BAUDŽIAMASIS TEISINIS APIBRĖŽIMAS BAUDŽIAMAJAME KODEKSE IR REGULIAVIMO YPATUMAI

Pirmasis svarbus šios darbo dalies aspektas yra neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną baudžiamasis teisinis vertinimas Lietuvos Respublikos nacionalinėje teisėje. Šioje dalyje analizuojama baudžiamojo įstatymo norma, kriminalizuojanti šią veiką, atskleidžiama šios įstatymo formuluotės bei veikos objekto problematika, analizei lyginamuoju aspektu taip pat pasitelkiama prekybą žmonėmis kriminalizuojanti norma.

Lietuvos Respublikoje neteisėtas žmonių gabenimas per valstybės sieną yra kriminalizuotas LR BK XLII skyriuje „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai valdymo tvarkai“. Atsižvelgiant į LR BK normų sistemą tai reiškia, jog šiame LR BK skyriuje yra kriminalizuojamos veikos, kurių objektas yra valstybės valdymo tvarka. Ne išimtis ir neteisėtą žmonių gabenimą per valstybės sieną kriminalizuojanti įstatymo norma, kurios vieninteliu objektu Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje laikoma būtent valstybės valdymo tvarka. Žvelgiant visiškai indiferentišku teisiniu požiūriu, tokia pozicija atrodo teisinga – štai Lietuvos teisinėje doktrinoje teigiama, jog nekontroliuojamas asmenų, neteisėtai patenkančių į Lietuvos Respubliką, srautas sudarytų grėsmę Lietuvos visuomenės saugumui (Abramavičius et. al., 2010). Kadangi visuomenės saugumo užtikrinimas yra valstybės valdymo tvarkos stabilumo garantija, todėl akivaizdu, jog saugant visuomenę nuo nevaldomos imigracijos užkertamas kelias neramumams valstybės viduje ir valdymo tvarkos pažeidimams. Vis dėl to, darbo autoriaus nuomone, ši pozicija kvestionuotina. Darbo autoriaus nuomone, papildomais šios veikos objektais galėtų būti pripažinta žmogaus gyvybė ir veiksmų laisvė. Be to, apie tai, kad šiam nusikaltimui

būdinga ne tik valstybės tvarkos, bet ir žmogaus teisių dimensija kalbama ir analizuotoje literatūroje (Jungtinių Tautų Narkotikų ir Nusikalstamumo biuras, 2021). Žmogaus gyvybė galėtų būti pripažįstama papildomu objektu BK 292 str. 2 d. numatytos nusikalstamos veikos atveju. Šioje įstatymo normoje *expressis verbis* kaip veiką kvalifikuojantis objektyvusis požymis įvardinamas pavojaus žmogaus gyvybei sukėlimas. Doktrinoje teigiama, jog šios veikos kontekste pavojaus sukėlimu laikoma asmens laikymas ar gabenimas išskirtinai kenksmingomis sąlygomis, be kita ko, gabenant ar laikant kartu su radioaktyviomis, toksinėmis, kanceroginėmis medžiagomis (Abramavičius et. al., 2010). Įstatymų leidėjas šiuo atveju baudžiamąją atsakomybę sieja būtent su pavojaus papildomam baudžiamojo įstatymo saugomam gėriui sukėlimu, o tai nulemia griežtesnę atsakomybę už šią veiką. Esant tokiam baudžiamojo įstatymo saugumo gėrio ir atsakomybės griežtumo ryšiui, manytina, žmogaus gyvybė galėtų būti pripažįstama papildomu šios veikos objektu. Lyginamuoju aspektu atkreiptinas dėmesys į BK 250 str. 2 d. ir 256¹ str. 1 d. Doktrinoje laikomasi nuomonės, jog pagrindinis šių veikų objektas yra visuomenės saugumas, tačiau kadangi abiejų nusikaltimų sudėtyse objektyviuoju požymiu yra pavojaus žmogaus gyvybei sukėlimas, todėl doktrina pripažįsta, jog papildomu šių nusikaltimo objektu laikytina žmogaus gyvybė. Vis dėl to, kai kurių nusikalstamų veikų, kurių sudėtyje yra pavojaus žmogaus gyvybei sukėlimas kaip objektyvusis požymis, atveju yra priešingai ir žmogaus gyvybė doktrinoje nėra pripažįstama veikos objektu, pavyzdžiui BK 146 str. 2 d., 147 str. 2 d., 270 str. 1 d. Analizuojant minėtų nusikaltimų sudėtis sudėtinga suprasti, kodėl nusikaltimų sudėtyje esant objektyviajam požymiui – pavojaus žmogaus gyvybei sukėlimui – vienais atvejais žmogaus gyvybė laikoma papildomu objektu, o kitais atvejais – ne. Tai, manytina, gali būti baudžiamojo įstatymo sistemiškumo trūkumas. Nepaisant to, darbo autoriaus nuomone, žmogaus gyvybė vis dėl to turėtų būti pripažįstama papildomu BK 292 str. 2 d. numatytos veikos objektu. Žmogaus laisvė, kaip minėta, taip pat turėtų būti pripažinta visų BK 292 str. numatytų veikų objektu. Nors žmogaus laisvės varžymas baudžiamajame įstatyme nėra įvardijamas kaip objektyvusis BK 292 str. nurodytų veikų požymis, tačiau manytina, jog realizuojant BK 292 str. numatytų veikų sudėtis praktiškai yra įmanoma pažeisti šį įstatymo saugomą gėrį. Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys, jog dauguma atvejų, kada pažeidžiama žmogaus laisvė, įskaitant ir pažeidimus, padarytus realizuojant BK 292 str. sudėtį, kriminalizuojama LR BK XX skyriuje. Vis dėl to, galimos situacijos, kada realizuojant minėtame BK 292 str. nurodytas veikas pažeidžiama žmogaus laisvė, tačiau tokie veiksmai nėra kriminalizuojami kitų LR BK normų. Viena situacija – kai neteisėto gabenimo metu iš migrantų yra atimami kelionės

dokumentai. Akivaizdu, jog normaliomis sąlygomis siekiant teisėtai keliauti iš vienos valstybės į kitą yra būtinas galiojantis kelionės dokumentas, o dauguma atvejų – ir įvažiavimą į valstybės teritoriją leidžianti viza ar kitoks leidimas atvykti. Atėmus kelionės dokumentą esmingai yra suvaržoma asmens laisvė teisėtai judėti tiek valstybės viduje, tiek teisėtai kirsti valstybės sieną ir patekti į kitas valstybes. Be to, tokiais veiksmais laisvė suvaržoma ir ta apimtimi, jog asmuo tampa dar labiau priklausomas nuo kontrabandininko, ypač jeigu pavyzdžiui, kontrabandininkas nurodo, jog užbaigus kelionę dokumentas bus gražintas. Kita situacija – kai dėl paties BK 292 str. numatytos veikos pobūdžio yra esmingai apsunkinama galimybė savanoriškai atsisakyti pabaigti nusikalstamą veiką t.y. užbaigti neteisėtą kelionę. Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys, jog bendru atveju neteisėtas valstybės sienos perėjimas Lietuvos Respublikoje yra laikomas nusikaltimu, išskyrus tam tikrus atvejus, kada nuo atsakomybės asmuo yra atleidžiamas. Vis dėl to, tuo atveju, jei asmuo yra neteisėtai gabenamas į Lietuvos teritoriją ir jam atvykus jo atžvilgiu nebūtų taikomos atleidimo nuo atsakomybės išimtys, laikytina, jog nelegaliai keliaudamas link Lietuvos toks asmuo rengiasi padaryti minėtą nusikaltimą t.y. neteisėtai pereiti valstybės sieną, o tai savo ruožtu reiškia, jog asmuo turi turėti ir teisę savanoriškai atsisakyti jį pabaigti. Vis dėl to, dažnu atveju nelegalios kelionės metu migrantams yra praktiškai sunku atsisakyti pabaigti nusikalstamą veiką, kadangi atsisakius asmuo būtų paliktas svetimoje valstybėje, galimai be kelionės dokumentų ir lėšų grįžti į kilmės valstybę, nemokant vietinės kalbos ir pan., todėl realiai laisvė atsisakyti pabaigti nusikaltimą – neteisėtą valstybės sienos perėjimą – tokiu būdu laikytina esmingai apribota. Be to, priežastimi pripažinti žmogaus laisvę BK 292 str. numatytos veikos objektu yra ir tai, jog šis nusikaltimas yra giminingas prekybai žmonėmis, kurios tiesioginiu objektu yra žmogaus laisvė, o savo esme ir objektyviais pasireiškimo būdais ji yra artima neteisėtam žmonių gabenimui per valstybės sieną, taip pat praktikoje abu nusikaltimai gali peraugti vienas į kitą ar būti padaromi kartu idealiąją sutaptimi, tačiau dėl vieno ar kitų priežasčių konkrečiu atveju prekyba žmonėmis gali likti neatskleista, ko pasekoje šio nusikaltimo aukos gali būti klaidingai pripažintos neteisėtais migrantais ir joms gali būti suteikta siauresnė teisinė apsaugos apimtis. Taigi, kaip ir žmogaus gyvybė, veiksmų laisvė taip pat turėtų būti pripažįstama BK 292 str. numatytų veikų objektu. Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys į analizuotoje literatūroje sutiktą nuomonę, pritariančią tokiam požiūriui, teigiančią, jog neteisėtas migrantų įvežimas visų pirma yra laikomas nusikaltimu prieš valstybę, o baudžiamosios justicijos specialistai šią poziciją grindžia tuo, jog migrantai patys ieško kontrabandininkų ir sutinka būti neteisėtai gabenami, tačiau tokiu būdu yra pamirštama kad

migrantai kelionės metu gali tapti sunkių, dažnai smurtinių nusikaltimų aukomis (Jungtinių Tautų Narkotikų ir Nusikalstamumo biuras, 2021). Atsižvelgiant į šią nuomonę, logiška atrodo išvada, kad ir Lietuvos teisės doktrinoje buvo pasirinktas požiūris, jog aptariamam nusikaltimui yra kėsinamasi į valstybės valdymo tvarką, o žmogaus teisių pažeidimai, neišvengiamai atsirandantys nusikaltimo darymo procese laikomi pačių migrantų atsakomybe, kadangi jie išreiškė savo sutikimą būti gabenami. Manytina, šis požiūris turėtų keistis, o žmogaus gyvybė ir veiksmų laisvė turėtų būti pripažįstamos papildomais BK 292 str. numatytų veikų objektais. Šis požiūrio pasikeitimas galėtų būti pirmasis žingsnis moralizuojant neteisėtą žmonių gabenimą per valstybės sieną ir atkreipiant dėmesį į jau minėtą šio nusikaltimo žmogaus teisių dimensiją bei pasitarnauti ateityje išplečiant neteisėtų migrantų teisių apimtį. Apibendrinant, darytina išvada, jog valstybės valdymo tvarka neturėtų būti laikoma vieninteliu BK 292 str. išvardintų nusikalstamų veikų objektu, kadangi, kaip nurodoma aukščiau, realizuojant BK 292 str. numatytos nusikalstamos veikos sudėtį praktiškai gali būti pažeidžiami ir kiti baudžiamojo įstatymo saugomi gėriai, konkrečiai – žmogaus gyvybė ir žmogaus veiksmų laisvė.

Neteisėtas žmonių gabenimas per valstybės sieną Lietuvoje yra kriminalizuojamas jau minėtame BK 292 straipsnyje. Aptariant nacionalinius šio nusikaltimo baudžiamumo aspektus verta atskirai panagrinėti šios baudžiamojo įstatymo normos turinį. BK 292 str. 1 d. pagrindinė nusikaltimo sudėtis suformuluota taip: „Tas, kas neteisėtai per Lietuvos Respublikos valstybės sieną gabeno nuolatinės gyvenamosios vietos Lietuvos Respublikoje neturintį užsienietį arba neteisėtai valstybės sieną perėjusį tokį užsienietį gabeno ar slėpė Lietuvos Respublikos teritorijoje, baudžiamas <...>“. Visų pirma, svarbu pažymėti, jog ši įstatymo norma yra blanketinė. Joje vartojamos sąvokos „neteisėtas gabenimas per valstybės sieną“, „užsienietis“, „nuolatinė gyvenamoji vieta“, „Lietuvos Respublikos teritorija“ kurios nėra paaiškinamos baudžiamajame įstatyme, todėl siekiant tinkamai išaiškinti ir pritaikyti šią normą svarbu pasitelkti kitus norminius šaltinius ir interpretuoti juos kartu su baudžiamuoju įstatymu. Sąvokos „valstybės siena“, „užsienietis“, „nuolatinė gyvenamoji vieta“ „Lietuvos Respublikos teritorija“ yra pateikiamos atitinkamai Lietuvos Respublikos valstybės sienos ir jos apsaugos, užsieniečių teisinės padėties įstatymuose ir civiliniame kodekse. Vis dėl to pažymėtina, jog teisės aktuose nėra pateikiamas paaiškinimas, kas laikoma „neteisėtu“ valstybės sienos kirtimu. Bendriausia prasme galima teigti, jog neteisėtu valstybės sienos kirtimu yra laikomas toks sienos kirtimas, kai pažeidžiama minėtame Lietuvos Respublikos valstybės sienos ir jos apsaugos įstatyme numatyta valstybės sienos kirtimo tvarka, kuri, be kita ko, nustato pareigą asmenims kirsti

valstybės sieną tik per pasienio kontrolės punktus bei pareigą kertant valstybės sieną pateikti kelionės dokumentą ir kitus dokumentus, suteikiančius teisę įvažiuoti į valstybę (pavyzdžiui, vizas ar leidimus gyventi). Antra, normoje yra išvardinama alternatyvūs veiksmai, kuriais ši veika gali būti padaroma – gabenimas ir slėpimas. Apie šiuos veiksmus ir jų turinį išsamiai yra pasisakoma doktrinoje, todėl šiame darbe šie veiksmai išsamiau nagrinėjami nebus. Sekančioje, BK 292 str. 2 d. numatyta kvalifikuota to paties nusikaltimo sudėtis: „Tas, kas padarė šio straipsnio 1 dalyje numatytas veikas dėl savanaudiškų paskatų, arba jeigu tai sukėlė pavojų asmens gyvybei, baudžiamas <...>.“ Ši įstatymo norma numato papildomus veikos požymius – subjektyvųjį požymį savanaudiškas paskatas ir objektyvųjį požymį pavojaus asmens gyvybei sukėlimą. Tai rodo įstatymų leidėjo poziciją griežčiau vertinti šią veiką tais atvejais, kai ji padaroma siekiant finansinės ar materialinės naudos arba sukelti pavojų žmogaus (šiuo atveju – neteisėtai gabenamų migrantų) gyvybei. Taip pat BK 292 str. yra numatyta ir itin kvalifikuota šios veikos sudėtis – griežčiausia baudžiamoji atsakomybė už šį nusikaltimą numatyta asmenims, kurie organizuoja šį nusikaltimą. Manytina, jog taip yra dėl to, jog šis nusikaltimas, kaip minėta, yra transnacionalinio pobūdžio, kas reiškia, jog neretai jis yra organizuojamas tarptautinių nusikalstamų grupuočių, todėl šių grupuočių vadovams – veikos organizatoriams – tenka didžiausia atsakomybė už šią veiką. Svarbu paminėti, jog kvalifikuojant asmens veiksmus pagal bet kurią BK 292 str. dalį neturi reikšmės tai, kiek žmonių yra neteisėtai gabenama, šios pozicijos laikomasi ir Lietuvos teismų praktikoje (Lietuvos Apeliacinio teismo 2017 m. birželio 5 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje). Veikos kvalifikavimui neturi reikšmės ir tai, ar asmenys neteisėtai gabenami per Lietuvos sieną su trečiosiomis valstybėmis (pvz.: su Baltarusija) ar per vidinę Šengeno erdvės sieną (pvz.: su Latvija). Tai, kad vidinės Šengeno sienas kirtimas be pasienio patikrinimo nedaro patekimo į valstybę teisėtu ir tai nesudaro pagrindo teigti, kad BK 292 str. numatyta veika tokiu atveju praranda pavojingumą yra išsakoma ir nacionalinėje teismų praktikoje (Lietuvos Apeliacinio teismo 2011 m. kovo 7 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje). Šiame kontekste papildomai atkreiptinas dėmesys į tai, jog Lietuvos baudžiamieji įstatymai nenumato jokių baudžiamosios atsakomybės išimčių neteisėtiems migrantams humanitarinę pagalbą teikiantiems asmenims, nors galimybę valstybėms narėms taikyti tokią išimtį numato Europos Sąjungos Tarybos direktyva 2002/90/EB apibrėžianti padėjimą neteisėtai atvykti, vykti tranzitu ir apsigyventi. Plačiau apie šio bei kitų supranacionalinių teisės aktų įtaką nacionalinei teisėkūrai šio nusikaltimo reguliavimui pasisakoma kitoje darbo dalyje.

Kitas aspektas kurį svarbu aptarti nagrinėjant šio nusikaltimo sudėtį yra jo santykis su panašiu nusikaltimu – prekyba žmonėmis. Lietuvos akademinėje literatūroje laikomasi nuomonės, jog BK 292 str. netiesiogiai kriminalizuoja prekybą žmonėmis. (Fedosiuk, 2003) Ši nuomonė, manytina, grindžiama tuo, jog abu nusikaltimai iš dalies pasireiškia panašiais veiksmais, o realizuojant kiekvieną iš jų gali būti siekiama ir panašių tikslų arba, pavyzdžiui, asmenys gali būti nelegaliai atgabenami į valstybę tam, kad pasinaudojant jų pažeidžiamumu (neteisėtu buvimu valstybėje, kalbos nemokėjimu ir kt.) jie būtų vėliau išnaudojami t.y. neteisėtas žmonių gabenimas per valstybės sieną gali būti preliudija prekybai žmonėmis. Taip pat svarbu aptarti bausmes, skiriamas už kiekvieną iš šių nusikaltimų ir palyginti jas tarpusavyje. Už neteisėtą žmonių gabenimą per valstybės sieną pagal BK 292 str. skiriamos bausmės yra atitinkamai bauda, areštas arba laisvės atėmimas iki šešerių metų pagal 1 d.; laisvės atėmimas iki aštuonerių metų pagal 2 d. ir laisvės atėmimas nuo ketverių iki dešimties metų pagal 3 d. Tuo tarpu už prekybą žmonėmis pagal BK 147 str. skiriamos bausmės yra atitinkamai laisvės atėmimas nuo dviejų iki dešimties metų pagal 1 d. ir nuo ketverių iki dvylikos metų pagal 2 d. Lyginant šias sankcijas yra akivaizdu, jog jos reikšmingai skiriasi savo griežtumu. Tai, žinoma, rodo įstatymų leidėjo siekį griežčiau bausti už sunkesnius padarinius sukeltą nusikaltimą – prekybą žmonėmis. Vis dėl to, atkreiptinas dėmesys į tai, jog šie nusikaltimai praktikoje dažnai persipina, dėl jų panašumo tarpusavyje jie yra klaidingai identifikuojami, ko pasekoje kaltininkai, klaidingai patraukti atsakomybėn už neteisėtą žmonių gabenimą per valstybės sieną išvengia tinkamo nubaudimo už savo veiksmus, o tai savo ruožtu reiškia, jog baudžiamoji atsakomybė yra realizuojama netinkamai, nėra pasiekiami BK 41 str. 2 d. numatyti bausmės tikslai bei šių nusikaltimų aukoms nėra suteikiama atitinkama teisinė apsauga. Galima teigti, jog toks ryškus skiriamų bausmių skirtumas už veikas, kurios tarpusavyje yra labai panašios laikytinas paskata prekeiviams žmonėmis, sulaikius juos neteisėtai gabenant asmenis per valstybės sieną rinktis atitinkamą gynybinę taktiką baudžiamajame procese ir prisipažinti vykdžius neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną veiksmus, siekiant išvengti griežtesnės atsakomybės numatomos už prekybą žmonėmis. Dėl šių priežasčių, manytina, tikslinga būtų griežtinti atsakomybę už neteisėtą žmonių gabenimą per valstybės sieną priartinant bausmių, skiriamų už šią veiką, dydžius bausmėms skiriamoms už prekybą žmonėmis. Taigi, baudžiamąją atsakomybę už neteisėtą žmonių gabenimą per valstybės sieną numatanti BK norma yra blanketinio pobūdžio, numatanti atsakomybę už šiuos veiksmus visais atvejais nepriklausomai nuo kaltininko tikslo, tačiau joje numatyti bausmių dydžiai turėtų būti peržiūrėti siekiant sumažinti baudžiamojo krūvio atotrūkį tarp šios

veikos ir jai giminingos veikos prekybos žmonėmis bei panaikinti prielaidas asmenims išvengti bausmės, atitinkančios jų padarytus veiksmus.

Apibendrinant darytina išvada, jog Lietuvos teisės doktrinoje vyraujanti nuomonė, jog BK 292 str. objektu yra išskirtinai tik valstybės valdymo tvarka ne visiškai atitinka tą objektyvios realybės reiškinį, kuris kriminalizuojamas šia norma, todėl siūlytina papildomais šios veikos objektais pripažinti žmogaus gyvybę ir laisvę. Taip pat siūlytina peržiūrėti už BK 292 str. numatytų veikų padarymą baudžiamajame įstatyme numatytų skirtingų bausmių dydžius, priartinant juos tiems, kurie skiriasi prekybos žmonėmis atveju.

3.2 TARPTAUTINIŲ TEISĖS AKTŲ ĮTAKA NACIONALINEI TEISĖKŪRAI NETEISĖTO ŽMONIŲ GABENIMO PER VALSTYBĖS SIENĄ KRIMINALIZAVIMO SRITYJE

Aptarus neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną baudžiamąjį teisinį reguliavimą tikslinga atskirai aptarti tarptautinių teisės aktų įtaką šiai baudžiamąjo įstatymo normai. Šioje darbo dalyje bus atkreipiamas dėmesys į tai, kaip keitėsi ši nusikaltimą kriminalizuojanti norma bei kokia apimtimi šio nusikaltimo reguliavimo kontekste į nacionalinę teisę buvo perkelti supranacionaliniai teisės aktai, atkreipiant dėmesį į Palermo konvencijos Protokolą dėl neteisėto migrantų įvežimo sausuma, jūra ir oru bei Europos Sąjungos lygmeniu priimtus teisės aktus.

Visų pirma, atkreiptinas dėmesys, jog šiuolaikinis BK buvo priimtas 2000 m. rugsėjo mėnesį. Palermo konvencijos Protokolas dėl neteisėto migrantų įvežimo sausuma, jūra ir oru, tuo tarpu, buvo priimtas 2000 m. lapkričio, o Lietuva šį dokumentą ratifikavo 2003 m. kovo mėnesį. BK buvo priimtas anksčiau, tai reiškia, jog formuluojant pirminę BK 292 str. redakciją nebuvo atsižvelgiama į šį tarptautinį dokumentą. Nepaisant to, verta atskirai paanalizuoti pirminę BK redakciją Palermo Konvencijos Protokolo dėl neteisėto migrantų įvežimo sausuma, jūra ir oru kontekste. BK 292 str. (suvestinė redakcija 2004-12-22 - 2005-06-22, Valstybės žinios, 2000-10-25, Nr. 89-2741) normoje numatomas požymis „neteisėtai <...> gabeno nuolatinės gyvenamosios vietos <...> neturintį užsienietį“ atitinka Palermo Protokole pateikiamoje sąvokoje nurodytus požymius „nelegaliai įvažiuotų į valstybę <...> kai asmuo nėra tos valstybės <...> pilietis ar nuolatinis gyventojas“. Palermo Protokole esančioje sąvokoje taip pat numatytas požymis „siekiant gauti tiesiogiai ar netiesiogiai finansinės ar kitos materialinės naudos“, kuris, nors ir nebuvo įtvirtintas tuo metu galiojusioje BK 292 str. normoje, tačiau atkreiptinas dėmesys, jog šios normos formuluotė, eksplicitiškai neišskirdama finansinės ar materialinės naudos kaip veikos požymio, vis dėl to kriminalizavo šiuos veiksmus, kadangi vertinant formuluotę lingvistiškai galima daryti išvadą, jog ji kriminalizuoja šiuos veiksmus plačiau t.y. apima tiek atvejus kai naudos siekiama, tiek atvejus kai jos nesiekama. Taigi, lyginant pirminę BK 292 str. redakciją ir Palermo konvencijos Protokole pateiktą sąvoką, galima kalbėti apie tuometinėje BK 292 str. redakcijoje buvusios nusikaltimo apibrėžties ir Palermo konvencijos Protokole numatytos sąvokos atitiktį. Taip pat pabrėžtina, kad Palermo konvencijos Protokolas, be kita ko, numatė ir visą eilę kitų veiksmų, kuriuos Protokolą pasirašiusios valstybės turėjo kriminalizuoti, konkrečiai veiksmus, numatytus Protokolo 6

str. Pagal šią nuostatą, valstybės, be kita ko, turi kriminalizuoti veikas, kuriomis tyčia ir siekiant gauti tiesiogiai ar netiesiogiai finansinės ar kitos materialinės naudos vykdomas neteisėtas migrantų įvežimas; kuriomis sudaromos sąlygos neteisėtam migrantų įvežimui, konkrečiai pateikiant suklastotą kelionės ar asmens dokumentą ar tokį dokumentą gaunant, pateikiant ar turint; kuriomis sudaromos galimybės asmeniui ne tos valstybės piliečiui ar nuolatiniam gyventojui būti toje valstybėje nesilaikant būtinų teisėto buvimo toje valstybėje reikalavimų. Atsižvelgiant į Protokolo tikslą – užkirsti kelią neteisėtam migrantų įvežimui ir su juo kovoti bei skatinti Protokolą pasirašiusių valstybių bendradarbiavimą apsaugant migrantų teises – manytina, šios veikos buvo eksplicitiškai įvardintos kovos su neteisėtu žmonių gabenimu per valstybės sieną kontekste, tačiau atkreiptinas dėmesys, jog išvardintas veikas, kuriomis, vartojant Protokolo formuluotes, sudaromos sąlygos neteisėtam migrantų įvežimui netiesiogiai kriminalizuoja kita BK norma, konkrečiai BK 300 str., kuriame numatoma atsakomybė už netikro dokumento, tame tarpe ir asmens tapatybės dokumento (tapatybės kortelės ar paso), pagaminimą, laikymą, gabenimą, siuntimą, panaudojimą ar realizavimą. Visų aukščiau paminėtų veikų atvejais turėtų būti daroma analogiška išvada, kuri buvo padaryta analizuojant nusikaltimo apibrėžties atitiktį – nors Protokolas reikalauja veikas kriminalizuoti tada, kai jomis siekiama tiesioginės ar netiesioginės finansinės ar kitos materialinės naudos, tačiau BK 292 str., vertinant šią normą sistemiškai su BK 300 str., atitiko Protokolo reikalavimus. Be to, Protokolo 6 str. 2 d. taip pat numato pareigą kriminalizuoti ir pasikėsinimą padaryti šią veiką, bendrininkavimą ją realizuojant bei jos organizavimą. Kiek tai susiję su pasikėsinimu ir bendrininkavimu, šių nuostatų įgyvendinti nereikėjo, kadangi šie klausimai yra reguliuojami BK bendrosios dalies normų, taigi šia apimtimi taip pat konstatuotina BK ir Protokolo atitiktis. Organizavimas, kita vertus, analizuojamoje BK 292 str. redakcijoje buvo eksplicitiškai numatytas kaip veiką kvalifikuojantis požymis, todėl manytina, šioje apimtyje taip pat galima kalbėti apie BK normos atitiktį Protokolo reikalavimams. Paskutinis Protokolo 6 str. aspektas, apie kurio (ne)įgyvendinimo ypatumus reikia pasisakyti yra atsakomybę sunkinančios aplinkybės. Protokolas numato, jog kaip sunkinančios aplinkybės neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną atveju turi būti numatytos aplinkybės, keliančios arba galinčios kelti grėsmę migrantų gyvybei ar jų saugumui arba aplinkybės, susijusios su nežmonišku ar orumą žeminančiu elgesiu, įskaitant išnaudojimą. Nei viena iš šių aplinkybių nebuvo įtraukta į pirminę BK 292 str. redakciją, kaip atsakomybę sunkinanti aplinkybė. Žinoma, negalima pamiršti, jog pagal tuometinę BK redakciją nagrinėjant bylas pagal BK 292 str. į aplinkybes, kuriomis buvo sukeliama

grėsmė migrantų gyvybei ar saugumui ar kurios pasireiškė nežmonišku ar orumą žeminančiu elgesiu, įskaitant išnaudojimą buvo galima atsižvelgti kaip į atsakomybę sunkinančias aplinkybes pagal BK 60 str., pavyzdžiui grėsmę migrantų gyvybei ar saugumui laikant aplinkybe „dėl padarytos veikos atsirado sunkių padarinių“ ar nežmonišką ar orumą žeminantį elgesį laikant aplinkybe „veika padaryta kankinant nukentėjusįjį asmenį ar tyčiojantis iš jo“. Nepaisant to, tokių aplinkybių nustatymas pagal tuometinį BK nereiškė didesnės bausmės t.y. net ir nustatius tokias aplinkybes, skiriama bausmė vis tiek turėjo atitikti BK 292 str. atitinkamos dalies sankcijoje numatytus dydžius. Šiuo aspektu, manytina, tuometinis BK numatytas reguliavimas prasilenkė su Protokolu. Šiame kontekste vėlgi atsižvelgiant į Protokolo tikslą ne tik vykdyti neteisėto migrantų įvežimo prevenciją, bet ir su juo kovoti, manytina, jog būtent tokių atsakomybę sunkinančių aplinkybių numatymas buvo nukreiptas į tai, jog tais atvejais, kai šios aplinkybės yra nustatomos, būtų taikoma griežtesnė atsakomybė. Kadangi tai nebuvo realizuota tuometiniame baudžiamajame įstatyme, todėl šioje apimtyje darytina išvada apie tuometinės BK 292 str. redakcijos ir Protokolo neatitiktį. Kalbant apie Palermo konvencijos protokolų perkėlimą į nacionalinę teisę, lyginamuoju aspektu verta pažymėti, jog Prekybos žmonėmis protokolo, kuris taip pat buvo priimtas 2000 m. lapkričio mėnesį ir ratifikuotas Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. balandį, atžvilgiu tuometinėje nacionalinėje teisėje buvo pasiekta visiška atitiktis, tai patvirtina ir akademinė literatūra (Fedosiuk, 2003). Taigi, apibendrinant pirminės BK redakcijos, įsigaliojusios dar iki Protokolo priėmimo, ir Protokole numatyto reguliavimo atitiktį darytina išvada, jog nors BK buvo priimtas dar iki Protokolo priėmimo, tačiau didžiąja dalimi baudžiamasis įstatymas atitiko šio tarptautinio teisės akto reikalavimus, išskyrus toje apimtyje, kiek tai susiję su atsakomybę sunkinančiomis aplinkybėmis.

Kitas aspektas, apie kurį svarbu pasisakyti yra Europos Sąjungos teisės aktų įtaka neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną kontekste. Konkrečiai šio nusikaltimo kriminalizavimo klausimams buvo skirti du Europos Sąjungos teisės aktai: 2002 m. lapkričio 28 d. Tarybos direktyva 2002/90/EB, apibrėžianti padėjimą neteisėtai atvykti, vykti tranzitu ir apsigyventi (toliau – ir Direktyva) bei 2002 m. lapkričio 28 d. Tarybos pagrindų sprendimas 2002/946/TVR dėl bausmių sistemos stiprinimo siekiant užkirsti kelią padėjimui neteisėtai atvykti, vykti tranzitu ir apsigyventi (toliau – ir Pagrindų sprendimas). Abu šie instrumentai buvo skirti kovai su neteisėtu žmonių gabenimo per valstybių narių sienas Europos Sąjungos lygiu. Būtent šių teisės aktų perkėlimas į nacionalinę teisę buvo priežastis, kodėl BK 292 str. norma buvo pakeista vienintelį kartą per visą šiuolaikinio BK

galiojimo laikotarpį. Abu šie teisės aktai buvo perkelti į BK 2004 m. gruodžio mėnesį priėmus BK pakeitimo įstatymą, kuriuo BK 292 str. buvo išdėstytas nauja redakcija. Toliau bus pasisakoma tik apie aktualiausius pakeitimus baudžiamojo įstatymo pakeitimus, susijusius su minėtų ES teisės aktų įgyvendinimu. Lyginant senąją ir aktualią BK 292 str. redakcijas, pažymėtina, jog 292 str. 1 d. išliko nepakitusi nei dispozicijos nei sankcijų prasme. Manytina, taip yra dėl to, jog šioje normoje įtvirtinti veikos požymiai atitiko Direktyvos 1 str. 1 d. a p. numatytą veikos apibrėžimą, o numatytos bausmės dydis atitiko Pamatinio sprendimo 1 str. 4 d. numatytą minimalią sankciją už tokio pobūdžio nusikaltimus. Šią išvadą pagrindžia ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 292 straipsnio pakeitimo ir priedo papildymo įstatymo projekto aiškinamasis raštas (toliau – ir Aiškinamasis raštas). Ryškus pokytis, vis dėl to, buvo naujos BK 292 str. 2 d. įterpimas į įstatymą, kuris numatė veiką kvalifikuojančius požymius, kurie iki tol nebuvo numatyti straipsnio dispozicijoje. Ši naujoji norma numatė griežtesnę baudžiamąją atsakomybę tais atvejais, kai 1-oje straipsnio dalyje išvardinti veiksmai buvo atlikti dėl savanaudiškų paskatų ar atlikti tokiu būdu, kuris sukėlė pavojų asmens (neteisėtai gabenamo migranto – aut. past.) gyvybei. Už šią veiką atitinkamai remiantis Pamatinio sprendimo 1 str. 3 d. reikalavimais buvo numatyta sankcija – laisvės atėmimas iki aštuonerių metų. Įdomu tai, jog sisteminė Direktyvos ir Pamatinio sprendimo nuostatų analizė suponuoja išvada, jog savanaudiškos paskatos ir pavojaus gyvybei sukėlimas yra laikoma kumuliatyviomis sąlygomis, kurios turi egzistuoti kartu, tuo tarpu perkeliant šias nuostatas į BK buvo pasirinkta šias sąlygas laikyti alternatyviomis, abiem joms suteikiant vienodą baudžiamąjį teisinį krūvį. Toks nukrypimas nuo ES teisės aktų nėra išsamiai paaiškinamas Aiškinamajame rašte, tačiau, manytina, rodo įstatymų leidėjo užmojį kriminalizuoti su neteisėta migracija susijusias veikas plačiau. Taip pat atkreiptinas dėmesys į Pagrindų sprendime numatytą įpareigojimą griežčiau (ne mažesne kaip aštuonerių metų laisvės atėmimo bausme) bausti už šias veikas tais atvejais, kai jos padaromos nusikalstamo susivienijimo. Šis reikalavimas buvo įgyvendintas netiesiogiai – kaip teigiama Aiškinamajame rašte, dėl bausmės griežtumo šis nusikaltimas priskiriamas sunkiems, kurie savo ruožtu sudaro prielaidą kvalifikuoti jų veiksmus pagal BK 25 str. 4 d. (kaip padarytus nusikalstamo susivienijimo). Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys į keletą probleminių Direktyvos nuostatų perkėlimo į nacionalinę teisę aspektų. Pirmasis susijęs su Direktyvoje pateikiamu nusikaltimo apibrėžimo elementu, kuris reikalauja kriminalizuoti veiksmus, kuriais padedama asmeniui atvykti į valstybės teritoriją ar vykti per ją tranzitu bei veiksmus, kuriais padedama apsigyventi valstybės narės teritorijoje. BK 292 str. šia

apimtimi numato atsakomybę už neteisėtą asmens gabenimą per valstybės sieną bei neteisėtai valstybės sieną perėjusio užsieniečio slėpimą ar gabenimą valstybės teritorijoje. Akivaizdu, jog Direktyvos formuluotė reikalaujanti kriminalizuoti veiksmus, kuriais padedama atvykti į valstybės teritoriją ar vykti per ją tranzitu bei veiksmus, kuriais padedama apsigyventi valstybės teritorijoje neapsiriboja tik fiziniu asmenų gabenimu bei slėpimu ir, manytina, suformuluota taip, kad apimtų ir atvejus, kai, pavyzdžiui, sudaromos sąlygos asmenims neteisėtai atvykti į valstybę ir joje pasilikti ar keliauti tranzitu į kitas Šengeno erdvės valstybes, pavyzdžiui, įsteigiant ir parduodant tokiam asmeniui fiktyvią įmonę arba tarpininkaujant tokiam asmeniui gaunant vizą, kurios pagrindu asmuo teisėtai atvyksta į valstybę, tačiau pasibaigus vizos galiojimui lieka jos teritorijoje ilgesniam laikui; taip pat atvejus, kada pagalba neteisėtai atvykti pasireiškia kartu su prekyba žmonėmis, kai Lietuvos piliečiui yra pasiūloma sudaryti fiktyvią santuoką su kitos valstybės piliečiu, kad šis įgytų neva teisėtą pagrindą atvykti ir apsigyventi valstybėje. Taigi, BK vartojamos formuluotės „gabeno“ ir „slėpė“ yra per siauros ir neapima visų veiksmų, kuriuos buvo siekiama kriminalizuoti Direktyva. Dėl šios priežasties, manytina, būtų prasminga baudžiamajame įstatyme įtvirtinti išplėstą veiksmų, kuriuos apima šio nusikaltimo sudėtis, ratą, papildomai numatant atsakomybę už prielaidų asmenims neteisėtai atvykti ar vykti per valstybės teritoriją tranzitu sudarymą ar kitokį padėjimą neteisėtai apsigyventi valstybės teritorijoje. Kitas aspektas yra susijęs su minėtu Direktyvoje pateikiamo nusikaltimo apibrėžimo elementu, reikalaujančiu kriminalizuoti padėjimą asmeniui apsigyventi valstybės teritorijoje, pažeidžiant valstybės įstatymus dėl užsieniečių gyvenimo jos teritorijoje. Aiškinamajame rašte teigiama, jog BK 292 str. 1 d. numatytas nusikaltimo požymis užsieniečio slėpimas Lietuvos teritorijoje savo esme yra platesnis už Direktyvos reikalavimą kriminalizuoti padėjimą neteisėtai apsigyventi valstybės teritorijoje, todėl BK šia apimtimi keisti nereikėtų. Šia apimtimi Lietuvoje galiojantis reguliavimas buvo sukritikuotas Europos Komisijos 2016 m. Lietuvos Respublikai pateiktame nacionalinės teisės ir Direktyvos bei Pamatinio sprendimo nuostatų atitikties vertinime nurodant, jog Lietuva reikalavimą kriminalizuoti padėjimą neteisėtai apsigyventi įgyvendino ne pilna apimtimi, kadangi už šiuos veiksmus Lietuvoje numatyta tik administracinė, o ne baudžiamoji, atsakomybė, be to, Lietuvos Respublikos Administracinių nusižengimų kodekse (toliau – ir ANK) esančios normos per siaurai apibrėžia padėjimą neteisėtai apsigyventi. ANK 539 str. numato atsakomybę už gyvenamojo ploto suteikimą užsieniečiams, neturintiems paso ar jį atitinkančio kito kelionės dokumento, teisę būti ar gyventi Lietuvos Respublikoje patvirtinančio dokumento, o 541 str. – už melagingų

duomenų pateikimą kvietimams užsieniečiams atvykti į Lietuvos Respubliką patvirtinti arba pagalbą kitu neteisėtu būdu užsieniečiui gauti teisę būti ar gyventi Lietuvos Respublikoje patvirtinantį dokumentą. Taigi, ANK numatyta atsakomybė tik už dviejų rūšių veiksmus – gyvenamojo ploto suteikimą ir melagingų duomenų pateikimą siekiant, jog užsienietis įgytų teisę būti ar gyventi Lietuvoje, o šios normos, akivaizdu, jog neapima visų atvejų, kuriuos apima Direktyvoje vartojama sąvoka „padėjimas apsigyventi valstybės narės teritorijoje“. Dėl šios priežasties, manytina, tobulinant BK 292 str. normą ir įtraukiant į ją padėjimą apsigyventi valstybės narės teritorijoje šios dvi ANK normos turėtų būti pripažintos netekusiomis galios. Trečias aspektas yra susijęs su Direktyvoje pateikiama asmens, kuriam padedama neteisėtai atvykti ar apsigyventi samprata. Direktyvoje vartojama formuluotė „asmuo, kuris nėra valstybės narės pilietis“. BK 292 str. asmenys yra įvardijami kaip „užsieniečiai, neturintys nuolatinės gyvenamosios vietos Lietuvos Respublikoje“. Direktyvos formuluotė apima visus asmenis, kurie nėra valstybės piliečiai t.y. nedaro skirties tarp asmenų, kurie nebūdami valstybės piliečiais turi nuolatinę gyvenamą vietą valstybėje ir asmenų, kurie jos neturi. Tuo tarpu BK 292 str. formuluotė apima tik tuos asmenis, kurie neturi nuolatinės gyvenamosios vietos Lietuvoje. Remiantis Direktyvoje pateikiama formuluote, galima teigti, jog nusikaltimo dalyku gali būti net ir nuolatinę gyvenamąją vietą valstybėje turintys ne tos valstybės piliečiai, tame tarpe ir trečiųjų valstybių piliečiai, jeigu jie yra gabenami pažeidžiant valstybės sienos perėjimo tvarką, tuo tarpu pagal BK 292 str. formuluotę, manytina, galima situacija, kai nuolatinę gyvenamąją vietą Lietuvoje turintis trečiosios šalies ar kitos ES valstybės narės pilietis, gali būti gabenamas tiek per vidinę Šengeno zonos, tiek per išorinę valstybės sieną pažeidžiant valstybės sienos perėjimo tvarką t.y. gabenamas neteisėtai, tačiau tai nebūtų laikoma nusikaltimu BK 292 str. prasme. Šiame kontekste taip pat pažymėtina, kadangi Direktyva nedaro išimčių dėl kitų ES valstybių narių piliečių, manytina, jog ja siekiama kriminalizuoti ir ES piliečių neteisėtą migraciją, kadangi nepaisant to, jog vidinės Šengeno erdvės valstybių sienos nėra uždaros, vis dėl to kitų ES valstybių narių piliečiai, vykdami į Lietuvą ilgesniam nei 3 mėnesių buvimui privalo įgyti leidimą gyventi, kuriam įgyti taip pat reikalingas teisėtas pagrindas, kuris, kaip jau buvo minėta aukščiau, gali būti sudaromas dirbtinai. Manytina, prasminga būtų tikslinti BK 292 str. pateikiamą nusikaltimo dalyko apibrėžimą panaikinant iš formuluotės žodžius „nuolatinės gyvenamosios vietos Lietuvos Respublikoje neturintį“ ir paliekant vienintelį nusikaltimo dalyką apibrėžiantį požymį – sąvoką „užsienietis“, kurios turinys atskleidžiamas UTPI ir iš esmės apima visus asmenis, kurie nėra Lietuvos piliečiai. Dar vienas probleminis aspektas yra susijęs su Direktyvoje

numatytos atsakomybės taikymu teritorijos atžvilgiu. Direktyva reikalauja kriminalizuoti padėjimą neteisėtai atvykti į valstybės narės teritoriją ar joje apsigyventi, tačiau nedetalizuoja, ar sąvoka „valstybės narės teritorija“ reiškia tik tos valstybės, kuri įgyvendina Direktyvą, teritoriją, ar bet kurios ES narės teritoriją t.y. nėra aišku, ar valstybės narės, kriminalizuodamos šią veiką turi numatyti atsakomybę tik už veiksmus, kai neteisėtai atvykstama į jų teritoriją ar atsakomybę valstybių narių nacionalinės teisės sistemose turi būti numatyta ir tais atvejais, kai padedama asmeniui atvykti į kitos ES valstybės narės teritoriją. ES valstybės narės šį reikalavimą įgyvendino skirtinga apimtimi – štai Austrijoje, Italijoje, Olandijoje ir keliose kitose ES valstybėse narėse, atsakomybė yra numatoma ne tik už neteisėtą asmenų gabenimą per konkrečios valstybės sieną, bet ir už asmenų gabenimą per kitos ES valstybės narės sieną (Europos Komisija, 2016). Lietuvoje šiuo aspektu numatyta baudžiamoji atsakomybė tik tais atvejais, kai asmenys gabenami būtent per Lietuvos valstybės sieną į Lietuvos teritoriją, taigi, pagal BK yra galima situacija, kai Lietuvos pilietis neteisėtai gabena asmenis per kitos ES valstybės narės sieną ir nors jo atžvilgiu Lietuva turėtų jurisdikciją remiantis BK 5 str., numatančių aktyvios pilietybės jurisdikcijos taikymo principą, tačiau negalėtų tokio asmens traukti atsakomybėn dėl patį nusikaltimą apibrėžiančios įstatymo dispozicijos formuluotės ypatumų. Kitas aspektas, kurį verta paminėti yra susijęs su tuo, kaip BK 292 str. yra įvardintas priešingas teisei sienos kirtimo būdas gabenant asmenis. Baudžiamajame įstatyme vartojama formuluotė „neteisėtai per Lietuvos Respublikos valstybės sieną gabeno“, tuo tarpu Direktyvoje tas pats reiškinys yra įvardijamas kaip atvykimas į valstybės narės teritoriją ar vykimas per ją tranzitu pažeidžiant tos valstybės įstatymus dėl užsieniečių atvykimo arba jų vykimo tranzitu. Manytina, jog siekiant aiškumo baudžiamajame įstatyme būtų racionalu patikslinti vartojamą formuluotę ir žodį „neteisėtai“ pakeisti formuluote „pažeidžiant nustatytą valstybės sienos kirtimo tvarką“. Atsižvelgiant į aukščiau pateiktą aktualios BK 292 str. redakcijos ir Direktyvos nuostatų neatitikimą, bei iš dalies remiantis Valstybės sienos apsaugos tarnybos Kriminalinių procesų kontrolės organizavimo valdybos viršininko Donato Škarnulio pateiktais BK 292 str. pakeitimo siūlymais, darbo autorius siūlo pakeisti BK 292 str. 1 d. ir išdėstyti ją sekančiai: *„Tas, kas gabeno užsieniečių per Lietuvos valstybės ar kitos Europos Sąjungos valstybės narės sieną pažeidžiant nustatytą valstybės sienos kirtimo nustatytą tvarką, arba sudarė prielaidas tokiam asmeniui atvykti, vykti per ją tranzitu pažeidžiant įstatymus ar kitaip padėjo trečiųjų šalių piliečiui apsigyventi Lietuvos ar kitos Europos Sąjungos valstybės narės teritorijoje <...>“*, o ANK 539 str. ir 541 str. pripažinti netekusiais galios. Kitas svarbus Direktyvos aspektas

yra joje numatyta išimtis dėl atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės tais atvejais, kai veika siekiama suteikti asmeniui humanitarinę pagalbą. Tiesa, ši išimtis suformuluota kaip fakultatyvi – valstybės narės turi teisę, bet ne pareigą ją numatyti. Toks ES institucijų pasirinkimas, kaip buvo pastebėta analizuotoje literatūroje, yra griežtai kritikuojamas (Europos Komisija, 2016). Lietuva, deja, pasirinko šios išimties netaikyti, o Aiškinamajame rašte tai buvo grindžiama tuo, jog asmenys, siekiantys gauti humanitarinę pagalbą Lietuvos Respublikoje, tai gali padaryti teisėtomis priemonėmis, nurodytomis UTPI. Viena vertus tai rodo griežtą Lietuvos imigracinę politiką priverstinai kreipiant migrantus į teisėtus migracijos kanalus ir mažinant valstybės patrauklumą tiek nelegaliems migrantams, tiek kontrabandininkams, kita vertus tai sudaro pavojų nepagrįstam persekiojimui ir žmogaus teisių pažeidimams. Pavyzdžiui, kaip buvo pastebėta analizuotoje literatūroje, netaikant humanitarinių išimčių yra tikimybė, jog tretieji asmenys – migrantų šeimos nariai ar nevalstybinės organizacijos, teikiančios humanitarinę pagalbą nelegaliems migrantams, gali pradėti vengti teikti paramą baiminantis persekiojimo dėl nelegalių migrantų kontrabandos (Europos Komisija, 2016). Šios išimties taikymo klausimas, manytina, labiau yra aktualus moraliniu nei teisiniu aspektu, kadangi ES mastu ši išimtis traktuojama skirtingai – štai Belgija, Ispanija, ir Suomija yra įteisinę šią išimtį pilna apimtimi, tuo tarpu Prancūzijoje ir Švedijoje šios išimties taikymas yra paliktas *ad hoc* teismo kompetencijai. Apibendrinant darytina išvada, jog Lietuvoje Direktyva ir Pamatinis sprendimas yra įgyvendinti iš dalies, o nacionalinis reguliavimas toliau turėtų būti tobulinamas persvarstant aukščiau minėtos humanitarinės išimties taikymo klausimą bei atsižvelgiant į Europos Komisijos pastabas.

Taigi, nacionaliniam reguliavimui neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną srityje tiesioginės įtakos turėjo tik ES lygmeniu priimti teisės aktai – būtent Direktyva ir Pamatinis sprendimas. Įgyvendinant šiuos teisės aktus BK 292 str. atsirado naujos veika kvalifikuojančios aplinkybės, tačiau šie teisės aktai buvo įgyvendinti ne pilna apimtimi paliekant spragas baudžiamajame įstatyme ir sukuriant neaiškumą juo taikant, be to, nebuvo pasinaudota galimybe numatyti atleidimą nuo atsakomybės tuo atveju, kai nelegaliems migrantams teikiama humanitarinė pagalba. Palermo konvencijos Protokolo atveju pažymėtina, jog nors jis buvo priimtas vėliau, vis dėl to išanalizavus esmines Protokolo nuostatas ir prilyginus jas tuometiniam BK reguliavimui galima teigti, jog baudžiamasis įstatymas didžiąja dalimi atitiko Protokolo nuostatas.

3.3 NETEISĖTAS ŽMONIŲ GABENIMAS PER VALSTYBĖS SIENĄ: NACIONALINĖS TENDENCIJOS IR NACIONALINIŲ TEISMŲ PRAKTIKA

Tinkamam šio darbo temos atskleidimui, be abejonės, yra svarbu panagrinėti ir nagrinėjamo nusikaltimo objektyvios realybės dimensiją Lietuvos kontekste. Šioje darbo dalyje bus analizuojama nacionalinių teismų praktika bylose pagal BK 292 str. bei atskleidžiama pastarųjų metų nacionalinės neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną tendencijos apžvelgiant šio nusikaltimo statistiką, atskirai dėmesį skiriant situacijai Lietuvos – Baltarusijos pasienyje 2021 metais.

Neteisėtas žmonių gabenimas per valstybės sieną Lietuvos teismų praktikoje nėra dažnai pasitaikantis nusikaltimas, tačiau teismus pasiekiančios bylos pagal BK 292 str., pasižymi tam tikrais būdingiausiais bruožais. Nuo Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo, vos 9 bylos pasiekė kasacinę instanciją, o didžioji dalis bylų pagal BK 292 str. yra užbaigiamos nagrinėti pirmojoje instancijoje. Toliau bus pateikiamos bendriausios tendencijos, pastebėtos analizuojant pasirinktą nacionalinių teismų praktiką. Pirmoji bendro pobūdžio tendencija – nelegalios migracijos procese Lietuva yra tranzito šalis tarp Rytų ir Vakarų; asmenys, atvykę į Lietuvą toliau yra gabenami į Lenkiją: štai vienoje byloje kaltinamieji buvo nuteisti už tai, kad iš Latvijos Respublikos į Lietuvos Respubliką gabeno Bangladešo piliečius, kurių byloje nustatytas kelionės tikslas buvo vykti tranzitu į Lenkiją (Lietuvos Apeliacinio teismo 2011 m. kovo 7 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje); kitoje byloje asmenys buvo nuteisti už tai, kad gabeno Irako piliečius į Vokietiją (Alytaus apylinkės teismo 2021 m. rugsėjo 8 d. baudžiamasis įsakymas); tai patvirtinta ir nelegalių migrantų duodami parodymai bylose pagal BK 292 str. (pavyzdžiui, Marijampolės apylinkės teismo 2021 m. gruodžio 10 d. baudžiamasis įsakymas), ši tendencija atsispindi ir kitose bylose (Lietuvos Apeliacinio teismo 2015 m. liepos mėn. 17 d., 2014 m. birželio 23 d. nuosprendžiai baudžiamosiose bylose). Kiek tai susiję su atvykimo valstybėmis, dažnai atvykstama iš Baltarusijos, kiek rečiau iš Rusijos: štai vienoje byloje Lenkijos pilietis buvo nuteistas už tai, kad Lietuvos Respublikos teritorijoje gabeno Vietnamo piliečius, neteisėtai atvykusius į Lietuvą iš Baltarusijos (Lietuvos Apeliacinio teismo 2015 m. kovo 27 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje); Baltarusija kaip atvykimo valstybė minima ir kitose bylose (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gegužės 28 d., 2009 m. balandžio 16 d. nutartys baudžiamosiose bylose); dar kitoje byloje kaltinamasis buvo nuteistas už tai, jog iš Rusijos Federacijos į Lietuvą gabeno Sirijos piliečius (Lietuvos

Apeliacinio teismo 2009 m. gruodžio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje); tai minima ir kitose bylose (Lietuvos Apeliacinio teismo 2015 m. sausio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje; Lietuvos Apeliacinio teismo 2016 m. sausio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Kita praktikoje dažnai pasitaikanti aplinkybė yra tai, jog su gabentojais Lietuvoje atsiskaitoma būtent JAV doleriais, kas rodo tarptautinį šio nusikaltimo organizuotumo elementą. (Lietuvos Apeliacinio teismo 2009 m. gruodžio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje; Lietuvos Apeliacinio teismo 2011 m. kovo 7 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje ir kt.) Tarptautinį elementą parodo ir tai, jog nors už šį nusikaltimą dauguma atvejų atsakomybėn traukiami Lietuvos piliečiai, tačiau praktikoje yra užfiksuota atvejų, kada buvo teisiami Lenkijos piliečiai (Lietuvos Apeliacinio teismo 2015 m. kovo 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje; Kauno apygardos teismo 2019 m. rugpjūčio 23 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje) bei Rusijos piliečiai (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. vasario 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Tiesa, analizuotoje praktikoje retai yra nustatomos aplinkybės, indikuojančios tarptautinių neteisėto migrantų gabenimo organizuotų grupių egzistavimą, tačiau vienoje byloje duoti migrantų parodymai tiesiogiai indikuoja tarptautinės gabentojų grupės egzistavimą – liudytojais apklausti migrantai parodė, jog iš Vietnamo atvyko į Rusiją su tikslu nukeliauti į Lenkiją ir susirasti ten darbą. Dalis pinigų už šią kelionę buvo sumokėta jiems dar būnant Vietname, o likusi dalis turėjo būti sumokėta pasiekus kelionės tikslą (Lietuvos Apeliacinio teismo 2016 m. sausio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Taip pat praktikoje buvo nustatyta ir atvejų, kada į veiką yra įtraukiami ir pasienio užkardos pareigūnai: štai vienoje byloje atsakomybėn buvo patrauktas pasienietis, kuriam buvo sumokėtas kyšis už tai, kad šis be patikros praleistų kontrabandininkų automobilį su vežamais užsieniečiais per pasienio užkardą su Baltarusija bei perduotuose nelegaliai gabenamų užsieniečių pasuose padarytų atitinkamus sienos kirtimo datos spaudus, patvirtinančius neva buvusius vykimo per Lietuvos valstybės sieną faktus (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. birželio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje); pasieniečių korupcija piktnaudžiaujant įgaliojimais atsispindi ir žemesniųjų instancijų praktikoje (Vilniaus apygardos teismo 2015 m. liepos 10 d. baudžiamasis įsakymas byloje); kitoje byloje pasieniečiai buvo traukiami atsakomybėn už tai, kad dalyvavo padedant realizuojant BK 292 str. sudėties veiksmus pasinaudodami savo tarnybine padėtimi, būtent pagamindami tiltelį ir pašalindami užtvaram vandens pralaidoje po sienos apsaugos inžinerine sistema bei išjungdami elektroninę sienos apsaugos sistemą ir nesilaikydami patruliavimo maršruto (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. balandžio 16 d. nutartis). Taip pat kitas įdomus aspektas yra tai, jog dažnu atveju už šią veiką teisiami

asmenys į ją yra įtraukiami atsitiktinai: praktikoje galima sutikti pakankamai situacijų, kuriose kaltinamieji į šį nusikaltimą yra įtraukiami sulaukę pažįstamų ar nepažįstamų asmenų pasiūlymų „užsidirbti“ – organizuoti nelegalų migrantų gabenimą arba gabenti juos iš arba į Lietuvą t.y. dažnu atveju šie asmenys nepriklauso pastoviais ryšiais susaistytoms organizuotoms nusikalstamoms grupėms (Lietuvos Apeliacinio teismo 2014 m. rugsėjo 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje 1A-369/2014; Kauno apygardos teismo 2021 m. spalio 28 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje ir kt.). Atskirai taip pat verta pasisakyti apie prekybos žmonėmis kontekstą neteisėto asmenų gabenimo per valstybės sieną Lietuvos teismų praktikoje. Jį galima analizuoti dvejais aspektais – prekybos žmonėmis dimensija neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną bylose ir neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną dimensijos prekybos žmonėmis bylose. Kadangi teismų baigiamuosiuose aktuose šie reiškiniai nėra tiesiogiai įvardinami, todėl jų dimensijų išdavos yra proceso dalyvių procese duoti parodymai ir liudijimai. Pirmuoju aspektu, pažymėtina keletas praktikoje aptiktų bylų: štai vienoje, neteisėtai į Lietuvą iš Baltarusijos patekę nelegalūs migrantai teisme liudijo, jog atvyko į Europą su siekiu patekti į Vokietiją, tačiau teigė nežinantys, kiek ir kam už šią kelionę būtų turėję sumokėti; tai suteikia pagrindą daryti prielaidą, jog asmenims sąmoningai nebuvo nurodyta, kokią sumą jie turėtų sumokėti atvykę į Vokietiją, siekiant jiems atvykus šioje valstybėje juos išnaudoti verčiant „atidirbti“ už neapibrėžto dydžio skolą už suteiktas neteisėto gabenimo paslaugas (Marijampolės apylinkės teismo 2022 m. vasario 3 d. baudžiamasis įsakymas byloje); kitoje byloje neteisėtai į Lietuvą iš Baltarusijos patekę nelegalūs migrantai liudijo, jog būdami Rusijoje gavo pasiūlymą nelegaliai vykti į Europą, o už šią kelionę turės kažkurioje valstybėje atidirbti už 5000 JAV dolerių, su šiuo pasiūlymu jie sutiko; tai taip pat duoda pagrindą teigti, jog asmenys Rusijoje buvo verbuojami vykti į Europą nelegaliam darbui ir tokiu būdu pakliūti į prekeivių žmonėmis kontrolę (Kauno apygardos teismo 2018 m. gegužės 28 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje); dar kitoje byloje buvo pasitaikiusi netgi įdomesnė situacija – prekyba žmonėmis pasireiškė ne nelegalių migrantų, o pačių kontrabandininkų atžvilgiu: kaltinamasis apklausiamas teisme parodė, jog iš pažįstamo asmens pasiskolino 5000 JAV dolerių, ši skola buvo perleista kitiems asmenims, kurie pareikalavo šią skolą nedelsiant atiduoti, o kaltinamajam neturint galimybių to padaryti jam buvo liepta už šią sumą atidirbti – gabenti nelegalius migrantus iš Lietuvos į kitą valstybę, kaltinamasis, nors ir suvokė, jog tai yra nusikaltimas, tačiau siekdamas atiduoti skolą sutiko atlikti šiuos veiksmus, jam buvo nurodyta, jog 3 kartus sėkmingai nugabenus nelegalius migrantus skola bus laikoma gražinta; taigi, tokie kaltinamojo atžvilgiu atlikti trečiųjų asmenų veiksmai – faktinės

asmens kontrolės įgijimas pasinaudojant jo priklausomumu, taip pat duoda peno prielaidai, jog šioje situacijoje taip pat buvo vykdyta prekyba žmonėmis (Kauno apygardos teismo 2022 m. vasario 28 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje). Antruoju aspektu atkreiptinas dėmesys į tas prekybos žmonėmis bylas, kuriose asmenys kaltinami nukentėjusiųjų palenkimu sudaryti fiktyvias santuokas su trečiųjų šalių piliečiais už atlygį, pasinaudojant nukentėjusiųjų pažeidžiamumu (pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. gruodžio 17 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje). Nors tokie atvejai vertinami kaip prekyba žmonėmis, tačiau atsižvelgiant į aukščiau minėtos Direktyvos formuluotes, reikalaujančias kriminalizuoti ne tik fizinį asmenų slėpimą ar gabenimą, tačiau ir sąlygų neteisėtam atvykimui ir apsigyvenimui sudarymą, manytina, šiose situacijose galima išvelgti ir neteisėto asmenų gabenimo per valstybės sieną dimensijas – juk santuokos sudarymas yra pagrindas trečiosios šalies piliečiui atvykti į valstybę ir įgyti joje leidimą gyventi, o jei ši santuoka yra fiktyvi, tokiu atveju ir teisė apsigyventi valstybėje neatsiranda, ko pasekoje asmens buvimas ir gyvenimas valstybėje yra laikytinas neteisėtu. Taigi, neteisėtam žmonių gabenimui per valstybės sieną Lietuvos teismų praktikoje būdinga tai, jog Lietuva yra tik tranzito valstybė tarp Baltarusijos ar Rusijos ir Lenkijos; veikoms būdingi tam tikri tarptautiškumo elementai – atsiskaitymas užsienio valiuta, atsakomybėn traukiami asmenys ne visada yra Lietuvos piliečiai, per Lietuvą neteisėtai gabenami asmenys sumoka už kelionę dar kilmės valstybėje ir tiesiogiai nemoka pinigų Lietuvoje juos gabenantiems asmenims, o atsiskaitymai vykdomi tik kontrabandininkų tarpe. Be to, Lietuvos teismuose tiek pagal BK 292 str., tiek pagal 147 str. nagrinėjamos bylose galima išvelgti atitinkamai prekybos žmonėmis arba neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną dimensijų, kas tik patvirtina, jog prekyba žmonėmis ir neteisėtas asmenų gabenimas per valstybės sieną yra tarpusavyje susiję ir neretai persipynę reiškiniai.

Atskirai šiame kontekste verta panagrinėti naujausias teismų praktikoje atsispindinčias tendencijas, susijusias su 2021 m. prie rytinės Lietuvos sienos su Baltarusija kilusia nelegalios migracijos krize. Įdomu tai, jog dalis bylų pagal BK 292 str. 1 d. buvo užbaigiamos teismo baudžiamuoju įsakymu. Bendriausia šiuo laikotarpiu padarytų nusikalstamų veikų tendencija yra tai, jog remiantis nelegaliai gabentų asmenų parodymais bylose yra ryškus tarptautinis elementas – tarptautinių nusikalstamų nelegalią migraciją organizuojančių grupuočių egzistavimas. Štai vienoje byloje neteisėtai į Lietuvą patekęs Irako pilietis nurodė, jog Irake jo giminaičiai surinko ir sumokėjo 7000 JAV dolerių, kad šis asmuo pabėgtų į saugią šalį; asmuo atvyko prie Turkijos sienos, kur jį ir kitus nelegalius migrantus pasitiko vedlys, kuris išvežė juos į Turkiją paslėptus sunkvežimyje; asmuo

galiausiai buvo atvežtas prie Lietuvos-Baltarusijos sienos ir paleistas, perėjo valstybės sieną, paskambino giminaičiams, kad šie surastų, kas jį išgabendų iš tos vietos, po kiek laiko pastebėjo automobilius, kurie atvykę jį ir kitus nelegalus paėmė ir gabeno, kol buvo sustabdyti Lietuvos pareigūnų (Alytaus apylinkės teismo 2021 m. rugsėjo 8 d. baudžiamasis įsakymas byloje). Kitoje byloje liudytoju apklaustas Irako pilietis parodė, jog būdamas Irake turizmo bendrovėje tarėsi dėl kelionės iš Irako į Vokietiją, už kelionę dviem asmenims sumokėjo 18000 JAV dolerių; iš Irako atvyko į Baltarusiją, kur juos pasitiko kurdų kalba kalbantis vyriškis, kuris pervedė juos per Lietuvos-Baltarusijos sieną ir atvedė iki tos vietos, kur atvyko juos paėmęs automobilis, o pats vedlys grįžo į Baltarusijos teritoriją; šioje byloje kitas Irako pilietis parodė, jog atvyko į Baltarusiją pagal kelionių agentūros organizuotą kvietimą, būdamas Minske sumokėjo Irako piliečiui vedliui 5000 JAV dolerių, kad šis padėtų jam nuvykti į Vokietiją, vedlys jį kartu su kitais Irako piliečiais atvežė iki Lietuvos-Baltarusijos sienos ir pervedė per ją bei nurodė, jog Lietuvoje atvyks automobilis, kuris juos nuves į Vokietiją; šioje byloje kaltinamasis savo ruožtu parodė, jog jam pergabenti žmones iš Lietuvos į Lenkiją pasiūlė nepažįstamas rusakalbis asmuo ir pažadėjo už tai piniginių atlygį. Akivaizdu, jog šioje byloje galima įžvelgti Lenkijoje kaltinamajam pasiūliusio gabenti nelegalus asmens ir Irako piliečio vedlio, veikusio Baltarusijoje veiksmų koordinavimą, kas tiesiogiai liudija, jog šiame Baltarusijos valstybinės valdžios remtame nusikaltime dalyvavo tarptautinės nelegalią migraciją organizuojančios grupuotės (Marijampolės apylinkės teismo 2022 m. sausio 05 d. baudžiamasis įsakymas byloje). Remiantis kitose bylose sulaikytų ir apklaustų nelegalių migrantų bei kaltinamųjų parodymais taip pat galima daryti analogiškas išvadas (Alytaus apylinkės teismo 2022 m. vasario 4 d. baudžiamasis įsakymas byloje; Marijampolės apylinkės teismo 2022 m. vasario 3 d. baudžiamasis įsakymas byloje). Įdomu ir tai, jog kai kuriose bylose apklausti nelegaliai gabenti asmenys tikino, jog nežinojo, kiek ir kam už savo neteisėtą kelionę turėsia sumokėti, o tai, analogiškai kaip ir aukščiau cituotų bylų atveju, sudaro prielaidą teigti, jog šiose bylose galima įžvelgti prekybos žmonėmis dimensijas (Marijampolės apylinkės teismo 2022 m. vasario 3 d. baudžiamasis įsakymas byloje; Vilniaus regiono apylinkės teismo 2021 m. lapkričio 23 d. baudžiamasis įsakymas byloje). Kitas aspektas yra naujausioje teismų praktikoje pastebėti prieštaravimai vertinant analogiškas aplinkybes, susijusias su kaltinamiesiems žadėtu atlygiu: štai vienoje byloje kaltinamasis buvo nuteistas pagal BK 22 str. ir 292 str. 2 d. už tai, jog už nenustatyto asmens pažadėtą 400 EUR atlygį sutiko iš Lietuvos Respublikos gabenti neteisėtai Lietuvos Respublikos sieną kirtusius asmenis. Teismas nuosprendį grindė savanaudiškų paskatų

samprata ir konstatavo, jog byloje buvo nustatyta, kad kaltinamasis siekė įvykdyti nusikalstamą veiką vedinas savanaudiškų paskatų – siekdamas gauti jam pažadėtus pinigus – 400 EUR t.y. atsižvelgė į kaltininko siekį įgyti iš veikos turtinę naudą ir atitinkamai pagal tai kvalifikavo jo veiksmus (Kauno apygardos teismo 2021 m. gruodžio 14 d. baudžiamasis įsakymas byloje). Kita vertus, kitoje byloje, kurioje kaltinamasis parodė, jog nepažįstamas asmuo jam telefonu pasiūlė 400 EUR atlygį už tai, kad šis pervežtų neteisėtai valstybės sieną kirtusius asmenis iš Lietuvos į Lenkiją, teismas konstatavo, jog veikos baigtumui nėra būtina nustatyti, kad kaltinamiesiems buvo sumokėta už asmenų gabenimą, o ši aplinkybė neturi įtakos veikos kvalifikavimui, todėl teismas dėl galimai sumokėto atlygio plačiau nepasisakė (Vilniaus regiono apylinkės teismo 2021 m. lapkričio 23 d. baudžiamasis įsakymas byloje). Tokia teismo pozicija yra keista, kadangi priešingai nei pirmojoje byloje, kurioje kaltininkui pažadėtas atlygis buvo laikomas motyvo įrodymu, lėmusiu griežtesnę atsakomybę, šioje byloje teismas atlygio pažadėjimą laikė aplinkybe, turinčia reikšmės ne motyvų nustatymui, o veikos baigtumui. Kitas naujausios teismų praktikos akcentas yra antrinė neteisėta migracija t.y. neteisėta migracija, vykstanti Šengeno erdvės viduje. Viena įdomesnių šio reiškinių apraiškų buvo nustatyta Vilniaus regiono apylinkės teismo nagrinėtoje byloje, kurioje buvo nustatyta, jog antrinę neteisėtą migraciją organizavo nelegalių migrantų stovykloje dirbęs vertėjas (Vilniaus regiono apylinkės teismo 2021 m. lapkričio 23 d. baudžiamasis įsakymas byloje). Kitas įdomus aspektas, jog antrinė nelegali migracija Šengeno erdvėje buvo vykdoma pagal „netradicinį“ neteisėtos migracijos modelį, kai asmenis, neteisėtai patekusius į Lietuvą ar Latviją atvykdavo paimti giminaičiai ar pažįstami tautiečiai, jau gyvenantys Europos Sąjungoje (pavyzdžiui Alytaus apylinkės teismo 2021 m. spalio 11 d. baudžiamasis įsakymas byloje; Marijampolės apylinkės teismo 2021 m. lapkričio 22 d. baudžiamasis įsakymas byloje). Taigi, neteisėtam žmonių gabenimui per valstybės sieną laikotarpiu po 2021 m. Baltarusijos dirbtinai sukeltos nelegalios migracijos krizės teismuose nagrinėtose bylose būdinga ryškus tarptautinio elemento vyravimas ir kontrabandininkų veiksmų koordinavimas, kilmės valstybėje veikiančių turizmo agentūrų įsitraukimas, prekybos žmonėmis dimensijos bei antrinės neteisėtos migracijos organizavimas neįprastais šiai veiklai nebūdingais būdais.

Kitas svarbus nacionalinės teismų praktikos aspektas kurį reikia aptarti yra BK 292 str. numatytų veikų teisinis vertinimas ir kvalifikavimo ypatumai. Pažymėtina, jog bylos pagal BK 292 str. yra pakankamai retos ir, kaip minėta nedidelė dalis šių bylų pasiekia Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą (toliau – ir LAT), todėl nacionalinė teismų praktika šio nusikaltimo atveju yra nenusistovėjusi ir neišsami. Keletas kvalifikavimo aspektų, kuriais

plačiau pasisakoma teismų praktikoje yra organizatoriaus vaidmuo ir BK 292 str. santykis su BK 291 str. LAT pateiktame išaiškinime dėl organizatoriaus vaidmens teigiama, jog veikos organizavimas yra užsieniečių gabenimo per valstybės sieną ar slėpimo Lietuvos teritorijoje plano, suklastotų kvietimų atvykti į Lietuvos Respubliką parengimas, suklastotų dokumentų įgijimas ir panašūs veiksmai (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. gruodžio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje), ši nuostata buvo išplėta Lietuvos Apeliacinio teismo, kuris pasisakė, jog BK 292 str. 3 d. atveju veikos organizavimas apima ne visos užsieniečių gabenimo iš jų kilmės šalies į galutinį tašką grandinės organizavimą, o organizatorius gali organizuoti ir atskirus šios veikos grandinės veiksmus (Lietuvos Apeliacinio teismo 2014 m. birželio 23 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje). Kalbant apie BK 291 str. ir 292 str. santykį, analizuojant praktiką buvo pastebėta, jog kartais pirmosios instancijos teismai tais atvejais, kai asmuo pats neteisėtai kerta valstybės sieną ir su savimi per ją gabena užsieniečius (t.y. realizuoja tiek neteisėto sienos kirtimo, tiek neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną veiksmus), tokius veiksmus kvalifikuoja kaip BK 291 str. ir 292 str. sutaptį. Dėl šių veikų tarpusavio santykio kvalifikuojant veiksmus LAT išaiškino, jog abiejų normų požymiai konkuruoja dėl tų pačių neteisėtų veiksmų – neteisėto valstybės sienos kirtimo, todėl jų santykis aiškintinas kaip normos-visumos ir normos-dalies konkurencija; anot LAT: „kvalifikuojant veiksmus, kuriais užsieniečiai buvo neteisėtai gabunami į Lietuvos Respubliką per valstybės sieną ir slepiami, pakanka taikyti BK 292 straipsnio atitinkamą dalį, kuri visiškai apima neteisėtą valstybės sienos perėjimą, už kurį atsakomybė numatyta BK 291 straipsnyje“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gegužės 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Atskirai taip pat atkreiptinas dėmesys į nusikaltimui naudotų priemonių, konkrečiai automobilių, konfiskavimo klausimo sprendimą. Čia galima išskirti tris situacijas: kai veikai naudotas automobilis priklausė kaltininkui; kai priklausė nuomotojui, kuris žinojo apie tai, kad automobilis nuomojamas nusikaltimui daryti; kai priklausė nuomotojui, kuris nežinojo apie tai, kad automobilis nuomojamas nusikaltimui daryti. Pirmojoje situacijoje automobilis konfiskuojamas visais atvejais remiantis BK 72 str. 3 d. Antrojoje situacijoje turtas taip pat konfiskuojamas jeigu byloje surinkti įrodymai leidžia daryti išvadą, kad automobilio savininkas išnuomodamas automobilį žinojo, jog jis bus naudojamas nusikalstamai veikai – štai Lietuvos Apeliacinis Teismas nuosprendyje išnuomoto automobilio konfiskavimą grindė kaltinamojo parodymais, jog asmuo, pasiūlęs jam vykti į Lietuvą ir iš jos į Lenkiją atgabenti neteisėtai Lietuvos sieną kirtusius užsieniečius tuo tikslu išnuomojo kaltininkui automobilį, todėl laikytina, jog šis asmuo turėjo ir galėjo žinoti, kad automobilis bus naudojamas

nusikaltimui daryti ir tuo remiantis buvo padaryta išvada, jog automobilis buvo perleistas kaltininkui sudarius apsimestinį sandorį ir dėl šios priežasties automobilis turi būti konfiskuotas kaip veikos padarymo priemonė (Kauno apygardos teismo 2019 m. rugpjūčio 23 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje). Trečiojoje situacijoje, kita vertus, veikai daryti panaudota transporto priemonė grąžinama teisėtam jo savininkui, o iš kaltinamojo yra išieškoma šio automobilio vertę atitinkanti pinigų suma. Tokia išvada buvo padaryta Kauno apygardos teismo nagrinėtoje byloje (Kauno apygardos teismo 2020 m. balandžio 2 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje). Tiesa, teismai ne visada laikosi tokios praktikos: štai kitoje Kauno apygardos teismo nagrinėtoje byloje, esant panašiai situacijai, kai automobilis priklausė bendrovei, o kaltininkas jį išsinuomojo iš fizinio asmens nesudarant rašytinės nuomos sutarties, teismas, remdamasis tuo, jog byloje nėra duomenų apie tai, kad dėl automobilio grąžinimo būtų kreipęsis koks nors fizinis ar juridinis asmuo bei darydamas išvadą, kad automobilis buvo perleistas kaltinamajam naudotis pastarojo nuožiūra kaip faktiniam savininkui, todėl buvo nuspręsta automobilį konfiskuoti kaip veikos darymo priemonę (Kauno apygardos teismo 2021 m. gruodžio 14 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje). Dar vienas įdomus teismų praktikos aspektas yra skiriamų bausmių dydžiai. Analizuojant pasirinktą teismų praktiką buvo pastebėta tendencija, jog už BK 292 str. numatytų veikų – net ir 2 d. bei 3 d. numatytų sunkių nusikaltimų atveju – skiriamos arba švelnesnės nei įstatymo numatytos bausmės arba bausmės, artimos sankcijos minimumui. Štai jau cituotoje byloje, asmenims, teisiamiems pagal BK 292 str. 2 d. už tai, kad jie vilkiko puspriekabėje gabeno net 10 Vietnamo piliečių pirmosios instancijos teismas paskyrė 500 MGL dydžio baudas, o apeliacinės instancijos teismas atmetė prašymus šias baudas dar sumažinti (Lietuvos Apeliacinio teismo 2014 m. rugsėjo 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Kitoje byloje, asmeniui, teisiamam pagal BK 292 str. 3 d. už tai, kad organizavo užsieniečių gabenimą iš Baltarusijos, atsižvelgiant į kaltinamąjį charakterizuojančias aplinkybes ir ilgą baudžiamąjį procesą jo atžvilgiu, LAT paskyrė 250 MGL baudą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. balandžio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Atkreiptinas dėmesys ir į dar vieną bylą, kurioje asmuo teisiamas pagal BK 292 str. 2 d., skiriant bausmę buvo nustatyta tiek aplinkybę lengvinanti, tiek sunkinanti aplinkybės, asmuo buvo anksčiau teistas užsienyje, tačiau jam paskirta bausmė – 160 MGL dydžio bauda (Lietuvos Apeliacinio teismo 2016 m. gegužės 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Taip pat, vienu atveju teismas už BK 292 str. 2 d. numatytos veikos padarymą asmeniui paskyrė 240 valandų viešųjų darbų, tiesa, kaltinamasis šiuo atveju buvo nepilnametis (Lietuvos Apeliacinio teismo 2012 m. balandžio 6 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje).

Kalbant apie skiriamų laisvės atėmimo bausmių dydžius, pavyzdžiui, teisiančias asmenis pagal BK 292 str. 2 d., pažymėtina, jog teismai linkę skirti bausmes artimas sankcijos minimumui – analizuotose bylose buvo skiriamos įvairios bausmės: laisvės atėmimas 2 metams atidedant bausmės vykdymą dar 2 metams (Lietuvos Apeliacinio teismo 2015 m. liepos mėn. 17 d. nuosprendis baudžiamojame byloje); 2 metai laisvės atėmimo (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gruodžio 3 d. nutartis baudžiamojame byloje); 1 metai vienam kaltinamajam ir 10 mėnesių kitam kaltinamajam (Lietuvos Apeliacinio teismo 2015 m. sausio 23 d. nutartis baudžiamojame byloje) ir pan. Kita vertus baudžiant asmenis pagal BK 292 str. 3 d. buvo skiriamos artimos sankcijos vidurkiui: 5 metai laisvės atėmimo (Lietuvos Apeliacinio teismo 2012 m. balandžio 6 d. nuosprendis baudžiamojame byloje); 5 metai 6 mėnesiai laisvės atėmimo (Lietuvos Apeliacinio teismo 2014 m. birželio 23 d. nuosprendis baudžiamojame byloje). Vis dėl to, įdomu tai, jog skiriant bausmes teismai retai atsižvelgia veikos pavojingumo aspektą t.y. į neteisėtai gabentų užsieniečių skaičių, arba, BK 292 str. 2 d. arba 3 d. atveju – į sumą pinigų, kurią asmenys gaudavo arba galėdavo gauti sėkmingai nugabenę neteisėtus migrantus į paskirties vietą. Keletas pavyzdžių, kada į šias aplinkybes buvo atsižvelgta pateikiama toliau: Lietuvos Apeliaciniame teisme buvo nagrinėjamas skundas byloje, kurioje asmuo teisiamas pagal BK 292 str. 2 d. Skundu buvo prašoma remiantis sunkia nuteistojo materialine padėtimi sumažinti paskirtą bausmę – laisvės atėmimą šešiams mėnesiams. Byloje asmuo buvo nuteistas už tai, kad Lietuvos teritorijoje gabeno neteisėtai valstybės sieną perėjusius asmenis – 5 Vietnamo piliečius, už ką jam buvo pažadėtas 1000 Lenkijos zlotų atlygis. Teismas atmetė skundą kaip nepagrįstą, remiantis tuo, jog buvo gabenti net 5 užsieniečiai ir tai buvo daroma dėl savanaudiškų paskatų. (Lietuvos Apeliacinio teismo 2015 m. kovo 27 d. nutartis baudžiamojame byloje); Vilniaus apygardos teismo nagrinėtoje byloje asmuo buvo teisiamas už tai, kad Lietuvos teritorijoje gabeno 8 neteisėtai valstybės sieną perėjusius užsieniečius, už ką jam buvo pažadėtas 1200 EUR atlygis – teismas skirdamas bausmę atsižvelgė į gabentų užsieniečių kiekį ir paskyrė bausmę – laisvės atėmimą šešiams mėnesiams (Vilniaus apygardos teismo 2021 m. spalio 14 d. nuosprendis baudžiamojame byloje). Kitais atvejais analizuotoje praktikoje buvo pastebėta tendencija, jog parenkant bausmės rūšį ir dydį yra labiau atsižvelgiama į kitas bausmės skyrimui reikšmingas aplinkybes – kaltinamąjį charakterizuojančias aplinkybes, bendrininkų dalyvavimą, veikos motyvus (nedetalizuojant motyvų „apimties“ t.y. už veikos padarymą pažadėto atlygio) ir kt.

Atsižvelgiant į aukščiau pateiktą Lietuvos teismų praktikos analizę, atskirai pasisakytina dėl tam tikrų teismų praktikos aspektų. Visų pirma, atkreiptinas dėmesys į

skiriamų bausmių dydžius. Kaip minėta, neretai kaltininkams skiriamos bausmės žymiai mažesnės už sankcijoje numatytą bausmės vidurkį arba apskritai skiriamos švelnesnės bausmės, pavyzdžiui, baudos, o tokiais atvejais teismai skirdami šias bausmes vadovaujami BK 54 str. 3 d. Tokia praktika šio nusikaltimo atveju vertintina nevienareikšmiškai. Žvelgiant iš kaltinamojo perspektyvos, toks teismų lankstumas skiriant bausmes yra sveikintinas, kadangi neretai Lietuvos teismų praktikoje bylose sutinkama situacija, kai kaltininko padaryta BK 292 str. numatyta veika yra vienkartinė, atsitiktinio pobūdžio (padaryta, pavyzdžiui, dėl sunkios materialinės padėties), dažnu atveju padaroma anksčiau neteistų asmenų (Kauno apygardos teismo 2020 m. rugpjūčio 31 d. nuosprendis baudžiamojame bylose; Lietuvos Apeliacinio teismo 2015 m. liepos mėn. 17 d. nuosprendis baudžiamojame bylose ir kt.). Kita vertus, žvelgiant iš valstybės, siekiančios kovoti su nelegalia migracija perspektyvos, švelnesnių nei įstatymo numatytų bausmių skyrimas rodo baudžiamosios politikos nuolankumą BK 292 str. numatytų veikų atžvilgiu, o tai savo ruožtu mažina bendrąją prevencinį šios įstatymo normos poveikį. Nuosaiki baudžiamoji politika, kartu su anksčiau šiame darbe įvardintais mažais įsitraukimo į šią veiką „kaštais“ bei aukštu latentiško lygiu sudaro palankias sąlygas klestėti neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną „verslui“. Be to, manytina, jog dėl sąlyginai švelnių sankcijų baudžiant pirmą kartą už neteisėtą migrantų įvežimą, tarptautinės neteisėtu migrantų įvežimu besiverčiančios grupuotės, sąmoningai *ad hoc* suranda ir samdo asmenis, kurie už sąlyginai mažą pinigų sumą atlieka vienkartinis gabenimo veiksmus konkrečioje teritorijoje, tokiu būdu „apeinant“ griežtą baudžiamumą už migrantų kontrabandą. Taigi, akivaizdu, jog vien tik griežtesniu baudimu už BK 292 str. numatytas veikas kova su nelegalia migracija nebus susektyvinta, todėl, manytina, traukiant asmenis atsakomybėn, be konkretaus asmens atliktų veiksmų masto taip pat reikėtų aiškintis, kas asmenį surado ir pasiūlė jam užsiimti nelegaliu migrantų gabenimu per valstybės sieną ar jos teritorijoje, tokiu būdu siekiant išaiškinti tarptautinius kriminalinius nelegalios migracijos tinklus. Kitas kritikos vertas teismų praktikos aspektas yra tai, jog bylose, kuriuose asmenys teisiami pagal BK 292 str., visais atvejais nelegalūs migrantai pripažįstami liudytojais. Būtent šio procesinio statuso priskyrimas lemia tam tikras rizikas patiems neteisėtiems migrantams. Darbo autoriaus nuomone, tam tikrais atvejais, kai realizuojant bet kurioje BK 292 str. dalyje numatytos veikos sudėtį sukeliama pavojus žmogaus sveikatai ar gyvybei ar suvaržoma veiksmų laisvė, neteisėtai per valstybės sieną gabenami asmenys ar neteisėtai valstybės sieną perėję asmenys, gabenami Lietuvos teritorijoje, bylose pagal BK 292 str. turėtų būti pripažįstami nukentėjusiais suteikiant jiems atitinkamą procesinį statusą. Siekiant suteikti šiems

asmenims tokį statusą, ikiteisminio tyrimo metu apklausiant neteisėtai gabenčius asmenis turėtų būti siekiama išsiaiškinti kokiomis sąlygomis jie buvo gabenami; ar prieš juos buvo vartojama psichologinė ar fizinė prievarta; ar iš jų buvo atimti asmens dokumentai ir/ar su savimi turėti pinigai ar kitas turtas; ar kelionės metu su jais buvo elgiamasi nepagarbiai ir/ar buvo žeminamas jų orumas; ar jie kelionės metu buvo išnaudojami. Išsiaiškinus šią informaciją ikiteisminio tyrimo stadijoje būtų galima daryti išvadą, ar asmuo atitinka LR Baudžiamojo proceso kodekso (toliau – ir BPK) 28 str. 1 d. numatytą nukentėjusiojo sąvoką. Pripažinimas nukentėjusiuoju, pirmiausia, pasitarnautų platesnio procesinių teisių spektro suteikimu, pavyzdžiui, nukentėjusysis baudžiamajame procese, skirtingai nei liudytojas, turi teisę teikti įrodymus ir prašymus – savo ruožtu teisė atlikti šiuos veiksmus sudarytų sąlygas efektyvesniam baudžiamajam procesui kaltininkų atžvilgiu, ypač kiek tai susiję su detaliu veikos mechanizmo atskleidimu ir tinkamu veikos kvalifikavimu; pripažinimas nukentėjusiuoju taip pat sudarytų galimybę asmenims baudžiamosios bylose reikšti ir civilinius ieškinius, tokiu būdu siekiant prisiteisti iš kaltininkų tam tikrą pinigų sumą už patirtą turtinę ar neturtinę žalą. Žinoma, siekiant tinkamai įgyvendinti šį nukentėjusių nelegalių migrantų procesinį statusą reikėtų atsižvelgti į keletą galimai žalingų šios idėjos aspektų: pirmas – galimi piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis atvejais, kai neteisėtai į Lietuvą atvykę asmenys kreiptųsi į teisėsaugos institucijas siekdami įgyti nukentėjusiojo statusą byloje, tokiu būdu siekiant teisėtais būdais atgauti už neteisėtą kelionę sumokėtus pinigus t.y. siekiant juos „legalizuoti“; antra – Lietuvos, kaip palankios tranzito valstybės-jurisdikcijos nelegaliai migracijai išpūdzio sukūrimas, kas lemtų, jog esant palankiam neteisėtų migrantų vertinimui baudžiamajame procese ir egzistuojant teorinei galimybei Lietuvoje teisėtais būdais atgauti už nelegalią kelionę sumokėtas lėšas, neteisėtos migracijos srautai per Lietuvą išaugtų. Nukentėjusiojo statuso suteikimas nelegalaus migrantų įvežimo byloje taip pat pasitarnautų ir mažinant atotrūkį tarp šios veikos ir prekybos žmonėmis. Darbe jau ne kartą minėta, jog šie nusikaltimai yra tarpusavyje susiję, o netinkamas jų aukų identifikavimas gali nulemti nepagrįstą teisių apimtį susiaurinimą. Lietuvos teismų praktikoje prekybos žmonėmis byloje šio nusikaltimo aukoms nukentėjusiojo statusas yra suteikiamas (pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 2 d., 2021 m. lapkričio 10 d. nutartys baudžiamosiose byloje). Nukentėjusiojo statuso suteikimas neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną byloje padėtų sumažinti riziką, jog netinkamai identifikavus prekybos žmonėmis auką kaip nelegalų migrantą nebūtų nepagrįstai susiaurinta šio asmens teisių apimtis baudžiamajame procese. Taigi, Lietuvos teismų praktikoje byloje pagal BK 292 str. numatytas veikas

skiriamos bausmės yra per švelnios ir, siekiant efektyviai kovoti su neteisėta migracija, turėtų būti griežtinamos, tokiu būdu sumažinant Lietuvos patrauklumą kontrabandininkams renkantis atvykimo į Šengeno erdvę šalį, be to, turėtų būti svarstoma galimybė tam tikrais atvejais šiose bylose pripažinti neteisėtai gabentus asmenis nukentėjusiais.

Kitas svarbus temos aspektas – BK 292 str. numatytų veikų tendencijos nacionaliniame kontekste. Šioje darbo dalyje trumpai apžvelgiama oficialioji Informatikos ir ryšių departamento prie VRM kaupiama ir viešai publikuojama statistika, susijusi su BK 292 str. numatytomis veikomis ir apimanti tiek ikiteisminių tyrimų, tiek teismams perduotų bylų pagal BK 292 str. kiekį per pastaruosius penkerius metus (laikotarpiu 2017-2022 m.) (Informatikos ir ryšių departamentas, Nusikalstamumo duomenų rinkiniai, prieiga per internetą: <https://ird.lt/lt/paslaugos/tvarkomu-valdomu-registru-ir-informaciniu-sistemu-paslaugos/nusikalstamu-veiku-zinybinio-registro-nvzr-atviri-duomenys-paslaugos/nusikalstamumo-duomenu-rinkiniai/dimension.BK?BK%5B%5D=BK292&DT%5B%5D=2022-03&DT%5B%5D=2021-12&DT%5B%5D=2020-12&DT%5B%5D=2019-12&DT%5B%5D=2018-12&DT%5B%5D=2017-12&cols=DT>, žiūrėta 2022-04-01 [interaktyvus]). Analizuojant duomenis, atspindinčius šios veikos tendencijas laikotarpiu 2017-2019 m., pažymėtina, jog per visus trejus metus bendrai buvo pradėtas 61 ikiteisminis tyrimas, iš jų 50 ikiteisminių tyrimų buvo užbaigti ir perduoti nagrinėti teismui surašius kaltinamąjį aktą arba užbaigti procesą baudžiamuoju įsakymu ar nagrinėti pagreitinto proceso tvarka. Atskirai atkreiptinas dėmesys į šio nusikaltimo dinamikos pokytį 2020 m., susijusį su tų pačių metų kovo mėnesį prasidėjusia pasauline COVID-19 pandemija, kuri lėmė griežtus tarptautinių kelionių apribojimus, sumažinusius nelegalios migracijos srautus. Tai atsispindi pagal BK 292 str. pradėtų ikiteisminių tyrimų statistikoje: per visus 2020 metus buvo pradėta 14 ikiteisminių tyrimų, procentine išraiška tai reiškė 26.3% sumažėjimą palyginus su 2019 m.; iš visų 2020 m. pradėtų ikiteisminių tyrimų, veikos buvo iširtos ir perduotos nagrinėti teismui 12 kartų. Šio darbo rengimo metu BK 292 str. numatytų veikų statistika, atspindinti šios veikos dinamiką 2022 m. apima tik sausio, vasario ir kovo mėnesius, per kuriuos buvo pradėta 31 ikiteisminis tyrimas, iš kurių 12 buvo užbaigti ir perduoti nagrinėti teismams. Atskirai dėmesį labai svarbu atkreipti į beprecedentį nelegalios migracijos situacijos pokytį Lietuvoje 2021 m. Analizuojant statistiką, atkreiptinas dėmesys į 2021 m. pagal BK 292 str. pradėtų ikiteisminių tyrimų kiekio pokytį – per visus 2021 m. buvo pradėti net 64 ikiteisminiai tyrimai, kas, palyginus su 2020 m. statistika reiškė net 357,1% pradėtų ikiteisminių tyrimų skaičiaus augimą. Iš

visų 2021 m. pradėtų tyrimų, 51 tyrimas buvo užbaigtas ir perduotas nagrinėti teismams, 5 tyrimai buvo nutraukti, o likusieji, manytina, vis dar yra vykdomi, todėl jų baigtis neatsispindi statistikoje. Pagrindinė priežastis, lėmusi šį beprecedentį nelegalios migracijos augimą – Baltarusijos Respublikos valstybinės valdžios 2021 m. gegužės mėnesį pradėta hibridinė ataka prieš Lietuvos Respubliką, kuri yra atsakas į ES paskelbtas ekonomines sankcijas Baltarusijai, pradėta po to, kai Lietuva, kartu su kitomis ES valstybėmis narėmis, pasmerkė Baltarusijos Respublikos 2021 m. gegužės mėnesį įvykdytą priverstinį oro linijų „Ryanair“ orlaivio, skridusio iš Graikijos į Lietuvą, nutupdymą Minske su tikslu suimti tuo lėktuvu skridusį Baltarusijos pilietį žurnalistą R. Pratasevičių. Ši hibridinė ataka pasireiškė tuo, jog Baltarusija pradėjo „nebestabdyti“ nelegalios migracijos srautų į ES, kaip tai neva darė anksčiau, kadangi, šios valstybės valdžios nuomone „ES pradėjo hibridinį karą prieš Baltarusiją, todėl negali tikėtis, jog ši valstybė saugos ES nuo nelegalios migracijos taip, kaip tai darė anksčiau“ (Karmanau, 2021). Toks Baltarusijos Respublikos valdžios pareiškimas pasiuntė žinutę visame pasaulyje veikiančioms nelegalaus asmenų gabenimo grupuotėms apie tai, jog Baltarusija yra palanki valstybė išorinės ES sienos kirtimui siekiant patekti į jos teritoriją. Į šią žinutę, manytina, buvo greitai sureaguota, kadangi netrukus po šio pareiškimo buvo stebimas žymus nelegaliai Baltarusijos ir Lietuvos sieną kertančių asmenų skaičiaus padidėjimas – per pirmuosius tris 2021 m. mėnesius nelegalių migrantų skaičius kartu sudėjus siekė vos 41 asmenį, tačiau nuo balandžio mėnesio jis pradėjo augti – balandį buvo fiksuota 70 nelegaliai sieną kirtusių asmenų, gegužę užfiksuoti 77 asmenys, o vasaros mėnesiais šis skaičius pradėjo augti eksponentiškai – štai 2021 m. birželio mėnesį buvo užfiksuoti net 473 nelegalūs migrantai, o liepą šis skaičius išaugo net šešis kartus, kai per vieną mėnesį į Lietuvos teritoriją neteisėtai pateko net 2892 nelegalūs migrantai. Šio darbo rengimo metu, remiantis oficialiais duomenimis, nuo 2021 m. pradžios į Lietuvą nelegaliai iš viso pateko 4.397 asmenys, didžioji dalis atvyko iš Baltarusijos teritorijos, iš jų daugiau nei pusė – Irako piliečiai. (Neteisėtos migracijos stebėseną (nuo 2021-01-01), prieiga per internetą: <https://ls-osp-sdg.maps.arcgis.com/apps/dashboards/9b0a008b1fff41a88c5efcc61a876be2>) Akivaizdu, jog toks nelegalios migracijos išaugimas nebūtų buvęs įmanomas be Baltarusijos valdžios bei vidaus tarnybos pareigūnų įsikišimo. Štai Baltarusijos centrinė valdžia 2021 m., siekiant tęsti hibridinę ataką ir papildyti ją nauju nelegalių migrantų „personalu“ ėmėsi tam reikalingų priemonių: vedė derybas su įvairių Artimųjų Rytų regiono ir kitų valstybių centrinėmis valdžiomis dėl atvykimo į Baltarusiją tvarkos supaprastinimo šių valstybių piliečiams, įvedant bevizį režimą atvykstant „turizmo“ tikslais; padidino skrydžių skaičių

tarp Minsko ir tokių dažnų nelegalios migracijos tranzito bei kilmės valstybių kaip Turkija, JAE, Irakas; į sąlygų neteisėtai kirsti Lietuvos valstybės sieną sudarymą buvo įtraukiami Baltarusijos pasienio apsaugos tarnybos pareigūnai; buvo imamasi kitų priemonių, siekiant instrumentalizuoti nelegalius migrantus ir tokiu būdu sutrikdyti Lietuvos visuomenės rimtį bei saugumą. Šiame kontekste pažymėtina, jog reaguojant į eksponentiškai išaugusią nelegalią migraciją 2021 m. rugpjūčio 2 d. LR Vidaus reikalų ministras valstybės lygio ekstremalios situacijos operacijų vadovas priėmė sprendimą (toliau – ir Sprendimas), kuriuo buvo nurodyta Lietuvos sieną su Baltarusija saugančioms tarnyboms užtikrinti, kad asmenys šią valstybės sieną kirstų tik per pasienio kontrolės punktus, o mėginantys kirsti valstybės sieną kitose vietose asmenys būtų į valstybės teritoriją neįleidžiami (Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministro valstybės lygio ekstremaliosios situacijos operacijų vadovo 2021 m. rugpjūčio 2 d. sprendimas Nr. 10V-20 „Dėl masinio užsieniečių antplūdžio pasienio ruožo teritorijose prie Lietuvos Respublikos valstybės sienos su Baltarusijos respublika valdymo ir valstybės sienos apsaugos sustiprinimo“). Po šio Sprendimo priėmimo, sekančiais 2021 m. mėnesiais nelegaliai Lietuvos valstybės sieną kirtusių asmenų skaičius mažėjo – rugpjūtį buvo užfiksuota keturis kartus mažesnis nelegaliai sieną kirtusių asmenų skaičius, palyginus su liepos mėnesiu, o rugsėjį šis skaičius sugrįžo į 2021 m. pradžioje buvusį lygį. Nors dėl šio Sprendimo nelegali migracija per Lietuvos-Baltarusijos sieną sumažėjo, tačiau tai lėmė nelegalios migracijos srautų per Latvijos-Baltarusijos ir Lenkijos-Baltarusijos sienas išaugimą: tiek Latvijos pasienyje su Baltarusija, tiek Lenkijos pasienyje su Baltarusija nelegalios migracijos srautas nuo 2021 m. rugpjūčio mėnesio išaugo. Tiesa, šiose valstybėse pradėjus taikyti panašias valstybės sienos apsaugos priemones kaip ir Lietuvoje, nelegalios imigracijos krizę šios valstybės taip pat įstengė suvaldyti. Taigi, iki 2021 m. neteisėtas žmonių gabenimas per Lietuvos sieną buvo pakankamai retai fiksuojamas reiškinys, tačiau verta pažymėti, jog pradėjus baudžiamąjį persekiojimą už šią veiką, daugiau nei pusė ikiteisminių tyrimų pasiekdavo teismo nagrinėjimo stadiją. Situacija esmingai pasikeitė 2021 m., kai priešiška nusiteikusi Baltarusijos valdžia pradėjo vykdyti hibridinę ataką prieš Lietuvą ir prieš visą ES, pasireiškusią nelegalios migracijos į ES iš Baltarusijos teritorijos skatinimu, sudarydama tam tiek teises, tiek materialias sąlygas ir ciniškai pasitelkdama geresnio gyvenimo Europoje ieškančius trečiųjų šalių piliečius.

Tęsiant mintį apie Baltarusijos valdžios vykdomą nelegalios migracijos į ES skatinimo politiką, atskirai svarbu pasisakyti apie pabėgėlių teisės ir žmogaus teisių dimensijas priešiškos valstybės veiksmų kontekste. Esama *status quo* yra tokia, jog

Europos Sąjunga ir ypač tiesiogiai dėl priešiškos valstybės veiksmų kenčiančios jos narės (Lietuva, Latvija, Lenkija) šią dirbtinai sukeltą nelegalios migracijos krizę visų pirma vertina kaip grėsmę bendrijos saugumui, valdymo tvarkai ir visuomenės rimčiai, kas lemia, jog ši krizė yra sprendžiama vadovaujantis ES bei valstybių narių teritorijos bei išorinės sienos apsaugos teise, pasitelkiant valstybių narių vidaus tarnybos jėgos struktūras. Šią poziciją puikiai atspindi Lenkijos Respublikos ministro pirmininko išsakytas teiginys, jog „žvelgiant iš toli, įvykiai Lenkijos-Baltarusijos pasienyje gali pasirodyti kaip migracinė krizė, bet tai yra ne migracinė krizė, tai yra politinė krizė, sukelta su tikslu destabilizuoti padėtį ES.“ (EU accuses Belarus of 'trafficking' migrants toward border, 2021) Vis dėl to, sprendžiant šią problemą tokiu būdu yra ignoruojama pirmiausia šioje situacijoje taikytinos tarptautinės ir nacionalinės prieglobsčio prašytojų (pabėgėlių) teisės normos ir, antra – žmogaus teisės. Žinoma, ne visais atvejais į valstybės teritoriją nelegaliai atvykstantys asmenys atitinka pabėgėlio sąvokos apibrėžimą, tačiau vien tik dėl šios priežasties visi nelegaliai valstybės sieną siekiantys kirsti asmenys, kurie, kad ir vedami melagingų pažadų bei naudojami kaip politinio spaudimo įrankiai, neturėtų būti marginalizuojami ir iš jų neturėtų būti atimama teisė atvykti į ES teritoriją ir pasiprašyti prieglobsčio, o kiekviena situacija turėtų būti vertinama individualiai. Tai buvo daroma Lietuvoje iki 2021 m. rugpjūčio mėnesio, kai buvo priimtas minėtas Vidaus reikalų ministro Sprendimas, po kurio priėmimo neteisėtai valstybės sieną kertančių asmenų įleidimas į valstybę su teise pateikti prieglobsčio prašymą tapo labiau išimtimi, nei bendra elgesio norma. Šiame kontekste taip pat atkreiptinas dėmesys į tarptautinėje bei nacionalinėje teisėje įtvirtintą, vieną iš svarbiausių pabėgėlių teisės principų – negražinimo principą. Šis principas yra įtvirtintas tiek 1951 m. Konvencijoje dėl pabėgėlių statuso, tiek UTPĮ ir bendriausia prasme reiškia, jog valstybė negali išsiųsti ar gražinti pabėgėlio į šalį, kurioje jo gyvybei ar laisvei grėstų pavojus dėl rasės, religijos, pilietybės, priklausymo socialinei grupei ar politinių pažiūrų ar kitą valstybę, iš kurios asmuo būtų vėliau nusiųstas į tokią valstybę, išskyrus atvejus, kai asmuo kelia grėsmę valstybės saugumui. Teoriškai šis principas yra aukšto žmogaus teisių apsaugos lygio išraiška. Tačiau praktikoje, Baltarusijos sukeltos nelegalios migracijos krizės atveju, šis principas tapo ciniškai besielgiančios valstybės valdžios įrankiu terorizuoti kaimynines šalis. Dar daugiau, buvo instrumentalizuota visa pabėgėlių teisę reguliuojanti sistema kartu su asmenimis, kuriems ši teisė yra skirta apsaugoti. Tai, deja, parodė pabėgėlių teisę reguliuojančios sistemos praktinį neveiknumą tokiose situacijose. Šią poziciją išsako ir prof. Ryszard Piotrowicz bei dr. Julia Muraszkievicz, kurių nuomone, pabėgėlių teisėje nėra mechanizmų skirtų spręsti situacijoms, kai viena valstybė panaudoja

nelegalius migrantus kaip ginklą prieš kaimynines šalis (Human Suffering and Migration Management..., 2021). Formaliai vertinant, pavyzdžiui, Lenkijos pareigūnų veiksmai, kuriais asmenims atvykstantiems iš Baltarusijos pusės jėga buvo užkertamas kelias nelegaliam patekimui į valstybės teritoriją, negražinimo principo kontekste laikytini pabėgėlių teisės pažeidimu, kadangi negražinimo principas reikalauja iš valstybių priimti asmenis į savo teritoriją, sudaryti galimybę kreiptis dėl prieglobsčio ir vertinti kiekvieną prieglobsčio prašymą individualiai. Tačiau kita vertus, negražinimo principas buvo sukurtas ir pritaikytas veikti geranoriško bendradarbiavimo sąlygomis, todėl jo taikymas pilna apimtimi, kai viena iš bendradarbiavimo šalių akivaizdžiai šiuo principu piktnaudžiauja, yra abejotinas. Be to, atkreiptinas dėmesys į akademikų prof. Ryszard Piotrowicz bei dr. Julia Muraszekiewicz, pateiktą išvalgą apie tai, jog šioje dirbtinai sukeltaje krizėje galima išvelgti ir prekybos žmonėmis požymius, konkrečiai asmenų verbavimą, transportavimą ir perdavimą, taip pat apgaulę bei pasinaudojimą asmenų pažeidžiamumu. Jų nuomone, verbavimą, transportavimą ir perdavimą pagrindžia iš Baltarusijos atvykusių nelegalių migrantų liudijimai, taip pat tai, jog vykstant šiai krizei buvo padidintas skrydžių į Minską iš įprastinių nelegalios migracijos tranzito ir kilmės šalių skaičius, prie šių pastebėjimų, darbo autoriaus nuomone, pridėtina ir tai, jog, kaip minėta, Baltarusijos valdžia vedė derybas su kilmės valstybėmis dėl atvykimo tvarkos jų piliečiams supaprastinimo; apgaulę pagrindžia Baltarusijos valdžios viešoje erdvėje skleista netikra informacija apie geresnį, orų gyvenimą; pažeidžiamumą, darbo autoriaus nuomone, pagrindžia priežastys dėl kurių asmenys dažniausiai nusprendžia leisti į nelegalią kelionę (plačiau apie nelegalios migracijos priežastis žr. I-oje darbo dalyje) (Human Suffering and Migration Management..., 2021). Kitas aspektas yra žmogaus teisių dimensijos šioje krizėje. ES išorines sienas su Baltarusija saugančių valstybių politika neįsileisti iš šios valstybės neteisėtai sieną ketinančių kirsti asmenų sukuria paradoksalią situaciją aplinkui ES išorinę sieną žyminčią tvorą. Vienoje tvoros pusėje – ES, turinti aukščiausius žmogaus teisių standartus bei visą eilę teisės aktų ir mechanizmų šių teisių įgyvendinimui užtikrinti. Kitoje tvoros pusėje – sušalę, palapinėse gyvenantys ir maistą ant laužo gaminantys trečiųjų valstybių piliečiai. Nors ES teritorija šiems asmenims yra praktiškai pasiekiamą ranka, tačiau ES žmogaus teisių standartai, deja, užsibaigia su ES išorinę sieną žyminčios tvoros linija. Taip atsiskleidžia situacijos paradoksaliumas – ES piliečiai, naudodamiesi visomis jiems suteikiamomis žmogaus teisėmis vienoje tvoros pusėje yra priversti stebėti kaip čia pat, prie ES sienos, kitoje tvoros pusėje šios teisės yra pažeidžiamos. Žinoma, šią problemą iš dalies buvo imtasi spręsti perdavinėjant prie ES išorinės sienos esantiems

asmenims humanitarinės pagalbos paketus, tačiau tai yra tik trumpalaikis sprendimas. Siekiant surasti ilgalaikį sprendimą šioje situacijoje reikia išspręsti kylančią moralinę dilemą dėl to, kas yra svarbiau – ar ES bendrijos ir jos daugiamilijoninės visuomenės interesai ar keliolikos tūkstančių asmenų žmogaus teisės, kurių neigimą galima stebėti čia pat, prie ES sienos? Manytina, jog į šį klausimą vienareikšmio atsakymo nėra.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Tarptautinėje teisėje bei akademiniam diskurse iki Protokolo dėl neteisėto migrantų įvežimo sausuma, jūra ir oru, papildančio Jungtinių Tautų Organizacijos konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą priėmimo nebuvo nusistovėjęs visuotinai pripažintas neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną, anglų kalba vadinamo „*Migrant Smuggling*“ apibrėžimas. Šiame dokumente buvo įtvirtintas toks šio reiškinio apibrėžimas: „neteisėtas migrantų įvežimas - pasirūpinimas, kad asmuo nelegaliai įvažiuotų į valstybę, šio Protokolo Šalį, siekiant gauti tiesiogiai ar netiesiogiai finansinės ar kitos materialinės naudos, kai asmuo nėra tos valstybės, šio Protokolo Šalies, pilietis ar nuolatinis gyventojas“, kuris apibrėžė esminius šio reiškinio elementus – neteisėtą asmenų gabenimą, naudos gavimą, nusikaltimo dalyko (nelegaliai gabenamo asmens) santykį su valstybe, į kurias jis yra gabenamas. Siekiant efektyviai kovoti su šiuo nusikaltimu, šis apibrėžimas maksimaliai išplėtė šio nusikaltimo kriminalizavimo ribas. Apibrėžime minimi elementai atsispindi ir tarptautinių organizacijų bei akademinėje literatūroje pateikiamuose šio reiškinio apibrėžimuose.
2. Neteisėtas žmonių gabenimas per valstybės sieną ir prekyba žmonėmis yra tarpusavyje panašūs nusikaltimai, kurie praktikoje vienas už kito „pasislepia“ arba perauga iš vieno į kitą. Lyginant prekybos žmonėmis apibrėžimą, pateikiamą Protokole dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildančiame Jungtinių Tautų Organizacijos konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą ir neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną apibrėžimą, pateikiamą Protokole dėl neteisėto migrantų įvežimo sausuma, jūra ir oru, papildančio Jungtinių Tautų Organizacijos konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą, pažymėtini tokie skirtumai: prekybos žmonėmis apibrėžimas yra platesnis, prekybos žmonėmis nusikaltimo esmė yra asmens išnaudojimas pasinaudojant jo pažeidžiamumu ar priklausomumu, o neteisėto asmenų gabenimo esmė yra neteisėtos paslaugos suteikimas už atlygį, apibrėžimuose suteikiama skirtinga reikšmė iš nusikaltimo gaunamam atlygiui, nusikaltimams būdingas skirtingas nusikaltimo aukos teisinis santykis su valstybe. Taip pat skiriasi šie abiejų nusikaltimų mechanizmo elementai: teritorinis elementas, išnaudojimo elementas, aukos sutikimo elementas, pajamų šaltinio elementas. Abiem

nusikaltimams yra būdingas neteisėtų veiksmų atlikimas su kitu asmeniu bei, tam tikrais atvejais, prievartos asmens atžvilgiu naudojimas.

3. Prekybai žmonėmis būdingas aukos pažeidžiamumas ar priklausomumas nuo kaltininko nėra esminis skirtumas, skiriantis šiuos nusikaltimus, kadangi asmens patekimas į pažeidžiamumo ar priklausomumo padėtį dėl subjektyvių ar objektyvių aplinkybių gali būti būdingas ir neteisėtam asmenų gabenimui, kadangi tai turi įtakos asmens apsisprendimui nelegaliai migruoti ir tuo tikslu kreiptis į žmonių kontrabandininkus.
4. Neteisėto asmenų gabenimo ir prekybos žmonėmis aukoms, nustatčius atitinkamo nusikaltimo jų atžvilgiu padarymo faktą, yra suteikiamos skirtingos teisės. Prekybos žmonėmis aukoms suteikiamų teisių spektras yra platesnis. Kritikuotina pozicija, jog neteisėtai įvežti migrantai laikomi veikiančiais laisva valia, todėl jiems suteikiama siauresnės apimties apsauga. Toks atsakomybės dėl patirtų žmogaus teisių suvaržymų ir pažeidimų perkėlimas patiems nelegaliai gabantiems asmenims, remiantis tuo, jog šie asmenys laisva valia leidosi į kelionę, neturėtų būti laikomas pagrindu pripažinti šių nusikaltimų aukoms skirtingos apimties teisės. Skirtinga šių nusikaltimų aukų teisinė padėtis kelia riziką, jog prekybos žmonėmis aukas klaidingai identifikavus kaip nelegalius migrantus, jiems gali būti nesuteiktos jiems priklausančios teisės.
5. Neteistas asmenų gabenimas per valstybės sieną kaip reiškinys egzistuoja dėl įvairių priežasčių. Į šią veiklą kontrabandininkus įsitraukti skatina priežastys, priklausomai nuo regiono, kuriame asmuo veikia – trečiojo pasaulio valstybėse tai yra priežastys, lemiančios palankias sąlygas nebaudžiamumui ir nusikalstamumo klestėjimui (prasta teisėkūra, politinis nestabilumas ir kt.), o Europoje tai yra priežastys, susiję su siekiu užsidirbti. Asmenis nelegaliai migruoti skatina ekonominės, socialinės, politinės ar religinės priežastys – darbo ar karjeros galimybių stoka, siekis susijungti su šeimos nariais, susidorojimo baimė dėl įsitikinimų ir kitos objektyvios bei subjektyvios priežastys.
6. Kontrabandininkai visada veikia pagal išankstinį susitarimą, o asmenys yra gabenami pagal tam tikrus veiklos modelius. Žmonių kontrabanda dažniausiai vykdoma gabenant juos vandeniui arba žeme, tai daroma sąlygomis, pavojingomis jų sveikatai ir gyvybei. Kelionės metu asmenys susiduria su įvairiais žmogaus pažeidimais, tame tarpe ir kitais jų atžvilgiu daromais nusikaltimais – žaginimais, sveikatos sutrikdymais, prekyba žmonėmis ir pan.

7. Neteisėtas asmenų gabenimas pasižymi aukštu latentškumu. To priežastimis yra pačių gabenamų asmenų susilaikymas nuo pranešimų apie nusikaltimus baiminantis persekiojimo, informacijos apie teikiamą pagalbą ir paslaugas trūkumas ir ribotos galimybės dėl jų kreiptis, taip pat ir pranešimo apie padarytą nusikaltimą kokybė t.y. apie kokius nusikalstamus veiksmus asmuo pranešė bei tai, kad nusikaltimų subjektai kartais yra patys valstybės pareigūnai ar tarnautojai.
8. Lietuvoje, remiantis galiojančiu teisiniu reguliavimu, veikų, numatytų BK 292 str., kriminalizuojančių neteisėtą žmonių gabenimą per valstybės sieną atžvilgiu Lietuvos jurisdikcija galima pagal bendruosius BK numatytus jurisdikcijos taikymo principus, kuriais remiantis persekiojimas galimas, kai: dalis arba visa veika padaroma Lietuvos teritorijoje (teritorinis principas); dalis arba visa veika padaroma su Lietuvos vėliava plaukiojančiu ar skraidančiu objekte (vėliavos principas); nusikaltimą padaro Lietuvos pilietis užsienyje (aktyvios pilietybės principas); nusikaltimą padaro nuolat Lietuvoje gyvenantis užsienietis, kai veika padaroma užsienyje (aktyvios gyvenamosios vietos principas). Toks jurisdikcijos taikymas apunkina asmenų persekiojimą už nelegalių migrantų kontrabandą, kuri, kaip minėta, yra transnacionalinis nusikaltimas padaromas ne mažiau kaip dviejų valstybių teritorijoje. Dėl to, siūlytina keisti BK 7 str. ir jame numatytą veikų, kurių atžvilgiu Lietuva turi universaliąją jurisdikciją, sąrašą papildyti, įtraukiant į jį neteisėtą žmonių gabenimą per valstybės sieną, pakeičiant šią normą taip: *„Asmenys atsako pagal šį kodeksą, nesvarbu, kokia jų pilietybė ir gyvenamoji vieta, taip pat nusikaltimo padarymo vieta bei tai, ar už padarytą veiką baudžiama pagal nusikaltimo padarymo vietos įstatymus, kai padaro nusikaltimus, atsakomybė už kuriuos numatyta tarptautinių sutarčių pagrindu: <...> 14) neteisėtą žmonių gabenimą per valstybės sieną (292 straipsnis).“*
9. Tarptautinėje teisėje neteisėtas žmonių gabenimas per valstybės sieną tradiciškai nėra universaliojai valstybių jurisdikcijai priklausantis nusikaltimas, tačiau šis požiūris pastarąjį dešimtmetį pradėjo keistis ir yra linkstama link to, jog šio nusikaltimo atžvilgiu universalioji jurisdikcija būtų taikoma globaliu mastu.
10. Lietuvos teisės doktrinoje BK 292 str. numatytų veikų vieninteliu objektu pripažįstama valstybės valdymo tvarka. Siūlytina papildomu visų BK 292 str. numatytų veikų objektu pripažinti žmogaus laisvę, o BK 292 str. 2 d. numatytos veikos atveju papildomu objektu pripažinti ir žmogaus gyvybę.

11. BK 292 str. nuo Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso įsigaliojimo pradžios buvo keistas tik vieną kartą, įgyvendinant 2002 m. lapkričio 28 d. Europos Tarybos direktyvą 2002/90/EB, apibrėžiančią padėjimą neteisėtai atvykti, vykti tranzitu ir apsigyventi bei 2002 m. lapkričio 28 d. Europos Tarybos pagrindų sprendimą 2002/946/TVR dėl bausmių sistemos stiprinimo siekiant užkirsti kelią padėjimui neteisėtai atvykti, vykti tranzitu ir apsigyventi. Šiuo pakeitimu nebuvo pasiektas visiška nacionalinės teisės atitiktis minėtiems Europos Tarybos teisės aktams.
12. Siekiant tinkamai įgyvendinti minėtus Europos Tarybos priimtus teisės aktus bei padidinti kovos su šiuo nusikaltimu efektyvumą nacionalinėje teisėje, siūlytina pakeisti BK 292 str. 1 d. ir išdėstyti ją sekančiai: *„Tas, kas gabeno užsienietį per Lietuvos valstybės ar kitos Europos Sąjungos valstybės narės sieną pažeidžiant nustatytą valstybės sienos kirtimo nustatytą tvarką, arba sudarė prielaidas tokiam asmeniui atvykti, vykti per ją tranzitu pažeidžiant įstatymus ar kitaip padėjo trečiųjų šalių piliečiui apsigyventi Lietuvos ar kitos Europos Sąjungos valstybės narės teritorijoje <...>“* bei pripažinti ANK 539 str. ir 541 str. netekusiais galios.
13. Lietuvos teismų praktikoje nagrinėtoms byloms pagal BK 292 str. yra būdinga tai, kad Lietuva yra tranzito valstybė tarp Baltarusijos ar Rusijos ir Lenkijos; veikoms būdingi tam tikri tarptautiškumo elementai – atsiskaitymas užsienio valiuta, atsakomybėn traukiami asmenys kai kuriais atvejais yra ne Lietuvos piliečiai, per Lietuvą neteisėtai gabenami asmenys už kelionę atsiskaito dar būdami kilmės valstybėje ir tiesiogiai nemoka pinigų Lietuvoje juos gabenantiems asmenims, kas taip pat liudija tarptautinių nusikalstamų grupuočių įsitraukimą į šią veiką. Lietuvos teismuose pagal BK 292 str. nagrinėjamos bylose kai kuriais atvejais galima įžvelgti prekybos žmonėmis dimensijų, o pagal BK 147 str. nagrinėjamos bylose galima įžvelgti neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną dimensijų, kas tik patvirtina, jog prekyba žmonėmis ir neteisėtas asmenų gabenimas per valstybės sieną yra tarpusavyje susiję reiškiniai.
14. Neteisėtam žmonių gabenimui per valstybės sieną laikotarpiu po 2021 m. birželio mėn. Lietuvos teismuose nagrinėtose bylose būdinga ryškus tarptautinio elemento vyravimas, kilmės valstybėje bei Baltarusijoje veikiančių kontrabandininkų veiksmų koordinavimas tarpusavyje ir įsitraukimas organizuojant tolimesnę nelegalią kelionę Europoje gabenant asmenis į pasienį ir pervedant juos per valstybės sieną į iš anksto sutartą vietą, iš kurios asmenys automobiliais paimami Europos Sąjungoje veikiančių kontrabandininkų surastų ir pasiūtų gabentojų, taip pat turizmo agentūrų

įsitraukimas į nelegalios migracijos organizavimą, prekybos žmonėmis dimensijos bei antrinės neteisėtos migracijos organizavimas Šengeno erdvėje šiai veiklai įprastai nebūdingais būdais.

15. Lietuvos teismų praktika bylose pagal BK 292 str. kritikuotina dėl tendencijos už šias veikas skirti bausmes artimas sankcijos minimumui ar bausmes, švelnesnes nei numatytos sankcijoje, taip pat kritikuotinas liudytojų statuso suteikimas nelegaliems migrantams bylose pagal BK 292 str. Baudžiamojo proceso metu turėtų būti siekiama išsiaiškinti, ar veika buvo sukeltas pavojus migranto gyvybei ar sveikatai ar buvo suvaržyta veiksmų laisvė ir jei tokios aplinkybės nustatomos, šiems asmenis galėtų būti suteikiamas nukentėjusiojo procesinis statusas byloje. Tai pasitarnautų ne tik siekiant baudžiamojo proceso tikslų (pavyzdžiui, suteikiant teisę asmenims teikti įrodymus į bylą) bet ir siekiant apginti nukentėjusių asmenų teises suteikiant jiems teisę reikšti reikalavimus atlyginti patirtą žalą.
16. Lyginant pradėtų ikiteisminių tyrimų, pradėtų pagal BK 292 str. statistiką darytina išvada, jog 2021 m. pradėtų ikiteisminių tyrimų skaičius, lyginant jį tiek su 2020 m., tiek ir priešpandeminiu laikotarpiu išaugo eksponentiškai dėl Baltarusijos Respublikos valstybinės valdžios dirbtinai sukeltos nelegalios migracijos krizės prie išorinių Europos Sąjungos sienų. Ši krizė apnuogino tarptautinės pabėgėlių teisės trūkumus, kurie išryškėjo priešiška nusiteikusios Baltarusijos Respublikos veiksmų kontekste, kuri ciniškai instrumentalizavo geresnio gyvenimo bei ieškančius trečiojo pasaulio valstybių piliečius bei išnaudojo pabėgėlių teisę reguliuojančią sistemą, tame tarpe ir negražinimo principą, siekdama daryti spaudimą Europos Sąjungai siekdama savo politinių tikslų.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

LIETUVOS RESPUBLIKOS TEISĖS AKTAI

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992), *Valstybės Žinios*, 1992, Nr. 33-1014;
2. Lietuvos Respublikos Administracinių nusižengimų kodeksas (2015), *TAR*, 2015-07-10, Nr. 11216;
3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (aktuali redakcija) (2000) *Valstybės žinios*, 2000-10-25, Nr. 89-2741;
4. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (suvestinė redakcija 2002-10-31-2003-04-30) (2000) *Valstybės žinios*, 2000-10-25, Nr. 89-2741;
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002) *Valstybės žinios*, 2002-04-09, Nr. 37-1341;
6. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Protokolo dėl neteisėto migrantų įvežimo sausuma, jūra ir oru, papildančio Jungtinių Tautų Organizacijos Konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą, ratifikavimo (2003) *Valstybės žinios*, 2003-05-21, Nr. 49-2154;
7. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties (2004) *Valstybės žinios*, 2004-04-30, Nr. 73-2539;
8. Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministro valstybės lygio ekstremaliosios situacijos operacijų vadovo 2021 m. rugpjūčio 2 d. sprendimas Nr. 10V-20 „Dėl masinio užsieniečių antplūdžio pasienio ruožo teritorijose prie Lietuvos Respublikos valstybės sienos su Baltarusijos Respublika valdymo ir valstybės sienos apsaugos sustiprinimo“ (2021) *TAR*, 2021-08-03, Nr. 16958;

TARPTAUTINIAI TEISĖS NORMINIAI AKTAI

9. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija (1982) *Valstybės žinios*, 2003-11-13, Nr. 107-4786;
10. Jungtinių Tautų konvencija prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą (2000) *Valstybės žinios*, 2002-05-22, Nr. 51-1933;
11. Protokolas dėl neteisėto migrantų įvežimo sausuma, jūra ir oru, papildantis Jungtinių Tautų organizacijos konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą (2000) *Valstybės žinios*, 2003-05-21, Nr. 49-2163;
12. Protokolas dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildantis Jungtinių Tautų Organizacijos

Konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą (2000) *Valstybės žinios*, 2003-05-21, Nr. 49-2166;

13. Jungtinių Tautų Konvencija dėl pabėgėlių statuso (1951) *Valstybės žinios*, 1997-02-07, Nr. 12-227;

EUROPOS SAJUNGOS TEISĖS NORMINIAI AKTAI

14. Europos Tarybos 2002 m. lapkričio 28 d. direktyva 2002/90/EB, apibrėžianti padėjimą neteisėtai atvykti, vykti tranzitu ir apsigyventi (OL 2004 m. specialusis leidimas, 19 skyrius, 6 tomas, p. 64);
15. Europos Tarybos 2002 m. lapkričio 28 d. pamatinis sprendimas 2002/946/TVR dėl baudmių sistemos stiprinimo siekiant užkirsti kelią padėjimui neteisėtai atvykti, vykti tranzitu ir apsigyventi (OL 2004 m. specialusis leidimas, 19 skyrius, 6 tomas, p. 61);

SPECIALIOJI LITERATŪRA

16. Abramavičius, A. (2010) *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras: (213-330 straipsniai)*. Vilnius: Teisinės informacijos centras;
17. Aljehani, A. (2015) The Legal Definition of the Smuggling of Migrants in Light of the Provisions of the Migrant Smuggling Protocol. *The Journal of Criminal Law*, 79(2), pp. 122–137;
18. Bhabha, J. (2005) Human smuggling, migration and human rights. *The International Council on Human Rights Policy, Working Paper*, pp. 25–26;
19. Bo, M. (2014) In the matter of criminal proceedings against Hani. *Oxford Reports on International Law*, 5;
20. Europos Komisija (2016) *Evaluation and Impact Assessment Study on a proposal for a revision of the EU legal framework related to the facilitation of irregular migration (migrant smuggling)*;
21. Coventry, T.A.C. (2019) Appropriate measures at sea: extraterritorial enforcement jurisdiction over stateless migrant smuggling vessels. *Maritime Safety and Security Law Journal*, 7 (2019/2020), pp. 5–30;
22. Doomernik, J. (2001) Tussen Daar en Hier: van Werving tot Smokkel. *Tijdschrift voor criminologie*, 43, cituota van LIEMPT, I. (2003) The social organization of assisted migration;
23. Europos Migrantų Kontrabandos Centras (2020) *Europos Migrantų Kontrabandos Centro 4-oji metinė ataskaita*;

24. Europos Komisijos vertinimas dėl nacionalinės teisės atitikties 2002 m. lapkričio 28 d. Tarybos direktyvos 2002/90/EB, apibrėžiančios padėjimą neteisėtai atvykti, vykti tranzitu ir apsigyventi ir 2002 m. lapkričio 28 d. Tarybos pamatinio sprendimo 2002/946/TVR dėl bausmių sistemos stiprinimo siekiant užkirsti kelią padėjimui neteisėtai atvykti, vykti tranzitu ir apsigyventi nuostatomis (2015);
25. Fedosiuk, O. (2003) Prekyba žmonėmis kaip nusikaltimas žmogaus laisvei. *Jurisprudencija*, 45(37), pp. 86–97;
26. Gallagher, A. (2002) Trafficking, smuggling and human rights: tricks and treaties. *FORCED MIGRATION REVIEW*, 12;
27. Gallagher, A. (2015) *From the Selected Works of Anne T Gallagher 2015 Migrant Smuggling Migrant smuggling*;
28. Global Alliance Against Traffic in Women (2017) *Facilitating migration and fulfilling rights – to reduce smuggling of migrants and prevent trafficking in persons*. Vienna;
29. Global Alliance Against Traffic in Women (2011b) *SMUGGLING AND TRAFFICKING: RIGHTS AND INTERSECTIONS*;
30. Global Alliance Against Traffic in Women (2011a) *FAQ 1: Human Rights in Migrant Smuggling*;
31. Gutauskas, A. (2009) Human Trafficking and its Treatment in Criminal Law. *Socialinių mokslų studijos / Social sciences studies : mokslo darbai*, (4), pp. 25–48;
32. Heckmann, F. and et. al (2000) Transatlantic Workshop on Human Smuggling. *Georgetown Immigration Law Journal*, cituota Aljehani, A. (2015) The Legal Definition of the Smuggling of Migrants in Light of the Provisions of the Migrant Smuggling Protocol. *The Journal of Criminal Law*, 79(2), pp. 122–137;
33. Icduygu, A. and Toktas, S. (2002) How Do Smuggling and Trafficking Operate via Irregular Border Crossings in the Middle East? Evidence from Field Work in Turkey. *International Migration*, 40, pp. 25–54;
34. Jungtinių Tautų Narkotikų ir Nusikalstamumo biuras (2021) *Abused And Neglected*;
35. van LIEMPT, I. (2003) The social organization of assisted migration;
36. Neske, M. (2006) Human Smuggling to and through Germany. *International Migration*, 44(4), pp. 121–163;
37. Obokata, T. (2005) Smuggling of Human Beings from a Human Rights Perspective: Obligations of Non-State and State Actors under International Human Rights Law. *International Journal of Refugee Law*, 17;

38. Triandafyllidou, A. (2018) Migrant Smuggling. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 676(1), pp. 212–221;
39. Väyrynen, R. (2003) Illegal Immigration, Human Trafficking, and Organized Crime. 2003(28);
40. Zhang, S.X. and Chin, K. (2008) Snakeheads, mules, and protective umbrellas: a review of current research on Chinese organized crime. *Crime, Law and Social Change*, 50(3), pp. 177–195.

LIETUVOS RESPUBLIKOS TEISMŲ PRAKTIKA

41. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje;
42. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. lapkričio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje;
43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. gruodžio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje;
44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gruodžio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje;
45. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gegužės 28 d. nutartis;
46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. birželio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje;
47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. balandžio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje;
48. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. vasario 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje;
49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. gruodžio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje;
50. Lietuvos Apeliacinio teismo 2017 m. birželio 5 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje;
51. Lietuvos Apeliacinio teismo 2016 m. gegužės 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje;
52. Lietuvos Apeliacinio teismo 2016 m. sausio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje;
53. Lietuvos Apeliacinio teismo 2015 m. liepos mėn. 17 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje;
54. Lietuvos Apeliacinio teismo 2015 m. kovo 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje;
55. Lietuvos Apeliacinio teismo 2015 m. sausio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje;
56. Lietuvos Apeliacinio teismo 2014 m. rugsėjo 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje;
57. Lietuvos Apeliacinio teismo 2014 m. birželio 23 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje;
58. Lietuvos Apeliacinio teismo 2012 m. balandžio 6 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje;

59. Lietuvos Apeliacinio teismo 2011 m. kovo 7 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje;
60. Lietuvos Apeliacinio teismo 2009 m. gruodžio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje;
61. Kauno apygardos teismo 2022 m. vasario 28 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje;
62. Kauno apygardos teismo 2021 m. gruodžio 14 d. baudžiamasis įsakymas byloje;
63. Kauno apygardos teismo 2021 m. gruodžio 14 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje;
64. Kauno apygardos teismo 2021 m. spalio 28 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje;
65. Vilniaus apygardos teismo 2021 m. spalio 14 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje;
66. Kauno apygardos teismo 2020 m. rugpjūčio 31 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje;
67. Kauno apygardos teismo 2020 m. balandžio 2 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje;
68. Kauno apygardos teismo 2019 m. rugpjūčio 23 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje;
69. Kauno apygardos teismo 2018 m. gegužės 28 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje;
70. Vilniaus apygardos teismo 2015 m. liepos 10 d. baudžiamasis įsakymas byloje;
71. Alytaus apylinkės teismo 2022 m. vasario 4 d. baudžiamasis įsakymas byloje;
72. Marijampolės apylinkės teismo 2022 m. vasario 3 d. baudžiamasis įsakymas byloje;
73. Marijampolės apylinkės teismo 2022 m. sausio 05 d. baudžiamasis įsakymas byloje;
74. Vilniaus regiono apylinkės teismo 2021 m. lapkričio 23 d. baudžiamasis įsakymas byloje;
75. Marijampolės apylinkės teismo 2021 m. lapkričio 22 d. baudžiamasis įsakymas byloje;
76. Alytaus apylinkės teismo 2021 m. spalio 11 d. baudžiamasis įsakymas byloje;
77. Alytaus apylinkės teismo 2021 m. rugsėjo 8 d. baudžiamasis įsakymas byloje;

KITI ŠALTINIAI

78. EU accuses Belarus of 'trafficking' migrants toward border, prieiga per internetą <https://abcnews.go.com/International/wireStory/poland-migrants-groups-entered-country-belarus-81078338>, žiūrėta 2022-04-06 [interaktyvus];
79. Human Suffering and Migration Management: The Crisis at the Poland-Belarus Border Explained; <https://humantraffickingsearch.org/human-suffering-and-migration-management-the-crisis-at-the-poland-belarus-border-explained/>, žiūrėta 2022-04-10 [interaktyvus];
80. Human Trafficking and migrant smuggling, prieiga per internetą: <https://www.unodc.org/e4j/en/secondary/human-trafficking-and-migrant-smuggling.html>, žiūrėta 2022-04-10 [interaktyvus];

81. Informatikos ir ryšių departamentas, Nusikalstamumo duomenų rinkiniai, prieiga per internetą: <https://ird.lt/lt/paslaugos/tvarkomu-valdomu-registru-ir-informaciniu-sistemu-paslaugos/nusikalstamu-veiku-zinybinio-registro-nvzr-atviri-duomenys-paslaugos/nusikalstamumo-duomenu-rinkiniai/dimension.BK?BK%5B%5D=BK292&DT%5B%5D=2022-03&DT%5B%5D=2021-12&DT%5B%5D=2020-12&DT%5B%5D=2019-12&DT%5B%5D=2018-12&DT%5B%5D=2017-12&cols=DT>, žiūrėta 2022-04-01 [interaktyvus];
82. INTERPOL (2016) People smuggling – the issues, prieiga per internetą: <https://www.interpol.int/Crimes/People-smuggling/People-smuggling-the-issues>, žiūrėta 2022-03-13 [interaktyvus];
83. Jungtinių Tautų Narkotikų ir Nusikalstamumo biuras (2021) *First Person: Human trafficking, migrant smuggling, still significant threats in Asia*, prieiga per internetą: <https://news.un.org/en/story/2021/09/1099652>, žiūrėta 2022-03-13 [interaktyvus];
84. Jungtinių Tautų Narkotikų ir nusikalstamumo biuras (2015) *Regional Strategy for Combating Trafficking in Persons and Smuggling of Migrants 2015-2020*, prieiga per internetą: https://www.unodc.org/documents/westandcentralafrica//UNODC_Regional_Strategy_for_Combating_TIP_SOM_West_and_Central_Africa_2015-2020.pdf, žiūrėta 2022-03-20 [interaktyvus];
85. Neteisėtos migracijos stebėseną (nuo 2021-01-01), prieiga per internetą: <https://ls-osp-sdg.maps.arcgis.com/apps/dashboards/9b0a008b1fff41a88c5efcc61a876be2>; žiūrėta 2022-04-15 [interaktyvus];
86. The Protocol, prieiga per internetą: <https://www.unodc.org/unodc/en/human-trafficking/migrant-smuggling/protocol.html>, žiūrėta 2022-03-13 [interaktyvus];
87. Migrant Smuggling, UNODC, prieiga per internetą https://www.unodc.org/unodc/en/human-trafficking/migrant_smuggling/migrant-smuggling.html, žiūrėta 2022-03-13 [interaktyvus];
88. UNODC (2010), *Smuggling of Migrants: A Global Review and Annotated Bibliography of Recent Publications*, p. 99, prieiga per internetą: https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/Migrant_Smuggling/Smuggling_of_Migrants_A_Global_Review.pdf, žiūrėta 2022-04-13 [interaktyvus];

89. YURAS KARMANAU Belarus leader: We won't stop migrants from heading to EU, prieiga per internetą <https://apnews.com/article/belarus-europe-migration-government-and-politics-16432268c6437642b98f9126ed8e44d5>, žiūrėta 2022-04-05 [interaktyvus];

TRAVAUX PRÉPARATOIRES

90. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 292 straipsnio pakeitimo ir priedo papildymo įstatymo projekto aiškinamasis raštas, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija, prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/rs/legalact/TAK/TAIS.245267/>, žiūrėta 2022-03-24 [interaktyvus].

SANTRAUKA

Neteisėtas žmonių gabenimas per valstybės sieną prekybos žmonėmis kontekste

Žygimantas Uckus

Neteisėtas žmonių gabenimas per valstybės sieną yra tarptautinio pobūdžio nusikaltimas, kuriam skiriama per mažai dėmesio tiek literatūroje, tiek teisėkūroje. Su šiuo nusikaltimu tarptautiniu mastu buvo pradėta kovoti palyginus vėlai – tik XXI-ojo amžiaus pradžioje buvo priimti reikalingi tarptautiniai teisės aktai, kuriuose buvo įtvirtintas šio nusikaltimo apibrėžimas ir sureguliuoti su juo susijusių teisinių problemų sprendimo klausimai, kai tuo tarpu kova su prekyba žmonėmis buvo pradėta dar XIX-ame amžiuje. Neteisėtas žmonių gabenimas per valstybės sieną yra panašus į prekybą žmonėmis pasireiškimo būdais, veikos mechanizmu, mechanizmo elementais ir kitais aspektais, ir nors šių nusikaltimų apibrėžimai numato aiškius kiekvieno iš jų požymius, tačiau praktikoje riba tarp šių dviejų nusikaltimų yra neryški ir todėl praktiškai yra sunku juos atskirti. Darbe atliekama lyginamoji neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną ir prekybos žmonėmis analizė, aptariant šių nusikaltimų panašumus bei skirtumus, be to, pateikiami pasvarstymai apie tai, jog šie nusikaltimai praktikoje yra persipynę, o atskirais atvejais gali ir „pasislėpti“ vienas už kito, dėl ko kyla klaidingo kaltininkų veiksmų kvalifikavimo rizika. Darbe teigiama, jog tinkamas šių reiškinių atskyrimas yra labai svarbus siekiant užtikrinti šių nusikaltimų aukoms priklausančių teisių tinkamą suteikimą, kadangi, kaip pastebėta tyrimo metu, šių nusikaltimų aukoms yra suteikiamas skirtingas teisinis statusas. Darbe taip pat aprašoma šio nusikaltimo prielaidos, pasireiškimo būdai, mechanizmas ir teisių pažeidimai, su kuriais neteisėtos kelionės metu susiduria gabenami asmenys. Darbe siūloma tam tikrais atvejais suteikti neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną aukoms lygiavertes teises, kurios yra suteikiamos prekybos žmonėmis aukoms. Darbe taip pat pasisakoma dėl šiam nusikaltimui būdingo latentškumo ir jo priežasčių. Atskirai darbe pasisakoma dėl šiam nusikaltimui taikomų „tradicinių“ jurisdikcijos principų neefektyvumo ir siūloma šio nusikaltimo atveju taikyti universalios jurisdikcijos principą. Darbe taip pat analizuojama Lietuvos Respublikos nacionalinėje teisėje šio nusikaltimo atžvilgiu taikomas reguliavimas bei teisinė doktrina ir pateikiami nacionalinių teisės aktų ir doktrinos tobulinimo pasiūlymai. Atskirai darbe taip pat pasisakoma apie neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną tendencijas Lietuvos Respublikos nacionaliniame kontekste, apžvelgiama

pasirinkta teismų praktika atskirai akcentuojant naujausias šio nusikaltimo tendencijas 2021 m. viduryje Baltarusijos Respublikos valstybinės valdžios sukeltos nelegalios migracijos krizės prie Europos Sąjungos išorinių sienų kontekste.

SUMMARY

Illegal transportation of humans across country border in the context of trafficking of humans

Žygimantas Uckus

Human smuggling is a transnational crime that receives too little attention in both literature and legislation. At an international level the fight against this crime has commenced relatively late - the necessary international legislation to define this crime and address the legal problems associated with it was adopted only at the beginning of the 21st century, while the fight against human trafficking has commenced in the 19th century. Human smuggling is similar to human trafficking in terms of its manifestations, mechanism of action, elements of the actions and other aspects, and although the definitions of these crimes provide clear indications of each, the line between the two crimes is blurred in practice and therefore it is difficult to distinguish these crimes in practice. This thesis provides a comparative analysis of human smuggling and human trafficking, discussing the similarities and differences between these crimes, as well as the fact that these crimes are intertwined in practice, and in some cases may "hide" behind each other, which renders a risk of misclassification of the perpetrators' actions. The thesis argues that appropriate distinction of these phenomena is crucial for the purpose of ensuring the appropriate granting of rights to victims of these crimes, because, as it was outlined in the study, victims of these crimes are granted different legal status. The thesis also describes the preconditions, manifestations, mechanism and violations of rights which the smuggled persons face. The thesis proposes that victims of human smuggling in certain cases be granted the same rights as victims of human trafficking. The thesis also addresses the latent aspects inherent in this crime and its causes. The thesis provides focus on the ineffectiveness of the "traditional" principles of jurisdiction which are applicable to this crime and provides a proposition for the principle of universal jurisdiction to be applied in the case of this crime. The thesis also analyses the regulation and legal doctrine applied in the national law of the Republic of Lithuania in relation to this crime and presents proposals for the improvement of the aforementioned national legal acts and doctrine. The thesis also discusses the tendencies of human smuggling in the national context of the Republic of Lithuania, analyses the selected case law, emphasizing the latest trends of this crime in the

context of the crisis of illegal migration caused by the government of the Republic of Belarus at the external borders of the European Union in mid-2021.